

Ի՞նչ ԿԱՐԾԻՔԻ ԵՆ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻ ՍԱՄԻՆ	2
ՀՀ ՎԵՐԱՔՆՆԻՉ ԶՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿԱՐԾԻՔԸ ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻ ՍԱՄԻՆ	4
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՕՒԳԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԱՂԱԺԱՍԿԵՏ ԴԱԴԱՐԵՑՄԱՆ ԿԱՐԳԸ	14
ԼԵՎՈՆ ՕՂՍԵՅԱՆ ՊՐՈՔԱՅԻՈՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	20
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՔՆԱՐԻԿ ՎԱՐԳՍԵՅԱՆ ՓԱԽՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍԱՐԴՈՒԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ	26
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԴԱՎԻԹ ՍԵՐՈՔՅԱՆ ԵՄ ՄՐՅԱԿՅԱՅԻՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ԳԱՂԱՓՈՒՐՆԵՐԻ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ	36
ԱՐՄԵՆ ԹԱՎԱԳՅԱՆ ՀԱԿԱՄՐՅԱԿՅԱՅԻՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ	42
ՆԻՆԱ ԿՈՒՅԱՆՅԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՈՒՆՄԱՆ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԿԱՐԳԸ	46
ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՌՈՒԲԻՆԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ ԱՄՈՒՄԻՆՆԵՐԻ ԱԼԻՄԵՆՏԱՅԻՆ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	52
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՎԱՐԴՈՒՆ ԵՍԱՅԱՆ ՀԱՅՅԻ ԱՌԱՐԿԱՆ ՓՈՓՈԽԵԼՈՒ ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	58
ՔՐԵՍԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԱՆՆԱ ԴԱՆԻԲԵԿՅԱՆ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱՇԱՌՔԻ ՀԱՄԱՐ ԶՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԱԲԵՐԱԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ	68
ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱ ԱՐՄԵՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ԽԱՐԱԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	76
RUSTAM MAKHMUDYAN MAIN THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES OF STATE SERVICE IN THE STAFF OF HUMAN RIGHTS DEFENDER (OMBUDSMAN) OF THE REPUBLIC OF ARMENIA	80
ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԼԵՎՈՆ ՇԱԽՊԱՐՅԱՆ ՀԵՍՀ 1978 ԹՎԱԿԱՆԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱՅՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՉԱՓՈՐՈՇԻՉՆԵՐԻ ՀԱԿԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	86
ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԳԵՎՈՐԳ ՀԱԿՈՔՅԱՆ ԻՐԱՎԱՆՈՐՄԵՐԻ ԲԱԽՄԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՍԱԶՐԱԶԱՏՈՒՄԸ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԻՔԱԿԱԶՄԻՑ	92
ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ ՀՀ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ	98

ԻՆՉ ԿԱՐԾԻՔԻ ԵՆ ՂԱՏԱՎՈՐՆԵՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՅԵՅԱԿԱՐԳԻ ՄԱՍԻՆ

Ինչպես և խոստացել էինք, ներկայացնում ենք Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի մասին ՀՀ դատավորների դիրքորոշումները: Մեր գրուցակիցն է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դատավոր Տիգրան ՊԵՏՐՈՍՅԱՆԸ:

- ՀՀ սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգում կա մի կամարտահայտություն՝ կապված Արդարադատության խորհրդի գործունեության հետ՝ Արդարադատության խորհրդին հարկ է օժտել սահմանադրական այնպիսի գործառնություններով, որոնցով այն ի

զորու կլինի գործուն դեր կատարել դատական իշխանության ու ինքնուրույնության ապահովման հարցերում: Այս առումով նոր իրավակարգավորման կարիք ունեն ԱԽ ձևավորման, իշխանության այլ հնատիտուտների (այդ թվում՝ ՀՀ ԱԺ, ՀՀ Նախագահի, ՀՀ կառավարության) հետ դրա փոխհարաբերություններին, ինչպես նաև այս մարմնի կազմին և լիազորությունների շրջանակին վերաբերող հարցերը:

Պարոն Պետրոսյան, ինչպե՞ս եք դա ընկալում և ի՞նչ լուծումներ, կոնկրետ գործողություններ եք պատկերացնում՝ «գործուն դեր կատարել» ասելով:

- Արդարադատության խորհրդի գործունեության արդյունավետության բարձրացումը պայմանավորված է խնդիրներով, որոնց լուծման համար անհրաժեշտ են մի շարք միջոցառումներ, մասնավորապես՝ Արդարադատության խորհրդի որոշումները պետք է պարտադիր լինեն իրավակիրառ մարմինների համար, պետք է քննարկել Արդարադատության խորհրդի որոշումների վերանայման հնարավորությունները, ապահովել Արդարադատության խորհրդի նիստերում գործի քննության հրապարակայնության սահմանները և այլն: Կարծում ենք, որ սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում Արդարադատության խորհրդի դերակատարությունը պետք է բարձրանա:

- ՀՀ սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգում դատական իշխանությանը վերաբերող մասում կամարտահայտություն կա՝ կապված եռաստիճան դատական համակարգը երկաստիճանով փոխելու հետ, ի՞նչ եք կարծում, 1995 թվականի սահմանադրական բարեփոխումներից հետո, երբ փոխվեց դատական համակարգն իր ողջ կառուցվածքով, գործառնություններով ու լիազորություններով, որքանո՞վ է տեղին և հարիր, որ այսքան տարի հետո, երբ հանրությունը և ինչու չէ՞ նաև դատավորները հարմարվել են այս՝ գործող դատական համակարգին, հետ վերադառնալը հին՝ մայրկին համակարգին: Ի՞նչ կասեք այս ուղղությամբ:

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ՂԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

- Գատական ատյանների տեսակը, քանակը, իրավասությունը որոշելիս պետք է հաշվի առնել, թե դրանք որքանով կարող են երաշխավորել անձի դատական պաշտպանության իրավունքի իրացումը, դատարանի մատչելիությունը: Ուստի, եռաստիճան դատական համակարգից երկաստիճանի փոխելը ենթակա է լուրջ քննարկումների, որոնց պետք է մասնակցեն նաև դատական իշխանության ներկայացուցիչները: Մեր կարծիքով եռաստիճան դատական համակարգի փոփոխումը երկաստիճանով կլինի նահանջ արդարադատության բնագավառում, քանի որ այդ դեպքում բաց կմնա այն հարցը, թե ո՞ր ատյանն է ապահովելու օրենքի միատեսակ կիրառության գործառույթը:

- Արդյո՞ք մինչդատական վարույթի գործերն այնքան շատ են, որ դրա համար առաջին ատյանի դատարանի կազմում ստեղծվի «փնթնորայն դատական օղակ»: Նպատակահարմար չէ՞ արդյոք նույն դատարանի կազմում ավելացնել դատավորների քանակը, որոնք կզբաղվեն միայն մինչդատական վարույթի գործերով:

- Հարցին պատշաճ լուծում տալու համար անհրաժեշտ է դատավորների քանակն ավելացնել՝ առանց առանձին դատական ատյան ստեղծելու:

- Եթե նայենք վիճակագրությանը և դատարանների ու դատավորների գերծանրաբեռնվածության աստիճանին, ինչպե՞ս եք պատկերացնում այս պայմաններում երկաստիճան դատական համակարգի գործունեությունը:

- Վերը նշված պատճառաբանությամբ, պետք է կա՛ն դատավորների քանակն ավելացնել, կա՛ն հարցի լուծման համար անցկացնել քննարկումներ: Կարծում ենք, որ երկաստիճան դատական համակարգը չի նպաստի նաև դատավորների գերծանրաբեռնվածության վերացմանը:

- Ի վերջո, եթե դատարաններում այդքան մեծաթիվ ու մեծաքանակ գործեր են քննվում, դա չի՞ նշանակում, որ դատարաններին վստահում են, որ դիմում են:

- Գատարանների նկատմամբ վստահությունը միշտ էլ եղել և լինելու է պետության և հասարակության ուշադրության կենտրոնում: Վստահության աստիճանը բարձրացնելու համար անհրաժեշտ է հստակ և անթերի օրենսդրություն, ինչպես նաև դատավորների նորմալ ծանրաբեռնվածություն:

- Ինչպե՞ս եք պատկերացնում երդվյալ ատենակալների մասնակցությամբ դատավարությունների իրականացման հնարավորության նախատեսումը:

- Երդվյալ ատենակալները կարող են նպաստել արդարադատության իրականացմանը, կօգնեն դատական համակարգին լինել ավելի թափանցիկ և կավելացնեն հասարակության վստահությունը դատարանների նկատմամբ: Երդվյալ ատենակալների ինստիտուտի կիրառումը կարող է դիտարկվել որպես դատարանների նկատմամբ վստահության ձևավորման միջոց: Սակայն այս հարցը կապված է պետության ֆինանսական հնարավորությունների հետ, ինչպես նաև երդվյալ ատենակալների պրոֆեսիոնալիզմի հետ, ուստի երդվյալների ինստիտուտի ներդրումը ենթակա է լուրջ քննարկման:

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎԵՐԱՔԵՆԻՉ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿԱՐԾԻՔԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈՒՏՈՒՄՆԵՐԻ
ՀԱՅԵՃԱԿԱՐԳԻ ՄԱՍԻՆ**

1. 1995թ. հունիսի 5-ին ընդունվեց Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը, որը ժողովրդավարական և իրավական պետության պահանջներին համապատասխան, հռչակեց օրենսդիր, գործադիր, դատական իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը՝ դրանով իսկ դառնալով դատաիրավական բարեփոխումների առաջին փուլի իրականացման սկիզբը:

Սահմանադրության համաձայն՝ ՀՀ-ում որպես դատական իշխանություն ունեցող մարմինների համակարգ, ստեղծվեց եռաստիճան դատական համակարգ՝ առաջին ատյանի դատարանները, վերաքննիչ դատարանները և վճռաբեկ դատարանը:

2005թ. նոյեմբերի 27-ի սահմանադրական փոփոխություններով Հայաստանում, դատաիրավական բարեփոխումների երկրորդ փուլի հիման վրա, անցած ժամանակահատվածում ՀՀ դատաիրավական ոլորտում կատարվեցին բարեփոխումներ՝ հիմքում ունենալով դատարանների լիարժեք անկախության, արդարադատության որակի և արդյունավետության բարձրացման, անձի իրավունքների դատական պաշտպանության լիարժեք իրականացման խնդիրները:

Այսպես, նոր Հիմնական օրենքի 5-րդ հոդվածով ամրագրվում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում պետական իշխանությունն իրականացվում է օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման վրա: Դատական իշխանությանը վերաբերող դրույթները գետեղված են ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ գլխում: Փոփոխված Սահմանադրության 92-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում գործում են ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի, վերաքննիչ դատարանները և վճռաբեկ դատարանը, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև մասնագիտացված դատարանները:

Որակապես նոր կարգավիճակ է ստանում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը՝ որպես ՀՀ բարձրագույն դատական ատյան (բացի սահմանադրական արդարադատության հարցերից), որը կոչված է ապահովելու օրենքի միատեսակ կիրառությունը: Նոր Սահմանադրության հիման վրա ստեղծվել են նաև դատարանի անկախության իրական ապահովման երաշխիքներ, որոնց մասին վկայում է այն, որ Հայաստանում դատարանների անկախությունը երաշխավորվում է Սահմանադրու-

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

թյամբ և օրենքներով, ինչպես նաև Արդարադատության խորհրդի ստեղծման և գործունեության, դատավորների նշանակման կարգ սահմանող դրույթները:

Դատական իշխանության, մասնավորապես՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ որպես բարձրագույն դատական ատյանի վերաբերյալ դրույթները մանրամասնվել և ամրագրվել են ՀՀ դատաիրավական բարեփոխումների կարևորագույն նորմատիվային փաստաթուղթը հանդիսացող ՀՀ դատական օրենսգրքում (հրապարակվել է 2007թ. ապրիլի 18-ին), որը համապարփակ դրույթներ է պարունակում ՀՀ դատական համակարգի վերաբերյալ, և որը ուժի մեջ մտնելով՝ ուժը կորցրած են ճանաչվել «Դատարանակազմության մասին», «Արդարադատության խորհրդի մասին», և «Դատավորի կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենքները:

ՀՀ դատական օրենսգրքի ընդունմամբ Հայաստանի Հանրապետության դատաիրավական համակարգում ներդրվեց դատական նախադեպի ինստիտուտը:

Այսպես, ՀՀ դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 4-րդ մասերի համաձայն՝ որոշակի փաստական հանգամանքներ ունեցող գործով Վճռաբեկ դատարանի կամ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական ակտի հիմնավորումները, այդ թվում՝ օրենքի մեկնաբանությունները, պարտադիր են դատարանի համար նույնանման փաստական հանգամանքներով գործի քննության ժամանակ, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վերջինս ծանրակշիռ փաստարկներ մատնանշմամբ հիմնավորում է, որ դրանք կիրառելի չեն տվյալ փաստական հանգամանքների նկատմամբ:

ՀՀ դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ դատական նախադեպին վերաբերող իրավադրույթներն ուղղակիորեն բխում են ՀՀ Սահմանադրության 92-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իրավադրույթներից, որոնց համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն դատական ատյանը, բացի սահմանադրական արդարադատության հարցերից, վճռաբեկ դատարանն է, որը կոչված է ապահովելու օրենքի միատեսակ կիրառությունը: Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունները սահմանվում են Սահմանադրությամբ և օրենքով:

Դատական նախադեպին անցնելուց հետո անցած ժամանակահատվածում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կոնկրետ գործերով բազմաթիվ որոշումներով իրավական մեկնաբանություններ է տվել նյութական և դատավարական իրավունքի բազմաթիվ ինստիտուտների կիրառության վերաբերյալ՝ դրանով իսկ իրականացնելով օրենքի միատեսակ կիրառության և իրավունքի զարգացմանը նպաստելու իր առաքելությունը:

Քրեական գործերով արդարադատություն իրականացնող երկրորդ ատյանը, ՀՀ Սահմանադրության համաձայն՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանն է:

Տեսականորեն և գործնականում վերաքննության (ապելյացիա) մեխանիզմը կարող է շատ տարբեր դրսևորումներ ունենալ, սկսած այնպիսի մոդելներից, որոնցում վերաքննիչ դատարանն ազատ է ցանկացած փաստ կամ ապացույց կրկին անգամ քննության առնելու հարցում՝ անկախ բողոքի սահմաններից (լրիվ վերաքննություն), վերջացրած այնպիսի մոդելներով, որոնցում դատարանը խստորեն սահմանափակված է վերաքննիչ բողոքի շրջանակներով և որևէ լրացուցիչ

հանգամանքի կամ ապացույցի, որը բողոքում մատնանշված չէ, անդրադառնալ չի կարող (սահմանափակ վերաքննություն):

Անցած շուրջ մեկուկես տասնամյակի ընթացքում, մասնավորապես, 2005թ. նոյեմբերի 27-ի սահմանադրական փոփոխություններից հետո ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի գործառնությունները ևս ենթարկվել են որոշակի փոփոխությունների, որոնք վերաբերել են վերաքննիչ բողոքի իրավունք ունեցող սուբյեկտների շրջանակին, վերաքննիչ բողոքարկման ենթակա դատական ակտերին, վերաքննիչ քրեական դատարանում գործի քննության սահմաններին:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ-ում մինչև 2007թ. գոյություն ունեցած վերաքննության մոդելը լրիվ վերաքննության դասական օրինակ էր, որի ժամանակ վերաքննիչ դատարանն ընդհանրապես կաշկանդված չէր վերաքննիչ բողոքի սահմաններով:

2008թ-ից գործադրված վերաքննության մոդելն իր բնույթով սահմանափակ վերաքննություն է, որի պայմաններում դատարանը ոչ միայն կաշկանդված է վերաքննիչ բողոքի սահմաններով, այլև կողմը չի կարող ներկայացնել նոր ապացույցներ հետազոտելու պահանջ, եթե չիմնավորի, որ նախկինում նման միջնորդություն ներկայացնելու հնարավորություն չի ունեցել:

Քրեական դատավարության փուլերի համակարգում վերաքննիչ վարույթն իրեն նախորդող դատավարական փուլերից տարբերվում է նրանով, որ գործով վարույթը վերաքննության փուլ տեղափոխելը պայմանավորված չէ նախորդ փուլը եզրափակող դատավարական որոշմամբ և կախված է կողմերի վարքագծից (կողմերի պասիվ վարքագծի պայմաններում) եթե վերաքննիչ բողոք չի բերվում/քրեական գործը վերաքննության փուլ տեղափոխվել չի կարող:

2007թ. քրեադատավարական օրենսդրության փոփոխություններից հետո ներկայում գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը սպառիչ թվարկում է վերաքննիչ բողոքարկման ենթակա դատական ակտերը, մի հանգամանք, որը սահմանափակում է անհատակությունների հնարավորությունը, բողոքարկման սուբյեկտները, ժամկետները, վերաքննիչ բողոքին ներկայացվող պահանջները, հետևանքները, վերաքննության հիմքերը:

Սահմանափակ վերաքննության անցման հետ կապված՝ որպես դրա օրգանական շարունակություն, փոխվեց նաև վերաքննիչ դատարանում գործերի քննության կարգը:

Այս կապակցությամբ հարկ է ընդգծել, որ մինչև 2007թ. նոյեմբերի 27-ի փոփոխությունները վերաքննիչ դատարանում գործերի քննությունը կատարվում է առաջին ատյանի դատարաններում գործերի քննության համար սահմանված կանոններով, ինչպես նաև վերաքննիչ վարույթի կանոններով:

2007թ. նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններից հետո ՀՀ քր. դատ. օր-ի 390-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրվեց նորմ, որի համաձայն՝ վերաքննիչ քրեական դատարանում քրեական գործերի քննությունը կատարվում է վերաքննիչ վարույթի կանոններով, ինչպես նաև վճռաբեկ դատարանում գործերի քննության համար սահմանված կանոններով: Այս հանգամանքն իր հերթին պայմանավորված է վերաքննության սահմանների փոփոխությամբ՝ լրիվ վերաքննությունից անցում դեպի սահմանափակ վերաքննություն:

Սակայն այս նորմի գործածության ընթացքում առաջացավ որոշակի հիմնախնդիր:

Այսպես, եթե նախկին խմբագրությամբ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 390-րդ հոդվածի 1-ին մասը մեկնաբանվում էր հետևյալ կերպ. եթե որևէ հարց վերաքննիչ վարույթի դատավարական կարգը սահմանող գլխով կարգավորված չէ, ապա գործում է առաջին ատյանի դատարանի համար սահմանված կանոնը:

Ներկա խմբագրությամբ նշված հոդվածի տրամաբանության համաձայն՝ յուրաքանչյուր դեպքում վերաքննիչ դատարանն ինքն է որոշում, թե որ իրավական ռեժիմով է բողոքը քննվելու՝ վերաքննության, թե վճռաբեկության:

Այնինչ, նշված հարցն էական է դատավարական իրավահարաբերությունների ոլորտ ներգրավված անձանց, այս դեպքում՝ պաշտպանության կողմի համար:

Այսպես, վերաքննության կարգով գործի քննությունը ենթադրում է կողմերի պարտադիր մասնակցություն, վերաքննիչ բողոք ներկայացրած կողմի՝ բողոքը հիմնավորելու, հակառակ կողմի՝ պատասխանի հնարավորություն, կողմի միջնորդությամբ ապացույցներ ներկայացնելու, ապացույցներ հետազոտելու հնարավորություն, դատական վիճաբանություններ և ամբաստանյալի վերջին խոսք, մի բան, որը բացակայում է վճռաբեկ վարույթի ընթացքում: Այլ կերպ, Վերաքննիչ քրեական դատարանում վճռաբեկության կարգով գործի քննության ժամանակ տեղի է ունենում մրցակցության էական սահմանափակում, որն ուղղակիորեն ազդում է նաև պաշտպանության իրավունքի լիարժեք իրականացման վրա:

Վերը նշված խնդիրը Գ. Հախնազարյանի գործով 29.06.2009թ. նախադեպային որոշմամբ կանոնակարգեց ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, հայտնելով իրավական դիրքորոշում առ այն, որ լրացուցիչ ներկայացվող ապացույցներով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը գործը կարող է քննել այն դեպքերում, երբ համոզվում է, որ բողոքաբերը հնարավորություն չի ունեցել այդ ապացույցները ներկայացնել մինչև վերաքննիչ դատարանում գործի քննությունը, նման հիմքերի բացակայության դեպքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանն իրավասու է գործը քննել վճռաբեկության կարգով՝ այդ մասին նշելով որոշման մեջ, այն կայացնելով դատարանի կոլեգիալ կազմով և որոշման պատճենն ուղարկելով դատավարության մասնակիցներին:

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ ՀՀ դատական համակարգում ունեցած տեղի և դերի, համակարգի կայացվածության մասին է վկայում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարան ներկայացվող բողոքների հարաճուն աճի դինամիկան:

Վերը նշված հիմնավորում է, որ ՀՀ դատական համակարգում վերաքննիչ դատարանը հիմնականում կայացել է և ընթացիկ օրենսդրական ամրագրումների մակարդակում կատարում է անձի դատական պաշտպանության իրավունքի պաշտպանության իր գործառույթը:

ՀՀ եռաստիճան դատական համակարգում վերաքննիչ ատյանի դերը կարևորվում է նաև այն հանգամանքով, որ անձը, ում իրավունքները և ազատությունները խախտվել են, կամ որին ներկայացված է քրեական մեղադրանք, առաջին ատյանի դատարանի դատավճռից կամ որոշումից դժգոհ մնալու դեպքում հնարավորություն ունի ևս մեկ աստիճանում, մրցակցային դատավարության լիարժեք կիրառմամբ/կամ լիարժեք մրցակցությանը հնարավորինս մոտ պայմաններում/ վիճարկելու իր խախտված իրավունքը, իրավական վեճը, իրեն ներկայացված մեղադրանքը:

Երկաստիճան մոդելներ ունեցող դատական համակարգի դեպքում երկրորդ՝

Վճռաբեկ ատյանում, կապված վճռաբեկ վարույթի որոշ յուրահատկությունների հետ, զգալիորեն սահմանափակվում է մրցակցային դատավարությունը՝ կապված այն բանի հետ, որ վճռաբեկ վարույթում ապացույցների հետազոտում չի կատարվում, կողմը զրկված է նոր ապացույցներ ներկայացնելու, դրանք ձեռք բերելու համար միջնորդություն ներկայացնելու հնարավորությունից, իսկ բուն վճռաբեկ ատյանում գործի քննությանը կողմերի մասնակցությունը բացարձակ չէ (այն կախված է վճռաբեկ դատարանի հայեցողությունից):

Այս համատեքստում ՀՀ սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգով նախատեսված մոտեցումը՝ դատական ատյանների քանակի կրճատման (եռաստիճանից երկաստիճան)՝ երկրորդ ատյանում վերաքննության և վճռաբեկության լիազորությունները ներառելու պայմանով, հիմնավորված չէ, այն կզրկի շուրջ տասնհինգ տարի գործառնած և արդեն կայացած վերաքննիչ ատյանին՝ իր գործառույթները լիարժեք և արդյունավետ իրականացնելու հնարավորությունից:

Տարբեր են վերաքննության և վճռաբեկության ընթացակարգերը, դատարանների դատավարական լիազորությունների ծավալը, խնդիրները, գործերի քննության կարգը և սահմանները (ծավալը):

Վերը նշված պայմաններում մեկ ատյանի մեջ վերաքննության և վճռաբեկության լիազորությունները ներառելը կխաթարի արդարադատության հիմնարար սկզբունք հանդիսացող դատարանի և դատավորի անկախությունը:

Վերը նշված եզրահանգումը կատարելիս նկատի են առնվում հետևյալ հանգամանքները՝

ՀՀ ներկայումս գործող եռաստիճան դատական համակարգը փաստացիորեն դատական համակարգի ապակենտրոնացված մոդել է՝ այն առումով, որ դատական ատյանների միջև չկան ուղղահայաց, ենթակայության վրա հիմնված հարաբերություններ, դատարաններն անկախ են և՛ դատավարական, և՛ կազմակերպական, և՛ ֆինանսաբյուջետային առումներով:

Դատավարական նկատառումով ՀՀ դատարանների անկախությունը կոնկրետ գործերի քննության և լուծման դեպքում կարող է որոշ չափով սահմանափակվել՝ կապված այս կամ այն գործի քննության և լուծման ժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումների, դրանցում ամրագրված իրավական դիրքորոշումների պարտադիր լինելու առումով (անգամ այս դեպքում դատական ատյանների ինքնուրույնությունն էականորեն չի սահմանափակվում, քանի որ ՀՀ դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 4-րդ մասի իրավադրույթներով սահմանված դատական նախադեպի ուժը բացարձակ չէ, դատարաններին հնարավորություն է տրված շրջանցել այդ արգելքը, եթե դատարանը ծանրակշիռ փաստարկների մատնանշմամբ հիմնավորում է, որ դրանք կիրառելի չեն տվյալ գործի նկատմամբ):

Մեկ ատյանում այժմ գործող դատական երկու ատյանների միավորումը չի կարող արդյունավետ համարվել նաև այն պատճառով, որ տարբեր են վերաքննիչ և վճռաբեկ վարույթները, երկու ատյանների իրավասությունները, գործառույթները, կայացվող դատավարական որոշումները:

Միավորումն էականորեն կսահմանափակի, եթե չասենք՝ կարող է նաև վերացնել միավորվող ատյանի՝ այս դեպքում վերաքննիչ ատյանի՝ դատավարա-

կան լիազորությունները, կազմակերպական, ֆինանսական-բյուջետային անկախությունը:

Տվյալ դեպքում ֆինանսաբյուջետային անկախության վրա շեշտադրումը կատարում ենք զուտ դատարանի անկախության համատեքստում, դատարանի և դատավորի անկախությունը չի վերաբերում միայն անկախության քրեադատավարական երաշխիքներին, կարևոր է նաև դատարանակազմական անկախությունը, դատական համակարգի կայունությունը, համակարգի ստեղծման վրա արդեն իսկ ծախսված հսկայական ֆինանսական միջոցները:

Այն, որ անցած շուրջ մեկուկես տասնամյակի ընթացքում եռաստիճան դատական համակարգը, այդ թվում՝ քրեական գործերով արդարադատություն իրականացնող երկրորդ ատյանը կայացել է, պատշաճ կերպով կատարում է իր գործառույթները, վկայում են հետևյալ վիճակագրական տվյալները.

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարան 2012 թվականի հունվարի 9-ից դեկտեմբերի 28-ն ընկած ժամանակահատվածում ստացվել է 2557 վերաքննիչ բողոք՝ 2245 դատական ակտի դեմ: Բերված բողոքներից 1556 բողոքարկվել է քրեական գործերով կայացված գործն ըստ էության լուծող 1300 դատական ակտ, իսկ մնացած՝ 1001-ով բողոքարկվել է մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ոլորտին և դատական ակտի կատարման հետ կապված հարցերին վերաբերող 945 դատական ակտ:

Քրեական գործերով բողոքարկված 1300 դատական ակտերով վերաքննիչ վարույթն ավարտվել է 1198-ով, այդ թվում՝ 979/82%/ դատական ակտ թողնվել է անփոփոխ, 219-ը /19 %/ բեկանվել է: Բեկանված 219 ակտերից 16-ով գործն ուղարկվել է ստորադաս դատարան՝ նոր քննության, 203-ով ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխվել կամ կայացվել է գործն ըստ էության լուծող նոր դատական ակտ (մնացածը՝ անավարտ):

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ոլորտին և դատական ակտի կատարման հետ կապված հարցերին վերաբերող 1001 վերաքննիչ բողոքներից բավարարվել է 73-ը, մերժվել՝ 798-ը, 55-ը թողնվել է առանց քննության, 31-ով վերաքննիչ վարույթը կարճվել է: 2012 թվականի դեկտեմբերի 28-ի դրությամբ անավարտ է 44-ը:

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանում 2013 թվականի ընթացքում ստացվել է 2696 վերաքննիչ բողոք՝ 2389 դատական ակտի դեմ: Բերված բողոքներից 1511-ով բողոքարկվել է քրեական գործերով կայացված գործն ըստ էության լուծող 1206 դատական ակտ, իսկ մնացած՝ 1185-ով բողոքարկվել է մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ոլորտին և դատական ակտի կատարման հետ կապված հարցերին վերաբերող 1183 դատական ակտ:

Քրեական գործերով բողոքարկված 1206 դատական ակտերով վերաքննիչ վարույթն ավարտվել է 1120-ով, այդ թվում՝ 735 /65.6 % / դատական ակտ թողնվել է անփոփոխ, 280 /25 %/-ը բեկանվել է: Բեկանված 280 ակտերից 38-ով / 3.3 % / գործն ուղարկվել է ստորադաս դատարան՝ նոր քննության, 242-ով /21.7 %/ ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխվել կամ կայացվել է գործն ըստ էության լուծող նոր դատական ակտ, 46-ը /4.1 %/ թողնվել է առանց քննության, 59-ով /5.2 %/ վերաքննիչ վարույթը կարճվել է (մնացածը՝ անավարտ):

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ոլորտին

և դատական ակտի կատարման հետ կապված հարցերին վերաբերող դատական ակտերի դեմ բերված 1183 բողոքներից բավարարվել է 109-ը /9.2 %/, մերժվել՝ 996-ը /84.1 %/, 24 -ը /2 %/ թողնվել է առանց քննության, 31-ով /2.7 %/ վերաքննիչ վարույթը կարճվել է (մնացածը՝ անավարտ):

Ասվածը չի նշանակում, թե չկան թերություններ, կան այդպիսիք, դրանց մի մասը պայմանավորված է իրավական թերի կարգավորումներով, ինչու չէ, նաև տարբեր օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոններով: Օրենսդրական կարգավորումների մակարդակով, որպես էական թերություն, պետք է նշել մասնավորապես՝ ՀՀ գործող քրեադատավարական օրենսդրությունը, 2005թ. դատաիրավական բարեփոխումների 2-րդ փուլով ամրագրելով սահմանափակ վերաքննության ընթացակարգ, թերի է կարգավորում այն դեպքերը, երբ քրեական գործի քննության ընթացքում վերաքննիչ քրեական դատարանը հայտնաբերում է դատական սխալներ, որոնց մասին վերաքննիչ բողոքում չի նշվել կամ քրեադատավարական օրենսդրությունը հստակ չի կարգավորում, թե քրեական գործն ըստ էության չլուծող ո՞ր դատական ակտերը կարող են վերաքննության կարգով բողոքարկվել, որոնք՝ ոչ և այլ հարցեր:

Վերը նշված խնդիրներին կանոնակարգումներ են տրվել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներով, իսկ իրավական լուծումներ կտրվեն ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքով:

Մակայն, այդ ամենով հանդերձ, այսօր Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող արդարադատության մեջ առկա թերությունները դատարանակազմական չեն, դատավարական չեն:

Դրանք պայմանավորված են ավելի շատ ավանդույթներով, իրավագիտակցությամբ, իրավական մշակույթով, օրենքի նկատմամբ քաղաքացիական հասարակության և Պետական իշխանության բոլոր օղակների հարգանքով, այսինքն՝ մարդկային գործոնով («Գործում են ոչ թե օրենքները, այլ մարդիկ»): Վ. Հեգել):

Իսկ երկաստիճան, թե եռաստիճան դատական համակարգի հարցի հետ կապված՝ հարկ է նշել, որ այսօր, ինչպես իրավացիորեն նշված է Հայեցակարգում, դրանցից որևէ մեկին հստակ նախապատվություն չի տրվում. դատական համակարգի երկաստիճան, թե եռաստիճան մոդելի ընտրության չափանիշն այն է, թե այս կամ այն մոդելի ընտրությունը որքանո՞վ է երաշխավորում անձի դատական պաշտպանության իրավունքի լիարժեք իրականացումը, դատարանի մատչելիությունը, դատավարության արագությունը, արդյունավետությունը՝ նպատակ ունենալով արդարադատության պատշաճ իրականացումը:

Այսօր Հայաստանի Հանրապետությունում գործող եռաստիճան դատական համակարգը, առկա օրենսդրական հնարավորությունների մակարդակում և նման ամրագրումների ընձեռած հնարավորությունների սահմաններում հիմնականում կատարում է իր առաքելությունը:

Ընդհանրացնելով վերը նշվածը՝ գտնում ենք, որ երկաստիճան դատական համակարգի ստեղծումը՝ երկրորդ աստյանում վերաքննության և վճռաբեկության լիազորությունները ներառելու պայմանով, արդարացված չէ, այն լրջորեն կվտանգի, կամ փաստացիորեն կվերացնի վերաքննիչ աստյանի դատարանների անկախությունը:

2. Ըստ ՀՀ գործող քրեադատավարական օրենսդրության՝ Ընդհանուր իրավասության դատարաններն իրականացնում են քրեական գործերի քննությունն ու լուծումն ըստ էության, ինչպես նաև վերահսկողություն են իրականացնում մինչդատական վարույթի նկատմամբ:

ՀՀ Սահմանադրությամբ և ՀՀ գործող քրեադատավարական օրենսդրությամբ դատավորներն ազատ են և քրեական գործերի ըստ էության քննություն իրականացնելիս և դատական վարույթի նկատմամբ մինչդատական վերահսկողություն իրականացնելիս. օրենսդրական մակարդակով ամրագրված է դրույթ այն մասին, որ ցանկացած միջամտություն դատավորի գործունեությանը՝ իր վրա դրված գործառույթներն իրականացնելիս՝ առաջ է բերում օրենքով նախատեսված պատասխանատվություն:

Այս իմաստով առաջին ատյանի դատարանում ինքնուրույն դատական օղակ ստեղծելը (օրինակ՝ տեղական դատարաններ) նպատակահարմար չէ՝ հետևյալ նկատառումներով:

Նախ՝ գործող օրենսդրության պահանջների պահպանումն արդեն ստեղծում է բավարար նախադրյալներ՝ դատավորների կողմից իրենց գործառույթները պատշաճ մակարդակով, որևէ միջամտություն բացառող պայմաններում իրականացնելու համար:

Եթե առաջին ատյանի դատարանում ստեղծվող ինքնուրույն դատական օղակի նպատակն ընդհանուր իրավասության դատարանները բեռնաթափելն է, ապա դա կարելի է անել ոչ թե ինքնուրույն դատական օղակ ստեղծելու ճանապարհով, այլ ուղղակի ընդհանուր իրավասության դատարանում համապատասխան գործառույթ կատարող դատավորների առանձնացմամբ, որոնք կկատարեն հատուկ կամ մասնագիտական գործառույթ (օրինակ՝ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողություն)՝ դրանով բեռնաթափելով ընդհանուր իրավասության դատարանները:

Իսկ եթե ինքնուրույն օղակի ստեղծումը պայմանավորված է նաև դրանց անկախությունն ապահովելու մղումով, ապա առաջին ատյանի դատարանի կազմում ստեղծվելն արդեն իսկ հարցեր կարող է առաջացնել՝ նրանց անկախության հետ կապված:

Հարկ է նաև նշել, որ առաջին ատյանի դատարանում նոր օղակի ստեղծումը կպահանջի դատարանների շենքերում այդ նպատակով որոշակի ենթակառուցվածքների ստեղծում, նոր ստեղծվելիք օղակը սպասարկելու համար պետք է առանձնացնել նոր դատական ծառայողներ, որն իր հերթին կապված է զգալի նյութական միջոցների հետ:

Համենայնդեպս, ՀՀ գործող քրեադատավարական օրենսդրությամբ (որը գործողության մեջ է 1999թ. հունվարի 12-ից) ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության, այդ վերահսկողության արդյունքում կայացվող որոշումների՝ վերադաս դատական ատյաններ բողոքարկման գործող կարգը գործնական առումով որևէ խոչընդոտ չի ստեղծել:

Նման պայմաններում առաջին ատյանի դատարանում ինքնուրույն օղակի ստեղծումը որևէ գործնական բան չի տա:

Հետևաբար, ընդհանուր իրավասության դատարանում կարելի է առանձնաց-

նել համապատասխան մասնագիտական գործառույթներ կատարող դատավորների, օրենսդրական (թեկուզ սահմանադրական) մակարդակով ամրագրել նրանց գործառույթները և անկախության, պաշտպանվածության երաշխիքները:

Սիևնույն ժամանակ, ՀՀ դատական իշխանության ֆունկցիոնալ ամբողջականությունն ամրագրելու համար առավել արդարացված կլինի, որպեսզի սահմանադրական մակարդակով ամրագրվի դատական իշխանության հասկացությունը, առաքելությունը, հիմնական գործառույթները, այն մարմնավորող կառույցի կազմակերպման և գործունեության հիմքերը:

3. Երդվյալատենականների մասնակցությամբ դատարանների ստեղծման հնարավորությունը նախատեսված է եղել դեռ 1995թ. Սահմանադրությամբ:

Իրավունքի տեսության մեջ գոյություն ունի տեսակետ առ այն, որ երդվյալատենականների ինստիտուտի ներդրման նպատակը ժողովրդին արդարադատությանը մասնակից դարձնելն է, արդարադատության մեջ ժողովրդական առողջ բանականության տարրերի ներդրումը:

Սակայն վերը նշվածը որևէ դեպքում չի կարելի բացարձականացնել:

Երդվյալատենականների ինստիտուտը ներդրած մի շարք երկրների փորձի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս առանձնացնել մի շարք հիմնախնդիրներ, դժվարություններ, որոնք բախվել են այդ երկրները նշված ինստիտուտի ներդրման և գործարկման ժամանակ:

Դրանք, մասնավորապես, հետևյալներն են.

1. երդվյալատենականների հակվածությունը դեպի խմբակային շահերը.
2. զգացմունքայնությունը կողմերի հռետորաբանության նկատմամբ և հակվածությունը դեպի հասարակական կրքերը.
3. անօգնականությունը գործերի քննության ընթացքում ապացույցների հետազոտման ժամանակ.
4. վերը նշված թերություններից բխող կողմնակալությունը, որը հանգեցնում է անհիմն վերդիկտներ ընդունելուն.
5. արդարադատության նշված ձևի թանկարժեք լինելը (ֆինանսական առումով):

Վերը նշվածին ավելանում է և այն, որ երդվյալատենականների որոշումները, ի տարբերություն պրոֆեսիոնալ դատավորների կայացրած որոշումների, չեն պատճառաբանվում, և հետևաբար, ենթակա չեն վերանայման՝ անհիմն լինելու հիմքով:

Ռ-Ռ-ում, որտեղ ներդրված է երդվյալատենականների ինստիտուտը, բացառություն են կազմում այն դեպքերը, երբ դատավորը գալիս է այն եզրահանգման, որ երդվյալներն ամբաստանյալին մեղավոր են ճանաչել՝ մեղադրող ապացույցների ակնհայտ անբավարարության պայմաններում: Այդ դեպքում դատավորն իրավունք ունի արձակել (լուծարել) երդվյալների տվյալ կազմը և գործը ենթակա է քննության երդվյալների նոր կազմով:

Բացի այդ, կարևոր է նկատի ունենալ նաև այն, որ երդվյալատենականների ինստիտուտի ներդրումը պահանջում է նաև որոշակի ինֆրակառուցվածքների առկայություն (հարմարեցված շենքեր, դատարանի հատուկ աշխատողներ՝ նշված ինստիտուտի սպասարկման համար), իրենց պարտականությունների կատարման համար և տվյալ ժամանակահատվածում (Ռ-Ռ-ում այն մեկատենական-

լի համար կազմում է տարեկան 14 օր, իսկ եթե գործի քննությունն ավելի երկար է տևում՝ գործի քննության ամբողջ ժամանակահատվածը) ատենակալները ստանում են որոշակի աշխատավարձ, որը կազմում է տվյալ դատարանի դատավորի աշխատավարձի ինչ-որ տոկոսը (ՌԳ-ում 25 տոկոսը), այն եկամտահարկով չի հարկվում, պարտականությունների կատարման ամբողջ ժամանակահատվածում երդվյալների հիմնական աշխատանքի վայրում ամբողջությամբ պահպանվում է աշխատավարձը, օրենքով նախատեսված մնացած արտոնությունները և երաշխիքները, ստանում են գործուղման ծախսեր՝ այն կարգով և չափով, ինչ-որ դատավորները: Սրանք հանգամանքներ են, որոնց իրականացումն իր հերթին պայմանավորված է բավականին լուրջ ֆինանսական միջոցների առկայության հետ:

Հարկ է նշել, որ անգամ Ռուսաստանի Գաշնությունը, որը ֆինանսատնտեսական հնարավորությունների առումով որևէ կերպ համեմատելի չէ Հայաստանի Հանրապետության հետ, երդվյալ ատենակալների ինստիտուտը ներդնելու սկզբունքը այն կարողացել է ներդնել ընդամենը ինը ռեզիդենտներում, այնուհետև ֆինանսատնտեսական դժվարություններով պայմանավորված՝ հնչել են բազմաթիվ առաջարկություններ՝ կրճատելու այն գործերի շրջանակը, որոնք ենթակա են քննության և լուծման՝ երդվյալների մասնակցությամբ (ՌԳ-ում շրջանային դատարանի մեկ դատավորին բաժին է ընկնում 156 ատենակալ և թե ո՞վ պետք է կոնկրետ գործով մասնակցի՝ որոշվում է տվյալ դատարանի նախագահի կողմից՝ ատենակալների ցուցակից պատահական ընտրությամբ):

Սակայն սա դեռ ամենը չէ:

Երդվյալ ատենակալների մասնակցությամբ արդարադատության համակարգ ունեցող երկրներում ամենամտահոգիչը եղել է արդարացման դատավճիռների աննախադեպ մեծ քանակը: Ընդ որում, երդվյալների մասնակցությամբ քննված գործերով արդարացման դատավճիռների քանակն աննախադեպ մեծ է եղել հենց տվյալ երկրի այն դատարանների համեմատությամբ, որոնք գործում են առանց երդվյալների:

Նշված առանձնահատկությունը բնորոշ է ոչ թե մեկ-երկու երկրներին, այլ բոլոր երկրներին, որտեղ ներդրված է երդվյալ ատենակալների ինստիտուտը:

Այստեղ մտահոգիչը ոչ միայն և ոչ այնքան արդարացման դատավճիռների չափից դուրս մեծ քանակն է, այլ դրանց հիմնավորվածությունը:

ՌԳ-ում երդվյալների մասնակցությամբ կայացված արդարացման դատավճիռների յուրաքանչյուր երրորդը բեկանվել է ՌԳ Գերագույն Դատարանի վճռաբեկ պալատի կողմից՝ քրեադատավարական օրենքի էական խախտման հիմքով:

Նկատի ունենալով վերը նշվածը, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության տարածքի և բնակչության փոքր լինելը, իրավագիտակցության, իրավական մշակույթի մակարդակը՝ նման պայմաններում երդվյալ ատենակալների ինստիտուտի ներդրումը կարող է հանգեցնել արդարադատության իրականացման գործընթացում սուբյեկտիվ, անցանկալի ազդեցության, որն էլ իր հերթին բացասական իմաստով կազդի արդարադատության որակի վրա:

Վերը նշված պատճառներով երդվյալ ատենակալների ինստիտուտի ներդրումը Հայաստանի Հանրապետությունում, զոհն այս փուլում, արդարացված չէ:

THE RULES FOR THE TERMINATION OF THE POWERS OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

OLGA PETROSYAN

PHD DEGREE APPLICANT OF THE PUBLIC ADMINISTRATION ACADEMY OF THE RA

The question of the powers of the President of the RA primarily regulated by the Constitution. The Constitution lists all of those bases which lead to powers short of the term of the President. These bases are: the resignation of the President, consistent inability because of health reasons to exercise the powers vested in him, in case of impeachment, loss or change of citizenship. This article presents and describes in detail all rules for the powers short of the term of the President of the Republic of Armenia, and all the possible ways improvements to existing problems.

Keywords: The Constitution, the impeachment, the powers of the President of the Republic, the Constitutional court, the resignation of the President of the Republic, the immunity.

ПОРЯДОК ДОСРОЧНОГО ПРЕКРАЩЕНИЯ ПОЛНОМОЧИЙ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

ОЛЬГА ПЕТРОСЯН

СОИСКАТЕЛЬ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РА

Вопрос о полномочиях Президента РА, в первую очередь, регулируется Конституцией. В Конституции перечислены все те основания, при наличии которых досрочно прекращаются полномочия Президента. Этими основаниями являются - отставка Президента, невозможность исполнения Президентом полномочий (плохое состояние здоровья), отрешение его от должности, смерти, потери или изменения гражданства. В данной статье представлены и подробно описаны все основания досрочного прекращения полномочий президента РА, также все возможные пути совершенствования существующих проблем.

Ключевые слова: Конституция, отрешения от должности, полномочия Президента Республики, Конституционный суд, отставка Президента Республики, неприкосновенность.

Բանալի բառեր - Սահմանադրություն, պաշտոնանկություն, Հանրապետության Նախագահի լիազորություններ, Սահմանադրական դատարան, Հանրապետության Նախագահի հրաժարական, անձեռնմխելիություն

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ՀԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ՀԱՅԱՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

ՎԱԿԱՄԱԿԵՏ ԴԱԴԱՐԵՅՄԱՆ ԿԱՐԳԸ

ՀՀ Սահմանադրությունը կարգավորում է Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների դադարման հիմնախնդիրը՝ թվարկելով այն հիմքերը, որոնց առկայության դեպքում վաղաժամկետ կարող են դադարել նրա լիազորությունները: Այդպիսի հիմքերի թվում վկայակոչվում են՝

- 1) Հանրապետության Նախագահի հրաժարականը,
- 2) առողջական անբավարար վիճակը,
- 3) պաշտոնանկությունը,
- 4) մահը, քաղաքացիությունը փոխելը կամ կորուստը [1, էջ 508]:

Մեր կարծիքով այս հիմքերը սպառնիչ չեն: Նախագահի լիազորությունները կարող են վաղաժամկետ դադարել նաև ընտրվելու իրավունքի կորստի դեպքում կամ այլ երկիր մշտական բնակության մեկնելու դեպքում և այլն, այսինքն՝ բոլոր այն հատկանիշների կորստի դեպքում, որոնք ՀՀ Սահմանադրության 50-րդ հոդվածը ներկայացնում է ՀՀ Նախագահին:

ՀՀ Հիմնական օրենքը հստակ սահմանում է **Նախագահի հրաժարականի** արարողակարգը: Հրաժարականը կամավոր, սեփական նախաձեռնությամբ իրականացված քայլ է, որ, այս կամ այն դրդապատճառներից ելնելով, Հանրապետության Նախագահը կարող է իրականացնել իր հայեցողությամբ: Հանրապետության Նախագահի հրաժարականը կարող է պայմանավորված լինել ինչպես քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, այնպես էլ անձնական կամ հասարակական շահերից ելնելով: Հրա-

ժարականի բովանդակությունը Հանրապետության Նախագահի ազատ կամքի արտահայտությունն է՝ կամովին իր լիազորությունները կատարելուց հրաժարվելու ճանապարհով, այսինքն՝ Սահմանադրությունը հրաժարական ներկայացրած Նախագահից չի պահանջում ներկայացնել հրաժարականի դրդապատճառները, ինչպես նաև թույլ չի տալիս հրաժարվել Նախագահի պաշտոնից հոգուտ այս կամ այն անձի [2, էջ 669]:

1995թ. ընդունված ՀՀ Սահմանադրությամբ, հրաժարականը ԱԺ-ին էր ներկայացնում Հանրապետության Նախագահը՝ գրավոր դիմումի ձևով, ուր նշվում էին հրաժարվելու պատճառները, ինչպես նաև տրվում էին հրաժարականի հիմնավորումները [3, էջ 80-81]: Հանրապետության Նախագահի հրաժարականն ընդունվում էր պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ, այսինքն՝ ՀՀ Նախագահի հրաժարականն ընդունելու հարցի լուծումը բացառապես վերապահված էր Ազգային ժողովին: Ներկա իրավակարգավորմամբ Ազգային ժողովն այս հարցում իր տեսակետն արտահայտելու հնարավորությունից զրկված է: Եթե ՀՀ Նախագահը հրաժարականը ներկայացնելուց հետո՝ տասնօրյա ժամկետը լրանալուն պես, երկօրյա ժամկետում հրաժարականը ներկայացնում է կրկին, սպա հրաժարականն ինքնըստինքյան համարվում է ընդունված: Փաստորեն, ըստ ՀՀ Սահմանադրության 58-րդ հոդվածի և «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենքի 94-րդ հոդվածի՝ ՀՀ Նախագահի հրաժար-

Սահմանադրական իրավունք

րականի ընդունման փաստն արձանագրվում է ոչ թե ԱԺ որոշմամբ, այլ ԱԺ Նախագահի պաշտոնական հաղորդագրությամբ: Հանրապետության Նախագահի հրաժարականի ներկայացման և ընդունման մասին ԱԺ նախագահը հանդես է գալիս պաշտոնական հաղորդագրությամբ [4]:

Մեր կարծիքով ճիշտ կլիներ, որպեսզի Նախագահի հրաժարականում ներկայացվեին վերջինիս հիմնավորումները:

2005թ. փոփոխված Սահմանադրության 58-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հանրապետության Նախագահն իր հրաժարականը ներկայացնում է ԱԺ, որից հետո 10-օրյա ժամկետը լրանալուն պես, երկօրյա ժամկետում հրաժարականը կրկին ներկայացնելու դեպքում Հանրապետության Նախագահի հրաժարականը համարվում է ընդունված, և, Սահմանադրությամբ նախատեսված կարգով ու ժամկետներում, անցկացվում է արտահերթ ընտրություն: Դրա հետ միասին, կարելի է ենթադրել, որ սահմանված ժամկետում, եթե Հանրապետության Նախագահը չի կրկնում իր հրաժարականը, նշանակում է, որ նա ետ է վերցնում այն և շարունակում է իր նախագահական գործունեությունը: Այս դեպքում ինչպե՞ս կարող ենք համոզված լինել, որ Նախագահը չի ենթարկվել արտաքաղաքական և հակասահմանադրական ճնշումների, և եթե նա հրաժարականը կրկին չի ներկայացնում, ապա անմիջապես Սահմանադրության ուժով անվավեր է ճանաչվում առաջին անգամ ներկայացված հրաժարականն անկախ ամեն ինչից:

Սահմանադրությամբ մանրամասն կարգավորվում է նաև **առողջական խնդիրների հետ կապված** պարտականությունների դադարեցման հարցը: Սահմանադրության 59-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հանրապետության Նախագահի ծանր հիվանդության կամ նրա լիազորությունների կատարման համար այլ անհաղթահարելի խոչընդոտների առկայու-

թյան դեպքում, որոնք տևականորեն անհնարին են դարձնում նրա լիազորությունների կատարումը, կառավարությունը դիմում է ԱԺ՝ առաջարկելով քննարկել նրա լիազորությունների դադարեցման հարցը: Կառավարությունը դիմում է Սահմանադրական դատարան՝ Հանրապետության Նախագահի առողջական վիճակի և լիազորությունների կատարման համար այլ անհաղթահարելի խոչընդոտների առկայության վերաբերյալ եզրակացություն ստանալու պահանջով: Դրական պատասխանի դեպքում ԱԺ-ն պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդով որոշում է ընդունում Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների կատարման անհնարինության մասին: Իսկ եթե Սահմանադրական դատարանի եզրակացությամբ Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների կատարման անհնարինության հիմքերը բացակայում են, ապա Կառավարությունը չի կարող նման առաջարկով դիմել ԱԺ:

Սահմանադրական դատարանը, Հիմնական օրենքի 102-րդ հոդվածի համաձայն, եզրակացություն է տալիս իր անդամների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդով:

Հարկ է նշել, որ անհաղթահարելի խոչընդոտ ասելով՝ հասկանում ենք այն իրավիճակը, որը ռեալ արգելք է առաջացնում Հանրապետության Նախագահի՝ իր պարտականությունների կատարման համար, որի հետևանքով անհրաժեշտություն է առաջանում վերացնել դրանք և ապահովել Հանրապետության Նախագահի կողմից իր լիազորություններն անարգել իրականացնելու համար անհրաժեշտ ու բավարար բոլոր պայմանները: Կարծում ենք, որ Սահմանադրության 59-րդ հոդվածն անհրաժեշտ է ձևակերպել հետևյալ կերպ. «Հանրապետության Նախագահի ծանր հիվանդության կամ նրա լիազորությունների կատարման համար այլ անհաղթահարելի խոչընդոտների առկայության դեպքում,

որոնք տևականորեն անհնարին են դարձնում նրա լիազորությունների կատարումը, **Ազգային ժողովն իր նախաձեռնությամբ կամ կառավարության** առաջարկով Սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա...»: Այսինքն՝ ԱԺ-ին ևս հնարավորություն տալ հանդես գալու Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների կատարման անհնարինության մասին առաջարկով, ինչը, մեր կարծիքով, կհանդիսանա ևս մեկ կարևոր երաշխիք՝ իշխանության թեքի միջև հավասարակշռությունն ապահովելու համար:

Արտասահմանյան որոշ երկրների սահմանադրություններ, Նախագահի լիազորություններն իրականացնելու անկարողության հարցի կարգավորումը՝ ելնելով վերջինիս առողջական վիճակից, կախվածության մեջ չեն դնում խորհրդարանից, որը պետք է որոշում կայացնի Սահմանադրական դատարանի տված եզրակացության հիման վրա, ինչպես, օրինակ, դատարան է Հայաստանում կամ Լիտվայում, այլ պահանջում է խորհրդարանից ստեղծել անկախ բժշկական հանձնաժողով (կոմիտիում), որը գործում է կոլեգիալ կարգով, և միայն վերջինիս կողմից տրված եզրակացության հիման վրա՝ խորհրդարանի անդամների ձայների որակյալ մեծամասնությամբ որոշում ընդունել՝ Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների կատարման անհնարինության մասին (Թուրքմենստան – 60-րդ հոդված, Դրդըզստան – 51-րդ հոդված) [5, էջ 188-189]:

ՀՀ Սահմանադրության 57-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հանրապետության Նախագահի լիազորությունները վաղաժամկետ դադարեցվում են նաև **պաշտոնակության ճանապարհով**: Հանրապետության Նախագահը կարող է պաշտոնակարգով պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության դեպքում: Ի տարբերություն Նախագահի հրաժարականի, որը կամավոր, սեփական նախաձեռնությամբ իրականացված քայլ է, պաշտոնակությունը հարկադրական

գործողություն է:

Թեև 2005թ. բարեփոխված Սահմանադրությունը հատկեցնում է Հանրապետության Նախագահի անձեռնմխելիության հարցը (56.1-րդ հոդված), սակայն նրա իրավական պատասխանատվության հիմքերը սահմանափակվում են միայն պետական դավաճանությամբ կամ այլ ծանր հանցագործությամբ: Արևելաեվրոպական գրեթե բոլոր սահմանադրությունները, որպես Հանրապետության Նախագահի պաշտոնակության հիմք, նախատեսում են նաև Սահմանադրության խախտումը, որպեսզի ինչ-որ չափով մեղմվի Հանրապետության Նախագահի քաղաքական մեծ իշխանության և նրա քաղաքական անպատասխանատվության միջև առկա անհամապատասխանությունը [6, էջ 85-86]:

Ուստի, կարծում ենք, Սահմանադրության 57-րդ հոդվածի 1-ին մասն անհրաժեշտ է ձևակերպել հետևյալ կերպ. **«Հանրապետության Նախագահը կարող է պաշտոնակարգով արվել Սահմանադրության կարգավիճակից բխող և կարգավիճակի հետ չկապված գործողությունների նկատմամբ: Փաստորեն, Հանրապետության Նախագահը չի ստանում բացարձակ անձեռնմխելիություն, քանի որ նրա կարգավիճակից չբխող ցանկացած գործողության համար, եթե վերջինս իր մեջ հանցակազմ է պարունակում, Հանրապետության Նախագահը պաշտոնակարգով պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության համար»:**

Սահմանելով Հանրապետության Նախագահի անձեռնմխելիություն՝ բարեփոխված Սահմանադրությունը տարբերակված մոտեցում է ցուցաբերում նրա՝ կարգավիճակից բխող և կարգավիճակի հետ չկապված գործողությունների նկատմամբ: Փաստորեն, Հանրապետության Նախագահը չի ստանում բացարձակ անձեռնմխելիություն, քանի որ նրա կարգավիճակից չբխող ցանկացած գործողության համար, եթե վերջինս իր մեջ հանցակազմ է պարունակում, Հանրապետության Նախագահը պաշտոնակարգով պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության համար, եթե վերջինս իր մեջ հանցակազմ է պարունակում, Հանրապետության Նախագահը պաշտոնակարգով պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության համար»:

Այլ է խնդիրը՝ Հանրապետության Նախագահի կարգավիճակից բխող գոր-

Սահմանադրական իրավունք

ծողությունների դեպքում: Հանրապետության Նախագահը պետք է երաշխավորված լինի ինչպես իր կողմից վարվող քաղաքականության, այնպես էլ իր լիազորությունների մեջ մտնող ցանկացած, այդ թվում՝ հայեցողական լիազորությունների շրջանակում ընդունված որոշման համար հետագայում պատասխանատվության ենթարկվելուց: Հանրապետության Նախագահի կարգավիճակից բխող գործողությունների համար անձեռնմխելիության սահմանման հիմնական նպատակը Հանրապետության Նախագահին պաշտոնավարումից հետո՝ քաղաքական դրդապատճառներով քրեական հետապնդումներից ապահովագրելն է:

Սահմանադրության 57-րդ հոդվածը սահմանում է Հանրապետության Նախագահի պաշտոնակության ընթացակարգը, որի սկիզբը շաղկապված է մեկ պարագրի պայմանի կատարման հետ. Նախագահի կողմից պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործություն կատարելու հիմքերի առկայությունը պետք է հաստատվի ՀՀ սահմանադրական դատարանի եզրակացությամբ: Այն Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 5-րդ մասով ձևակերպվում է. «Եզրակացություն պաշտոնանկ անելու հիմքերի առկայության մասին»: Այս եզրակացությունը Սահմանադրական դատարանն ընդունում է իր անդամների ընդհանուր թվի առնվազն երկու երրորդով (102-րդ հոդված): Սահմանադրության 101-րդ հոդվածը հռչակում է, որ Սահմանադրական դատարանը գործեր է քննում միայն համապատասխան դիմումի առկայության դեպքում: Ելնելով Հիմնական օրենքի պահանջից՝ Հանրապետության Նախագահին պաշտոնանկ անելու մասին Սահմանադրական դատարանի համապատասխան եզրակացություն ստանալու համար, ԱԺ-ն իր պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ ընդունում է որոշում՝ պաշտոնանկ անելու հիմքերի կապակցությամբ Սահմանադրական

դատարան դիմելու մասին: Հանրապետության Նախագահին պաշտոնանկ անելու մասին որոշումը կայացվում է Սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա՝ ԱԺ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների երկու երրորդով: Եթե Սահմանադրական դատարանի եզրակացությամբ Հանրապետության Նախագահին պաշտոնանկ անելու հիմքերը բացակայում են, ապա հարցը հանվում է ԱԺ քննարկումից:

Այս հարցն իր յուրահատուկ լուծումն է գտել Լիտվայի Սահմանադրությունում, որի 74-րդ հոդվածի համաձայն՝ իմպիչմենտի ժամանակ կարող են պաշտոնաթող արվել ինչպես երկրի Նախագահը, այնպես էլ Սահմանադրական դատարանի նախագահն ու դատավորները, գերագույն դատարանի նախագահն ու դատավորները, վերաքննիչ դատարանի նախագահն ու դատավորները [5, էջ 191]:

Նախագահին պաշտոնանկ անելու ինստիտուտն առաջին անգամ սահմանվել է 1787թ. ԱՄՆ Սահմանադրությամբ: Այն մշտապես ենթադրում է բարդ ընթացակարգ և չափազանց հազվադեպ է կիրառվում: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ում, ավելի քան երկուհարյուրամյա պատմության ընթացքում ոչ մի Նախագահ իմպիչմենտի ձևով հեռացված չի եղել, չնայած այս հարցը Մենատի կողմից երկու անգամ ուսումնասիրվել է: Առաջին անգամ Նիքսոնը գաղտնի լսել էր հակառակորդ կուսակցության հեռախոսային խոսակցությունները, երկրորդը Քլինթոնն էր: Չնայած ԱՄՆ Սահմանադրությունը չի հիշատակում Նախագահի հրաժարականի մասին հնարավորությունը, այնուամենայնիվ այն մեկ անգամ պատահել է. Նիքսոնը 1974թ. վերը նշված դեպքից հետո հրաժարական տվեց՝ չսպասելով իմպիչմենտին:

Բայց և այնպես, 90-ական թվականներին Նախագահի պաշտոնակություն տեղի է ունեցել Բրազիլիայում, Հնդկուրասում, Վենեսուելայում, Ադրբեջանում, Վրաստանում և մի շարք այլ պետու-

թյուններում [5, էջ 198]:

Ինչ վերաբերում է մահվան, քաղաքացիությունը փոխելու կամ կորցնելու դեպքում Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցման ընթացակարգին, ապա դրա մասին ինչպես երկրի Հիմնական օրենքում, այնպես էլ ԱԺ կանոնակարգում ոչինչ ամրագրված չէ: Սակայն, բոլոր այն դեպքերում, երբ Հանրապետության Նախագահն ի վիճակի չէ կատարել իր պարտականությունները, Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի համաձայն՝ դրանք ժամանակավորապես կատարում է ԱԺ նախագահը: Իսկ եթե դա հնարավոր չէ, ապա վարչապետը, ինչը տրամաբանական է, քանի որ ՀՀ-ում բացակայում է փոխնախագահի պաշտոնը:

Նշված հնարավոր դեպքերում Նախագահի պարտականությունների կատարումը հիմնվում է հենց Սահմանադրության վրա և այդ իսկ պատճառով որևէ մեկի կողմից պաշտոնակատարի նշանակում չի պահանջվում [1, էջ 510]:

Ընդ որում, այս ժամանակահատվածում արգելվում է նշանակել հանրաքվե, նշանակել վարչապետ, նշանակել և ազատել զինված ուժերի և այլ զորքերի բարձրագույն հրամանատարական կազմ (բացառությամբ ռազմական դրության ժամանակ), առանձին դեպքերում նշանակումներ կատարել ոստիկանության և ազգային անվտանգության մարմինների պաշտոններում, ինչպես նաև իրականացնել Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 3-րդ, 8-րդ, 16-րդ, 17-րդ կետերում սահմանված լիազորությունները (60-րդ հոդված):

Ի հավելումն ասվածի, նշենք, որ Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցման վերը նշված բոլոր դեպքերում, Սահմանադրությամբ նախատեսված կարգով և ժամկետներում նշանակվում են արտահերթ ընտրություններ, և ժողովուրդն ընտրում է Հանրապետության նոր Նախագահ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք, պատ. խմբ.՝ Ն. Ա. Այվազյանի, Երևան, 2008:
2. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, ընդի. խմբ.՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Երևան, «Իրավունք», 2010:
3. **Բաղդասարյան Ա. Վ., Հարությունյան Ա.Շ.** «Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի սահմանադրաիրավական կարգավիճակը», Երևան, 1996:
4. «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ օրենքը (առ 19 դեկտեմբերի 2012թ. փոփոխություններով և լրացումներով):
5. **Арутюнян А. Ш.** “Институт Президента Республики Армения”, “Мхитар Гош”, Ереван, 1996.
6. **Պողոսյան Վ., Թովմասյան Հ.** ՀՀ սահմանադրական փոփոխությունների նախա-

- գիծ, Երևան, 2005:
7. «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքը (առ 26 փետրվարի 2013թ. փոփոխություններով և լրացումներով):
8. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (առ 27 նոյեմբերի 2005թ. փոփոխություններով):
9. ԱՄՆ Սահմանադրություն (ընդունված 12 դեկտեմբերի 1787թ.):
10. Լիտվայի Հանրապետության Սահմանադրություն (ընդունված 25 հոկտեմբերի 1992թ.):
11. Վրաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (ընդունված 24 օգոստոսի 1995թ.):
12. Ադրբեջանի Հանրապետության Սահմանադրությունը (ընդունված 12 նոյեմբերի 1995թ.):

PROBATION SERVICE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA.

LEVON OHANYAN
PHD STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW
OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE RA

The study determined a need for the creation of professional knowledge to ensure the fulfillment of such functions, such as punishment by the courts and the appointment of the independent commission by a person serving a sentence or release on parole is softer compared to solve the issue of the defendant or convict. Psychological characteristics of the performance evaluation, which will contribute to a more just sentence imposed or conditional release from punishment or sentence is softer compared to the more accurate decision-making. In order to perform the above functions within the Ministry of Justice of the Republic of Armenia to set up a public body, which will ensure full implementation of the above-mentioned problems of the Republic of Armenia and the prison service will operate independently and separately.

Keywords: Probation, criminal-executive institution, Institute of punishment, the justice system.

СЛУЖБА ПРОБАЦИИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

ЛЕВОН ОГАНЯН
АСПИРАНТ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА

Исследование определило необходимость создания профессиональных знаний, чтобы обеспечить выполнение таких функций, как наказания судами и назначение независимой комиссии лицом, отбывающим наказание или освободить условно-досрочно мягче по сравнению решить вопрос о обвиняемый или осужденный. Психологические особенности оценки эффективности, которые будут способствовать более справедливого приговора, вынесенного или условно-досрочное освобождение от наказания или приговора мягче по сравнению с более точной принятия решений. Для выполнения указанных выше функций в Министерстве юстиции Республики Армения о создании государственного органа, который будет обеспечивать полное выполнение вышеупомянутых проблем Республики Армения и тюремная служба будет работать независимо и отдельно.

Ключевые слова: пробация, уголовно-исполнительное учреждение, Институт наказания, система правосудия

Բանալի բառեր - պրոբացիա, քրեակատարողական ծառայություն, պատժի ինստիտուտ, արդարադատության համակարգ

Լևոն ՕՀԱՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ՊՐՈԲԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

2012 թվականի հուլիսի 2-ին Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով հաստատված Դատական և իրավական բարեփոխումների 2012-2016թթ. ծրագրով նախատեսված է Հայաստանում ստեղծել քրեակատարողական ծառայությունից անկախ գործող պրոբացիոն ծառայություն:

Պրոբացիայի ծառայության ստեղծման անհրաժեշտությունը պայմանավորվում է նաև մասնագիտական գիտելիքների հիման վրա այնպիսի գործառնությունների կատարումն ապահովելու նպատակով, ինչպիսիք են դատարանների կողմից պատժի նշանակման փուլում և անկախ հանձնաժողովների կողմից անձին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ անձի պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցը լուծելիս այդ ամբաստանյալի կամ դատապարտյալի սոցիալական-հոգեբանական բնութագրի վերաբերյալ եզրակացություն ներկայացումը, ինչը կնպաստի առավել արդարացի պատժաչափի նշանակման կամ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ առավել ճիշտ որոշման կայացման: Վերոշարադրյալ գործառնությունները կատարելու նպատակով Հայաստանի Հանրապետությունում արդարադատության նախարարության կազմում պետք է ստեղծվի պետական մարմին, որը լիովին կապահովի վերը նշված խնդիրների իրականացումը և կգործի Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական ծառայությունից անկախ և առանձին:

Ըստ հաստատված իրավական և դա-

տական բարեփոխումների 2012-2016թթ. ռազմավարության և դրանից բխող միջոցառումների պահանջների՝ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության ենթակայությամբ պետք է ստեղծվի Պրոբացիայի ծառայությունը՝ անջատ քրեակատարողական ծառայությունից:

Ծառայությունը պետք է լինի ոչ զինվորական (ոչ ուժային) կառույց: Այսպիսով, ծառայության կազմակերպչական տեսակի խնդրի լուծման ուղղությամբ առաջարկվում է նվազագույնը երկու լուծում, մասնավորապես՝

1) պրոբացիայի ծառայությունը գործում է որպես վարչություն կամ նախարարության առանձնացված ստորաբաժանում՝ համարվելով քաղաքացիական ծառայողներով: Հաշվի առնելով այն հանգամանքները, որ ապագա պրոբացիայի ծառայությունն օժտված է լինելու լիազորությունների բավակազմին լայն շրջանակով, և այդ լիազորություններն իրականացվելու են մասնագետների մեծ թիվով, ուստի այդ մասնագետները պետք է բավարար վարձատրվեն: Այս դեպքում, քաղաքացիական ծառայության, բոլոր արտոնություններով հանդերձ, առաջին խնդիրը, որ կարող է առաջանալ, առնչվում է քաղաքացիական ծառայողների դրամական բավարարման համակարգին: Աշխատավարձային ֆոնդի խիստ սակավ լինելը կարող է խոչընդոտել պրոբացիայի ծառայության համար բարձրորակ մասնագետների հավաքագրման և կադրերի ընտրության գործընթացներին:

2) Պրոբացիայի ծառայությունը գործում է որպես պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն (ՊՈԱԿ), ինչը հնարավորու-

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՏԵՆՍԻՎՆԵՐ

թյուն կտա ունենալ սեփական բյուջե և արտաբյուջե, աշխատակիցներին տրամադրել բարձր աշխատավարձ: Այս լուծման պարագայում կլուծվի նաև արտաքին ֆինանսավորում ստանալու և բյուջետային ծախսերը թեթևացնելու խնդիրները՝ մասնավորապես ներգրավելով միջազգային, դոնոր կազմակերպություններ: Նշված արտաքին ֆինանսական ռեսուրսները տնօրինելու միջոցով կարող է լուծվել նաև ՊՈԱԿ-ի կողմից տարբեր հասարակական կազմակերպություններին պրոբացիայի որոշ գործառնություններ պատվիրակելու և նրանց ֆինանսավորելու խնդիրը:

Անկախ կազմակերպավարական տեսակի խնդրի լուծման եղանակներից՝ Պրոբացիայի ծառայությունը պետք է բաղկացած լինի կենտրոնական մարմնից և տարածքային ստորաբաժանումներից, որոնք պետք է տեղակայված լինեն ՀՀ վարչատարածքային բաժանմանը համապատասխան:

Պրոբացիայի ծառայության մասնագիտական գործառնություններն իրականացնելու նպատակով (մասնավորապես՝ վերահսկողության ընթացքում նախնական գնահատում, պլանավորում, մասնագիտական միջամտություն²) նախընտրելի է, որպեսզի ծառայության աշխատակազմում ընդգրկված լինեն սոցիալական, մանկավարժական, հոգեբանական գիտությունների, իրավագիտության ոլորտների գիտական կամ գործնական փորձ ունեցող մասնագետներ, իսկ այլ մասնագետներն անցնեն համապատասխան վերապատրաստումներ: Այնուամենայնիվ, անկախ մասնագիտացումներից, պետք է ապահովել, որպեսզի անհատական դեպքերը վարվեն համապատասխան կոմպետենտությամբ և անհրաժեշտության դեպքում, հանցագործություն կատարած անձանց տրամադրվի հոգեբանական և սոցիալական աջակցություն³:

Պրոբացիայի ծառայությունում պետք է գործի անչափահասների գործերով առանձին ստորաբաժանում, որը պետք է զբաղվի անչափահասների առնչությամբ պրոբացիայի ծառայության լիազորությունների իրա-

կանացմամբ: Անչափահասների գործերով բաժնում պետք է ներգրավվեն հատուկ մասնագիտացում ունեցող մասնագետներ՝ պրոբացիոն ծրագրերում անչափահաս օրինախախտների սոցիալական, իրավական, հոգեբանական և մտավոր առանձնահատկությունները հաշվի առնելու նպատակից ելնելով:

Պրոբացիայի ծառայության լիազորությունների պատշաճ իրականացման համար աշխատանքներին պետք է ներգրավել նաև տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, հասարակական և մասնավոր կազմակերպություններ, ինչպես նաև կամավորներ: Հասարակական կազմակերպությունների և կամավորների ներգրավումը և նրանց հետ համագործակցությունը կնպաստեն պրոբացիայի ծառայության ծանրաբեռնվածության նվազեցմանը, համապատասխան ոլորտի մասնագետների և ֆինանսական միջոցների սակավության խնդրի լուծմանը՝ դրանով իսկ նպաստելով պրոբացիայի ծառայության պատշաճ որակի ապահովմանը:

Պրոբացիայի ծառայությունն իր գործունեության ընթացքում պետք է սերտ համագործակցի նաև պետական մարմինների հետ, որոնք կարող են դասակարգվել երկու տեսակի՝ պրոբացիոն ծառայության շահառուներ և պրոբացիոն ծառայությանը հնարավոր ծառայություններ մատուցողներ:

Առաջին խմբի մարմիններն են դատարանները, դատախազությունը, ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական վարչությունը, որոնց քրեական դատավարության վարույթի տարբեր փուլերում Պրոբացիոն ծառայությունն օժանդակում է իրենց լիազորությունների իրականացմանը: Երկրորդ խմբի մարմիններն են պետական կրթական հաստատությունները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները, խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները, սոցիալական ծառայությունները:

Ներկայումս գրեթե բոլոր եվրոպական երկրներում⁴ պրոբացիայի ծառայության վերաբերյալ օրենսդրական դրույթները նախատեսված են կամ քրեական օրենսդրությամբ (Բելգիա, Էստոնիա, Չեխիա, Ֆրանսիա,

Հունգարիա, Լատվիա, Մոլդովա, Հոլանդիա, Նորվեգիա, Շվեդիա, Շվեյցարիա, Ռումինիա) կամ առանձին իրավական ակտերով (Իռլանդիա, Մեծ Բրիտանիա): Կան երկրներ, որտեղ քրեական արդարադատության համակարգում պրոբացիոն ծառայության դերը նախատեսված է քրեական դատավարության օրենսգրքում: Այս առումով, ի լրումն պրոբացիայի ծառայության լիազորությունների, քրեական, քրեական դատավարության և քրեակատարողական օրենսգրքերով (դրանց խնդիրների լույսի ներքո) պետք է նախատեսվեն համապատասխան փոփոխություններ և լրացումներ: Իսկ պրոբացիայի ծառայության խնդիրները, գործունեության սկզբունքները, լիազորությունները, կառուցվածքը, պրոբացիոն ծառայության ծառայողի իրավական և սոցիալական սպահովման պետական երաշխիքները, ինչպես նաև նյութատեխնիկական սպահովման, ֆինանսավորման և գործունեության վերահսկման կարգը համապարփակ պետք է կարգավորվի «Պրոբացիոն ծառայության մասին» օրենքով: Պրոբացիայի ծառայության վերաբերյալ միջազգային փաստաթղթերի և արտասահմանյան պետությունների օրենսդրության, փորձի ուսումնասիրությունը փաստում են, որ տարբեր իրավական համակարգերում պրոբացիայի ծառայություններն օժտված են տարբեր ծավալի իրավասությամբ և լիազորություններով: Սույն պայմաններում հնարավոր չէ նախապատվություն տալ որևէ կոնկրետ մոդելի, քանի որ դրանք հիմնված են տեղական, պատմական, ավանդական, մշակութային, սոցիալական և տնտեսական առանձնահատկությունների վրա: Հետևաբար Հայաստանի Հանրապետության Պրոբացիայի ծառայության հիմնում ու զարգացումը նույնպես պետք է բխեն, ինչպես պրոբացիայի համակարգի վերաբերյալ միջազգային նորմերից, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության քրեական արդարադատության և քրեակատարողական համակարգի առանձնահատկություններից և պահանջներից:

Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ չնայած սույն փաստաթղթով ներկայացված

Պրոբացիայի ծառայության գործառնությունների լայն շրջանակին, ծառայության ստեղծումը և գործառնությունների ներդրումը պետք է իրականացվեն փուլային կարգով, որը կապահովագրի ծառայությանը հնարավոր խնդիրներից և դժվարություններից, ինչպես նաև կերաշխավորի ծառայության առջև դրված նպատակների և խնդիրների արդյունավետ իրականացմանը:

Հայաստանի Հանրապետությունում Պրոբացիայի պետական ծառայության կազմակերպման և նրա գործունեության հիմունքների սահմանման կարևորագույն հիմնահարցերից պետք է լինեն՝

- 1) Պրոբացիայի ծառայության առաքելությունը.
- 2) Պրոբացիայի ծառայության նպատակների և խնդիրների հստակեցումը.
- 3) Պրոբացիայի ծառայության գերատեսչական ենթակայությունը.
- 4) Պրոբացիայի ծառայության գործունեության շրջանակը և հստակ գործառնությունները:

Հիմք ընդունելով ԵԽ նախարարների խորհրդի Պրոբացիայի եվրոպական կանոնների վերաբերյալ հանձնարարականը («European Probation Rules», 2010թ.) Պրոբացիայի ծառայության առաքելությունն է նպաստել արդար քրեական դատավարությանը, ինչպես նաև հասարակական անվտանգությանը՝ կանխելով և նվազեցնելով հանցագործությունները:

Հայաստանի Հանրապետության պրոբացիայի ծառայության նպատակը հանցագործությունների նվազեցումն է՝ վերահսկելով, ուղղորդելով ու աջակցելով հանցանք կատարած անձանց, նպաստելով նրանց արդյունավետ վերասոցիալականացմանը, հասարակության անվտանգությանը և արդարադատության իրականացմանը նպաստելուն:

Անդրադառնալով այն հարցին, թե արդյո՞ք Հայաստանի Հանրապետությունում Պրոբացիայի պետական ծառայությունը պետք է գործի քրեակատարողական ծառայության ներսում, թե պետք է կազմակերպական և գործառնությանից առումով հանդես գա որպես վերջինից լիովին անկախ և առանձին

տուբյեկտ, և ինչ հարաբերակցություն պետք է ունենան այս երկու կառույցները, հարկ է քննարկել որոշ հարցեր:

Պրոբացիայի ծառայության կողմից այլընտրանքային պատժատեսակների կատարման հնարավորության հարցը լուծելու համար անհրաժեշտ է պարզել, թե Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի պետական ծառայությունը, իր բնույթով չհանդիսանալով անմիջական հարկադրանք կիրառող մարմին, կարո՞ղ է արդյոք ասպահովել ՀՀ քրեական օրենսգրքով սահմանված ազատագրվման հետ չկապված պատիժների կիրառումը:

Տուգանք, որոշակի պաշտոն գրադեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, հանրային աշխատանքները պատժատեսակների կատարումը ՀՀ քրեակատարողական ծառայության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի պարտականություններն են, իսկ հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելը և գույքի բռնագրավումը (որի կատարումը, ըստ էության, դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության պարտականությունն է) իրականացնում է հիմնական պատիժը կատարող մարմինը, իսկ քանի որ դրանք կարող են նշանակվել միայն ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար, ապա դրանք գերազանցապես կատարվում են քրեակատարողական հիմնարկի կողմից:

Այլընտրանքային պատիժների կատարման վերաբերյալ ՀՀ կառավարության որոշմամբ հաստատված կարգի ուսումնասիրությունից բխում է, որ դրանք կարող են կատարվել մաս, այլ մարմնի կողմից, քան քրեակատարողական ծառայությունն է:

Դրանցից միայն հանրային աշխատանքներն են, որոնց կատարումը ենթադրում է դատապարտյալի նկատմամբ վերահսկողական միջոցառումների իրականացում և կրում է պարբերական բնույթ: Սակայն միջազգային փորձի ուսումնասիրությունից բխում է, որ պրոբացիայի ծառայություն ունեցող բոլոր պետությունները հանրային աշ-

խատանքների կատարումը վերապահել են ոչ թե քրեակատարողական ծառայությանը, այլ պրոբացիայի ծառայությանը:

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարծում ենք, այլընտրանքային բոլոր պատիժների կատարումը պետք է վերապահել պրոբացիայի ծառայությանը, բացի գույքի բռնագրավումից և հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելուց, եթե դրանց հետ որպես հիմնական պատիժ է նշանակվել ազատագրվումը: Այդ դեպքում այդ երկու պատիժների կատարումը պետք է ասպահովի համապատասխան քրեակատարողական հիմնարկը:

Այսինքն՝ տուգանքի, որոշակի պաշտոն գրադեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու, հանրային աշխատանքների կատարումը պետք է ասպահովի Պրոբացիայի պետական ծառայությունը:

Պրոբացիայի պետական ծառայությունն այն ինստիտուտն է, որը կերպաշխարհի այլընտրանքային պատժատեսակների արդյունավետ և նպատակային կիրարկումը: Ընդ որում, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ նպատակային խնդիր է, որպեսզի այլընտրանքային պատժատեսակներ և այլընտրանքային խստիանման միջոցներ իրականացնող մարմինը չհանդիսանա ուժային կառույց և ենթակայական կապ չունենա ազատագրվման ձևով պատիժներ իրականացնող մարմնի հետ:

Քրեակատարողական ծառայությունում գործող ՍՀԻ աշխատանքների ստորաբաժանումները կատարում են ազատագրվման պատժատեսակի հիմնական նպատակներից մեկը՝ դատապարտված անձի ուղղմանը նպաստելը՝ ասպահովելով պատժի անհատականացման սկզբունքի կիրարկումը:

Պրոբացիայի ծառայության գործունեության հետ համատեղ պետք է մշակվի մաս ՍՀԻԱ բաժինների զարգացման նոր ռազմավարություն՝ ներառելով նվազագույնը, մասնագետների տարանջատված ու հստակ գործառնության պարտականություններ, մասնագետների վերապատրաստումներ, դատապարտյալների անձնային և վարքային դրսևորումների գնահատման հստակ չա-

փորձաքննություն, գնահատման մեխանիզմի ներդրում, կրթական ու աշխատանքային ռեսուրսների հզորացում, պետական ու ոչ պետական կազմակերպությունների հետ համագործակցության ամրագրում ու իրագործում, այս ամենի (և ոչ միայն) ամրագրում ոլորտը կանոնակարգող իրավական ակտում և դրանից բխող մեթոդական ձեռնարկներում:

Ելնելով պրոբացիայի ծառայության առջև դրված խնդիրների արդյունավետ և ամբողջական իրականացման հնարավորինս բարձր որակի հատուկ մասնագիտական ծառայություններ մատուցելու նկատառումներից, ինչպես նաև ֆինանսական միջոցների տրոփումից՝ պրոբացիայի ծառայության գործունեությանն անհրաժեշտ է ներգրավել նաև հասարակական և մասնավոր կազմակերպություններին, պետական, տեղական ինքնակառավարման մարմիններին և կամավորներին՝ նրանց պատվիրակելով պրոբացիայի ծառայության որոշակի գործառնություններ: Նման կարգավորման հնարավորություն է նախատեսվում «Ազատագրվածները և նախատեսվում «Ազատագրվածները և նախատեսվում «Ազատագրվածները»-ում, անդամ պետություններին ուղղված՝ Նախարարների կոմիտեի CM/Rec(2010)¹ առաջարկությամբ: Գործնականում նման կարգավորում է նախատեսված նաև նախկին խորհրդային հանրապետություններում (օրինակ՝ Լատվիայում, Էստոնիայում): Պրոբացիոն ծառայության որոշ գործառնությունների կատարումը կարող է փոխանցվել այլ կազմակերպություններին՝ Պրոբացիայի ծառայության կողմից կնքված համապատասխան պայմանագրի հիման վրա ընդունված ՀՀ արդարադատության նախարարի որոշմամբ: Այդ կազմակերպություններն իրենց

գործունեության ընթացքում ղեկավարվում են նույն օրենսդրությամբ, ինչ պրոբացիոն ծառայության աշխատակիցները:

Գրանց համապատասխան՝ ներկայացուցիչները և կամավորները կրում են նույն պարտականությունները և օգտվում են նույն իրավունքներից, ինչ պրոբացիոն ծառայության աշխատակիցները:

Մասնավոր ոլորտի ներկայացուցիչների կամ կամավորների ներգրավումը, Պրոբացիայի ծառայության լիազորությունների իրականացումը պետք է կայանա պետական հովանավորչությամբ: Պետությունն է կրում պատասխանատվություն պրոբացիոն ծառայության գործունեության որակի համար:

Մերտ համագործակցելով արդեն իսկ գործող հասարակական և մասնավոր կազմակերպությունների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, կրթական հաստատությունների, զբաղվածության գործակալությունների, սոցիալական ծառայությունների հետ, Պրոբացիայի ծառայությունը կարող է պատվիրակել վերջիններիս՝ իրականացնելու սոցիալական, կրթական, մշակութային, հոգեբանական ծրագրեր, որոնք ուղղված կլինեն հանցանք կատարած անձանց վերասոցիալականացմանը:

Այլ կազմակերպությունների և կամավորների ակտիվ ներգրավումը, Պրոբացիայի ծառայության գործունեության լայն կիրառումը Հայաստանի Հանրապետությունում կարող է որոշակի չափով լուծել Պրոբացիայի ծառայության ստեղծման առաջին փուլում նրա առջև ծառայած մի շարք խնդիրներ, որոնցից են տվյալ ոլորտում բավարար ֆինանսական միջոցների և կադրերի անբավարարության հարցը և կնպաստի ռեսուրսների ճիշտ տեղաբաշխմանն ու օգտագործմանը:

1. 2012-2016թթ. Գատական և իրավական բարեփոխումների ծրագիր: 2. Recommendation CM/Rec (2010)¹ of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules, Part V.

3. United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules) 10,3, 10,4.
4. European Probation Service Systems: A Comparative Overview. Anton van Kalmthout and Ioan Durnescu.

CORRELATION OF THE PROTECTION OF REFUGEES AND HUMAN RIGHTS UNDER INTERNATIONAL LAW

KNARIK VARDANYAN

POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAIR OF EUROPEAN AND INTERNATIONAL LAW OF THE FACULTY OF LAW OF THE YSU, LECTURER

The article examines the issue of ensuring refugees' rights and protection in a host country. Within the frame of the topic the author presents two crucial issues and provides analysis on them. The author, particularly, discusses the ratio and appliance of human rights and refugee rights and the answer to the question if either of them can dominate during a possible conflict. The author highlights the importance of the establishment of a legitime institutional mechanism which will serve as a progressive step towards realisation of the protection of refugees' rights in a more effecient manner. The author highlights the importance of the role of NGO-s and the civil society in the efforts of creating favourable conditions for refugees in the realisation of their rights.

Keywords: refugee, asylum seeker, Convention related to refugees (1951), human rights, social-economic rights, non-governmental organizations

СООТНОШЕНИЕ ЗАЩИТЫ БЕЖЕНЦЕВ И ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

КНАРИК ВАРДАНЯН

СОИСКАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ЕВРОПЕЙСКОГО И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ, ПРЕПОДАВАТЕЛЬ

В статье рассматривается вопрос о закреплении и защите прав беженцев в принимающей стране. В рамках данного исследования автор рассматривает две наиболее важные проблемы, в частности, в статье обсуждается вопрос соотношения и взаимодействия прав беженцев и прав человека, также дается ответ на вопрос, что будет иметь приоритет в случае возможного конфликта. В статье отмечается создание уполномоченного институционального органа, что будет наиболее эффективным шагом по защите беженцев. В конце автором утверждается, что для создания благоприятных условий для реализации прав и свобод беженцев важную роль играют неправительственные организации и общественные группы.

Ключевые слова: беженец, лицо, ищущее убежище, Конвенция 1951 года о статусе беженцев, права человека, социально-экономические права, неправительственные организации.

Բանալի բառեր - փախստական, ապաստան հայցող, Փախստականների կարգավիճակի մասին կոնվենցիա (1951թ.), մարդու իրավունքներ, սոցիալ-տնտեսական իրավունքներ, հասարակական կազմակերպություններ

ՓԱԽՍԱՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԵՎ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՄԻՋԱՉԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ

Փախստականների միջազգային-իրավական պաշտպանությունը և այն ապահովող ռեժիմը պետք է ըստ էության երաշխավորեն իրենց ծագման երկրները լքած անձանց անվտանգությունն այն սպառնալիքներից ու հետապնդումներից, որոնց պատճառով նրանք լքել են իրենց բնակավայրերը: Սակայն պաշտպանություն ասելով՝ միայն անվտանգություն չէ, որ նկատի ունենք և ոչ ռիսկի նվազեցման համատեքստում, այլև իրավունքների և ազատությունների այնպիսի ծավալի տրամադրում և դրանց իրականացման այնպիսի միջավայրի ստեղծում, որն առավելագույն կապահովի նրանց անվտանգությունն ու բարեկեցիկ կյանքը: Ինչպես նշում են Ջ. Հեթլեյը և Մ.Ֆոսթերը. «...Պաշտպանությունը չի նշանակում միայն հետապնդման ենթարկվելու երկյուղի բացակայություն: Անձը կարող է ոչ մի երկյուղ չունենալ, սակայն միաժամանակ չի նեղ նաև պաշտպանված: Պաշտպանությունը հատկորեն ենթադրում է որոշակի պոզիտիվ իրավունքների կամ երաշխիքների առկայություն»¹: Փաստորեն այն ներառում է իրենց երկիրը լքած անձանց ընդունող երկրում տրամադրվող իրավունքների իրականացմանն ուղղված հնարավորությունների համակցություն: Փախստականների իրավունքները պաշտպանելու պարտականությունը կրում են ապաստանի երկրները՝ դրանով իսկ փոխարինելով ներպետական պաշտպանությանը: Այսինքն՝ միջազգային պաշտպանություն «չհաջողված» ազգային փոխարեն:

Ընդունելով փախստականներին՝ որպես անձանց առավել խոցելի խումբ հանդիսացող կատեգորիա, որոնց իրավական կարգավիճակի սահմանումը հրատապ էր արդեն իսկ Ազգերի լիգայի գոյության ժամանակաշրջանում, զարմանալի չէ, որ մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտը կարգավորման ենթարկող առաջին փաստաթղթերը կապված են հենց փախստականների իրավունքների հետ, մասնավորապես, 1926թ. համաձայնագիրը, որով որոշակի փոփոխություններ և լրացումներ արվեցին «Ռուս փախստականներին անձը հաստատող փաստաթուղթ տրամադրելու վերաբերյալ» 1922թ. և «Ռուս փախստականներին անձը հաստատող փաստաթուղթ տրամադրելու վերաբերյալ» 1924թ. համաձայնագրերում, և որն առաջին անգամ փորձեց ձևակերպել «փախստական» հասկացությունը, «Հայ և ռուս փախստականների իրավական կարգավիճակի մասին», «Հայ և ռուս փախստականների օգտին մշակված միջոցառումները փախստականների այլ կատեգորիաների վրա տարածելու մասին» 1928թ. համաձայնագրերը, Գերմանիայից ժամանող փախստականների կարգավիճակի վերաբերյալ 1936թ. ընդունված ժամանակավոր համաձայնագիրը, որը լրամշակումների ենթարկվելուց հետո 1938թ. վերանվանվեց կոնվենցիա և այլն:

Հետագայում Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 14-րդ հոդվածն ամրագրեց յուրաքանչյուրի՝ ապաստան փնտրելու և գտնելու իրավունքը, ինչ-

Միջազգային իրավունք

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

28

պես նաև մի շարք այլ իրավունքներ, որոնք ևս սահմանվեցին «յուրաքանչյուրի» համար²: Այնուհետև ընդունվեցին համընդհանուր բնույթ ունեցող այլ փաստաթղթեր՝ Մարդու իրավունքների վերաբերյալ 1966թ. դաշնագրերը, Խոշտանգումների դեմ 1984թ. կոնվենցիան, Երեխաների իրավունքների մասին 1989թ. կոնվենցիան, որոնք լրացրեցին փախստականների իրավունքը՝ նրանց պաշտպանությանն ուղղված մի շարք դրույթներ և հասկացություններ բացահայտելու և ընդլայնելու միջոցով, ինչպես նաև դրվեցին 1951թ. կոնվենցիայի և 1967թ. արձանագրության սահմաններից դուրս փախստականների իրավունքների պաշտպանության հիմքում: Մասնավորապես՝ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագրի 12-րդ հոդվածում ամրագրված է. «...Յուրաքանչյուր ոք ունի ... ազատ տեղաշարժվելու իրավունք և բնակության վայր ընտրելու ազատություն: Յուրաքանչյուր ոք ունի ցանկացած, ներառյալ՝ իր սեփական երկրից մեկնելու իրավունք»: Ընդ որում այդ իրավունքները կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ «պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, բնակչության առողջության կամ բարոյականության կամ այլոց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար»³: Սակայն, ինչպես նշվել է բազմիցս, այն համընդհանուր փաստաթուղթը, որն ամրագրում է փախստականի կարգավիճակը, նրա հիմնական իրավունքները և պարտականությունները, 1951թ. կոնվենցիան է և նրա 1967թ. արձանագրությունը: Այդ փաստաթղթերի համաձայն՝ փախստականների պաշտպանությունը ներառում է, նախևառաջ, նրանց՝ ապաստանի երկիր մուտք գործելը և նրանց իրավունքների հետագա հարգումն ու ապահովումն ապաստանի երկրի կողմից, այդ թվում՝ նրան՝ իր ծագման կամ ցանկացած այլ երկիր վերադարձնելու արգելքի պահպանումն այն դեպքում, երբ անձն այդ երկրներից յուրաքանչյուրում կարող է հետապնդվել, կամ

նրա կյանքին կամ ազատությանը կարող է վտանգ սպառնալ:

1951թ. կոնվենցիան պետություններին պարտավորեցնում է փախստականների նկատմամբ նույնպիսի վերաբերմունք դրսևորել, ինչպես օտարերկրացիների նկատմամբ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ «կոնվենցիան պարունակում է ավելի բարենպաստ դրույթներ»⁴:

1951թ. կոնվենցիան սահմանում է իրավունքներ, որոնք պահանջում են փախստականների հետ վարվել այնպես, ինչպես օտարերկրյա քաղաքացիների՝ ըստ այդմ սահմանելով, օրինակ, շարժական կամ անշարժ գույքի և դրան առնչվող այլ իրավունքների ձեռքբերման իրավունքը (13-րդ հոդված), բարձրագույն կրթության իրավունք (22-րդ հոդված, կետ 2), քանի որ տարրական կրթության դեպքում փախստականների իրավունքները հավասարեցվում են ծագման երկրի քաղաքացիներին (22-րդ հոդված, կետ 1), սահմանում է առավել բարենպաստ ռեժիմ, օրինակ, բնակարանով ապահովելու իրավունքը (21-րդ հոդված), որի դեպքում մասնակից պետությունները իրենց տարածքում զանվող փախստականներին հատկացնում են հնարավորինս, ամեն դեպքում ոչ պակաս բարեհաճ վերաբերմունք, քան նույն հանգամանքներում ընդհանրապես հատկացվում է օտարերկրացիներին: Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի համաձայն՝ փախստականները, այլ օտարերկրացիների հետ հավասար իրավունք ունեն ստեղծել քաղաքական բնույթ չունեցող և շահույթ ստանալու նպատակ չհետապնդող (ոչ առևտրային միավորումներ) ասոցիացիաներ, ինչպես նաև արհեստակցական միություններ: 1951թ. կոնվենցիայի 17-19-րդ հոդվածներ և 24-րդ հոդվածն ամրագրում են փախստականների աշխատանքի իրավունքը: Փախստականներն իրավունք ունեն ինքնուրույն զբաղվել գյուղատնտեսությամբ, արդյունաբերությամբ, արհեստներով և առևտրով, ինչպես նաև իրավունք ունեն հիմնել առևտրային և արդյունաբերական ընկերակցություններ ոչ ավելի վատ

Միջազգային իրավունք

պայմաններում, քան նույն հանգամանքներում հատկացվում է օտարերկրացիներին: Փախստականների խնդիրների լուծման հարցում կարևոր է նաև նրանց ինքնապահովման խնդիրը, այսինքն՝ այնպիսի զբաղմունք գտնելը, որը եկամուտ կբերի՝ վարձու աշխատանք կամ սեփական ձեռնարկությունների հիմնադրում:

Բացի դրանից, 1951թ. կոնվենցիան սահմանում է իրավունքներ, որոնք սովորաբար տրամադրվում են ընդունող երկրի քաղաքացիներին, ինչպիսիք են, օրինակ, սեփական կրոնն ազատորեն դավանելու իրավունքը (4-րդ հոդված)⁵, ողջ բնակչության նկատմամբ չափաբաժինների համակարգի կիրառման և սակավաքանակ պարենի բաշխման պայմաններում արժանացնում է նույն վերաբերմունքին, ինչ քաղաքացիներին (20-րդ հոդված), բնակչության երկրի քաղաքացիներին հավասար պայմաններում աշխատանքի վարձատրության և աշխատանքային պայմանների (վարձատրության չափի, աշխատանքի տևողության, վարձու աշխատողների տարիքի և այլն), սոցիալական ապահովության՝ ներպետական օրենսդրությունը հաշվի առնելով (օրինակ՝ կուտակային կենսաթոշակային համակարգի համադրության դեպքում, երբ փախստականներն ավելի քիչ թոշակ կստանան) (17-րդ հոդված, կետ 2, պետական գանձումների դեպքում ծագման երկրի քաղաքացիների հետ հավասար գանձվելու իրավունքը (29-րդ հոդված, կետ 1): Փախստականների կարգավիճակն ամրագրող 1951թ. կոնվենցիայի 16-րդ հոդվածն իրավունք է վերապահում փախստականներին դիմել դատարան: Այս իրավունքի կիրառման հետ կապված՝ յուրաքանչյուր փախստական օգտվում է այն նույն կարգավիճակից, ինչ տվյալ պետության քաղաքացիները, ներառյալ՝ իրավական օգնությունը և ազատումը դատական ծախսերի վճարումից: Միաժամանակ ապաստան հայցողը պետք է թույլտվություն ունենա բնակվել տվյալ երկրում այն ողջ ընթացքում, երբ քննարկվում էր նրա դիմումը, ներառյալ՝

այն ժամանակահատվածը, որն անհրաժեշտ է դրա բողոքարկման համար:

1951թ. կոնվենցիան նաև փախստականներին տրամադրում է այն երկրի քաղաքացիներին հավասար իրավունքներ, որտեղ նա ունի իր սովորական բնակության վայրը, մասնավորապես, 14-րդ հոդվածով երաշխավորում է փախստականների հեղինակային և արդյունաբերական սեփականությունն այն նույն ծավալով և կարգով, ինչպես սովորական երկրի քաղաքացիներին: Կոնվենցիան վավերացրած մյուս պետությունները նման պաշտպանություն են նախատեսում փախստականի սովորական բնակության երկրի ներպետական օրենսդրության համապատասխան և տրամադրվող իրավունքների ծավալը կախված է այդ պետության ներպետական օրենսդրությունից և նրա կողմից միացած միջազգային փաստաթղթերով սահմանված պարտավորությունների ծավալից⁶:

Բացի դրանից, 1951թ. կոնվենցիայով սահմանված որոշ իրավունքներ կարող են տրամադրվել միայն օրինական կարգով բնակվող փախստականներին, մասնավորապես, վարձատրվող աշխատանքի իրավունքը (17-րդ հոդված), բնակչության վայր ընտրելու և ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը (26-րդ հոդված), ինչպես նաև ընդունող երկրից չվտարվելու իրավունքը, բացառությամբ ազգային անվտանգության և հասարակական կարգի պահպանման համար անհրաժեշտ դեպքերից (32-րդ հոդված, կետ 1):

Ինչպես նշում է Ջ.Հեթերլը, 1951թ. կոնվենցիան մշակողները գիտակցաբար որոշել են ծագման երկրում օրինական կարգով գտնվելու վերաբերյալ որևէ պահանջ չներկայացնել գույքի, պետական գանձումների և դատարան դիմելու հետ կապված իրավունքների իրացման համար, քանի որ նրանք ցանկանում էին ապահովել այդ իրավունքների իրականացումը նույնիսկ այն դեպքում, երբ անձը ֆիզիկապես չի գտնվում երկրի տարածքում⁷: Մյուս կողմից՝ 1951թ. կոնվենցիան 30-րդ

Միջազգային իրավունք

հողվածով անդրադառնում է փախստականների կողմից իրենց գույքի տեղափոխմանը՝ ըստ այդմ թույլատրելով իր տարածք բերած գույքը տեղափոխել մեկ այլ երկիր, որն ընդունում է նրան բնակության համար: Ենթադրվում է, որ կոնվենցիան մշակողները նպատակ են հետապնդել հասնել բոլոր փախստականների իրավունքների պաշտպանությանը և ամենուր:

Փախստականների իրավական կարգավիճակի հետ կապված չափանիշների կիրառման խնդրի լուծման ընթացքում առաջ է գալիս երկու կարևորագույն հարցադրում՝ արդյո՞ք մարդու իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված նորմերը կիրառելի են փախստականների և ապաստան հայցողների նկատմամբ, և առկա հակասության դեպքում ո՞րն է ավելի գերակայում:

ՄԱԿ-ի նպատակներից մեկը միջազգային համագործակցության ապահովումն է տնտեսական, սոցիալական, մշակութային կամ մարդասիրական բնույթի միջազգային խնդիրների լուծման, ինչպես նաև բոլորի համար մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների նկատմամբ հարգանքի տարածման և քաջալերման գործում՝ անկախ ցեղից, սեռից, լեզվից կամ դավանանքից⁸: Նմանապես, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը ևս ամրագրում է իրենց արժանապատվությամբ և իրավունքներով բոլորի ազատ ու հավասար լինելը, հատկապես սահմանելով. «Յուրաքանչյուր ոք ունի հռչակագրում նշված բոլոր իրավունքներն ու ազատությունները՝ անկախ որևէ ռասայական, մաշկի գույնի, սեռի, լեզվի, կրոնի, քաղաքական և այլ համոզմունքների, ազգային կամ սոցիալական ծագման, ունեցվածքի, դասային պատկանելության կամ որևէ այլ կարգավիճակի տարբերակման»⁹: Վերջինս, իհարկե, իրավաբանորեն պարտադիր փաստաթուղթ չէ, սակայն մարդու իրավունքների պաշտպանության չափանիշների ձևավորման համար ուղեշղթ նշանակություն ունի և, որպես այդպիսին, չի տարբերակում քաղաքացիներին

քաղաքացիություն չունեցող անձանցից: Հետագայում այս դրույթներն իրենց ամրագրումը գտան նաև 1966թ. դաշնագրերում¹⁰: Այսպիսով, մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքն իր տեսանկյունն ունի խտրականության և իրավահավասարության վերաբերյալ, որը մասնավորապես հանգում է նրան, որ «խտրականության արգելքը, այնպես, ինչպես օրենքի առջև հավասարությունը և իրավունքների հավասար պաշտպանությունն առանց որևէ խտրականության դրսևորման հանդիսանում է մարդու իրավունքների պաշտպանության հիմնարար և ընդհանուր սկզբունք»¹¹:

Մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի ոչ խտրական բնույթը հանգում է նրան, որ նշված իրավունքները կիրառելի են պետության տարածքում և նրա իրավագործության ներքո գտնվող բոլոր անհատների նկատմամբ¹²: Հետևաբար մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքը շեշտը դնում է տարածքի վրա և ոչ քաղաքացիության, բացառությամբ, իհարկե, որոշակի դեպքերի, որոնք ուղղակիորեն ամրագրված են միջազգային փաստաթղթերի առանձին դրույթներով, ինչպես, օրինակ, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին 1966թ. դաշնագրի 25-րդ հոդվածով սահմանված պետական գործերի վարմանը մասնակցելու, ընտրելու և ընտրվելու և պետական ծառայության մտնելու իրավունքները, որոնք վերապահված են միայն քաղաքացիների համար, կամ 13-րդ հոդվածը, որը կարգավորում է արտաքսելու հետ կապված խնդիրները և ամրագրում է մասնակից պետություններից որևէ մեկի տարածքում օրինականորեն գտնվող օտարերկրացուն արտաքսելու հնարավորությունը: Փաստորեն, հիմնական կանոնն այն է, որ դաշնագրերից յուրաքանչյուրի կողմից սահմանված իրավունքների իրականացումը պետք է երաշխավորվի՝ առանց խտրականություն դնելու քաղաքացիների և օտարերկրացիների միջև: Իհարկե, դաշնագրերում գուտ «քաղաքացիություն» եզրույթը, ինչպես տես-

նում ենք, չի կիրառվում որպես խտրակա-
նության դրսևորման պատճառներից մեկը,
սակայն «ազգային ծագումը» կամ «այլ
կարգավիճակը»¹³ կարող է լիովին կիրառե-
լի լինել նաև փախստականներին և
ապաստան հայցողներին խտրականու-
թյունից պաշտպանելու համար: Բոլոր
դեպքերում 1966թ. դաշնագրերի համապա-
տասխան դրույթները սպառնիչ չեն և արգե-
լում են խտրականության «բոլոր ձևերը»:
Քաղաքացիական և քաղաքական իրա-
վունքների մասին 1966թ. դաշնագիրը նաև
սահմանում է. «Բոլոր մարդիկ հավասար
են օրենքի առաջ և առանց որևէ խտրակա-
նության ունեն օրենքի հավասար պաշտ-
պանության իրավունք... օրենքը բոլոր ան-
ձանց համար պետք է երաշխավորի հա-
վասար և արդյունավետ պաշտպանու-
թյուն խտրականությունից, ըստ որևէ հատ-
կանիչի՝ ըստ ռասայի, մաշկի գույնի, սեռի,
լեզվի, կրոնի, քաղաքական կամ այլ հա-
մոզմունքների, ազգային կամ սոցիալա-
կան ծագման, գույքային վիճակի, ծննդի
կամ այլ հանգամանքի»¹⁴:

Այսպիսով, եթե ապաստանը որոշման
ենթակա պրոցես է, երբեմն անհասանելի
կամ ժամանակատար և յուրաքանչյուր
դեպքում կախված է պետության ներպե-
տական ու արտաքին քաղաքականության
ուղղություններից և ստանձնած միջազգա-
յին պարտավորությունների ծավալից,
սպա մարդու իրավունքների միջազգային
իրավունքը միշտ հասանելի է և պատ-
րաստ լրացնելու կամ փոխարինելու
ապաստանի իրավունքից բխող պաշտ-
պանությանը:

Ինչ վերաբերում է մեր կողմից առաջ
քաշված այն հարցին, թե մարդու իրա-
վունքների ու փախստականների իրա-
վունքների պաշտպանությանն ուղղված
նորմերի միջև առկա հակասության դեպ-
քում որ նորմերով են կարգավորվելու
փախստականների և ապաստան հայցող-
ների հետ կապված հիմնահարցերը, պետք
է նախևառաջ փաստել 1951թ. կոնվենցիա-
յի 5-րդ հոդվածը, որի համաձայն՝ կոնվեն-
ցիան չի խոչընդոտում այն իրավունքնե-

րին և պարտականություններին, որոնք
անդամ պետությունները տրամադրում են
փախստականներին կոնվենցիայից դուրս:
Կարելի է ենթադրել, որ կոնվենցիան մշա-
կելու ժամանակահատվածում որոշ մաս-
նակից պետություններ արդեն իսկ իրենց
ներպետական օրենսդրության հիման վրա
կամ միջազգային պարտավորությունների
համաձայն կիրառում էին ավելի առատա-
ձեռն պրակտիկա փախստականների և
ապաստան հայցողների նկատմամբ, քա-
նի որ կոնվենցիայի նախապատրաստա-
կան աշխատանքների (travaux
preparatoires) ընթացքում 5-րդ հոդվածի
հետ կապված նշվում էր, որ այն սահման-
վել է. «...Որոշ պետությունների կողմից
կոնվենցիան մշակելու պահին իրենց կամ-
քով փախստականների և ապաստան հայ-
ցողների նկատմամբ կիրառվող ավելի
առատաձեռն պրակտիկան պահպանելու
նպատակով»¹⁵: Այսինքն՝ մարդու իրա-
վունքների վերաբերյալ ավելի ուշ ընդուն-
ված փաստաթղթերը, որոնք կարգավորում
են «յուրաքանչյուրին» կամ «բոլոր ան-
հատներին» առնչվող հարաբերություննե-
րը, լրացնում և ընդլայնում են պետությու-
նների պարտավորությունները՝ կապված
փախստականների և ապաստան հայցող-
ների իրավունքների պաշտպանության
հետ, և եթե կա որևէ անհամապատասխա-
նություն, փոխարինում դրանց: Միջազգա-
յին պայմանագրերի իրավունքի մասին
1969թ. Վիեննայի կոնվենցիան (այսուհետ՝
Վիեննայի կոնվենցիա) միևնույն հարցին
վերաբերող հաջորդող պայմանագրերի
մասնակից պետությունների իրավունք-
ներն ու պարտականությունները սահմա-
նելիս ամրագրում է. «Եթե պայմանագրի
մեջ նշված է, որ այդ պայմանավորված է
նախորդ կամ հաջորդ պայմանագրով կամ
անհամատեղելի չպետք է համարվի նման
պայմանագրի հետ, սպա առավելության
ուժ ունեն այդ ուրիշ պայմանագրի դրույթ-
ները»¹⁶: Իհարկե, Վիեննայի կոնվենցիան
հետադարձ ուժ չունի¹⁷, սակայն նրա նոր-
մերը, որպես կանոն, ունեն նաև սովորու-
թային բնույթ, որոնք կարող են իրենց որոշ-

Միջազգային իրավունք

ակի ազդեցությունն ունենալ նախկինում կնքված պայմանագրերի նորմերի վրա կամ ad hoc կոնկրետ վեճի լուծման ընթացքում, կամ հաջորդող մեկ այլ համաձայնագիր ընդունելիս¹⁸: Բացի այդ, 1951թ. կոնվենցիայի նախաբանում հստակ սահմանվում է այն մշակողների նպատակը «...ջանալ ապահովել փախստականների համար իրենց հիմնարար իրավունքների և ազատությունների հնարավորինս լայն իրականացումը»¹⁹: Ըստ այդմ էլ գերակայող պետք է լինեն փախստականների իրավունքների առավել լայն պաշտպանություն տրամադրող նորմերը: Միաժամանակ 1951թ. կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածը որոշակի հստակեցման կարիք ունի, և այդ գործում մեզ օգնության են գալիս Վիեննայի կոնվենցիայի 30-րդ հոդվածի 3 և 4 կետերը, որոնք սահմանում են, որ եթե նախորդ պայմանագրի բոլոր մասնակիցները հաջորդ պայմանագրի մասնակիցներն են, բայց նախորդ պայմանագրի գործողությունը չի դադարեցվել կամ չի կասեցվել, ապա նախորդ պայմանագիրը կիրառվում է այնքանով, որքանով դրա դրույթները համատեղելի են վերջին պայմանագրի դրույթների հետ, ինչպես նաև կարգավորում են հարաբերությունները, երբ վերջին պայմանագրի մասնակիցները չեն ներառում նախորդ պայմանագրի բոլոր մասնակիցներին: 1951թ. կոնվենցիային փոխարինող որևէ փաստաթուղթ գոյություն չունի, սակայն կան դրույթներ, որոնք նույնանում են այլ պայմանագրերով սահմանված նորմերի հետ: Մասնավորապես՝ 1951թ. կոնվենցիայի 3-34-րդ հոդվածները, որոնք, ինչպես արդեն նշել ենք, ունեն նույն բնույթն, ինչ մարդու իրավունքների վերաբերյալ մի շարք այլ փաստաթղթերում սահմանված որոշ իրավունքներ: Վիեննայի նշված նորմերի կիրառումը նշանակում է, որ 1951թ. կոնվենցիայի և 1967թ. արձանագրության դրույթները գործում են բացառությամբ նրանց, որոնք չեն համապատասխանում մարդու իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված հետազայում վավերացված փաստաթղթերին: Այսինքն,

եթե նախորդ պայմանագիրը սահմանում է վարքագծի կանոններ, որոնք չեն համապատասխանում հաջորդ պայմանագրի դրույթներին, գերակայող է հանդիսանում վերջինը: Որպես օրինակ կարող է լինել ավելի սահմանափակ իրավունքներ ամրագրող պայմանագիրը, որը հետագայում լրացվում և ընդլայնվում է այլ պայմանագրով: Հնարավոր է նաև հակառակ տարբերակը, երբ նախորդ պայմանագիրն ավելի լայն իրավունքներ և ազատություններ է սահմանում անհատների որոշ խմբերին, քան հաջորդը: Այս դեպքում նախորդ պայմանագրի այդ դրույթները կշարունակեն գործել՝ որպես հաջորդ պայմանագրից բացառություն, եթե պայմանագիրն ինքնին այլ բան չի նախատեսում:

Փախստականների իրավունքների պաշտպանության հիմնախնդրի լուծման ճանապարհին թերևս բացասաբար է անդրադառնում նաև կոնկրետ մարմնի բացակայությունը, որն իրավասու կլինի պարզաբանել կոնվենցիայի որոշակիորեն «ոճվար ընկալելի», իրեն բնորոշ յուրահատուկ լեզուն: Իհարկե, ՄԱԿ ՓԳՀ Գործադիր կոմիտեն շատ հաճախ իր եզրակացություններում կոնվենցիոն այս կամ այն դրույթի մեկնաբանման վերաբերյալ իր կարծիքն է հայտնում, սակայն այն ունի զուտ խորհրդատվական բնույթ և իրավաբանորեն պարտադիր չէ: Արդյունքում պետություններն իրենց քաղաքականությունն իրականացնելու նպատակով հաճախ ստիպված են լինում կոնվենցիոն որոշ դրույթներ յուրովի մեկնաբանել, որն էլ փախստականներին ավելի խոցելի է դարձնում: Պետությունների կողմից իրենց ներպետական իրավունքում իրականացվող հաճախակի փոփոխությունները հանգեցնում են փախստականների ընդունման քաղաքականության ոլորտում անկայուն իրավիճակ առաջանալուն, ինչպես նաև փախստականների ճանաչման հետ կապված իրավունքների միջև տարբերություններին: ՄԱԿ ՓԳՀ-ն իրավասու չէ մեկնաբանել նաև այլ միջազգային պայմանագրեր, որոնց մեկնաբանումը պետք է ընթանա

1951թ. կոնվենցիային զուգահեռ:

Բացի դրանից, 1951թ. կոնվենցիան չի կարող բարձրաձայնել կոնկրետ անհատի նկատմամբ իր իրավունքների խախտման մասին, չի ամրագրում հարկադիր կատարման մեխանիզմ, չկան ոչ մի ակնհայտ բացասական հետևանքներ պետությունների կողմից կոնվենցիայով իրենց ստանձնած միջազգային պարտավորությունների նույնիսկ բացահայտ ու կոպիտ խախտումների դեպքում: Իհարկե, ՍԱԿ ՓԳՀ-ն, գործելով 1951թ. կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածի և 1967թ. արձանագրության 2-րդ հոդվածի հիման վրա, իրականացնում է իր վերահսկողական գործառնությունները՝ հետևելով պետությունների կողմից իրենց միջազգային պարտավորությունների պատշաճ իրականացմանը, որով արտացոլում է Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից առաջ և հետո միջազգային իրավունքի զարգացման առկա միտումները մասամբ չեզոքացնելու հարկադրանքի համակարգում գոյություն ունեցող ապակենտրոնացված «հորիզոնականությունը» և հիմնելու համար որոշակի հսկողություն իրականացնելու համար լիազորված միջազգային մարմին²⁰:

Այնուամենայնիվ, ՍԱԿ ՓԳՀ-ն և՛ վերահսկողություն է իրականացնում, և՛ աջակցում է, և՛ ինքն էլ իրականացնում է իր մտահոգության առարկա հանդիսացող անձանց պաշտպանությունը: Նման պարագայում, երբ ՍԱԿ ՓԳՀ-ն հանդես է գալիս և՛ որպես գործընկեր, և՛ երբեմն որպես իր գործընկերոջ գործողությունները քննադատող մարմին, նրանց «ուղղահայաց» փոխհարաբերությունները վերափոխվում են «հորիզոնականի», որի դեպքում անհնար է պատշաճ վերահսկողություն իրականացնել: Ինչպես նշում է Ժնևի ՍԱԿ ՓԳՀ Միջազգային պաշտպանության բաժնի ղեկավար Վ.Թյուրքը «ՍԱԿ ՓԳՀ-ի միջազգային պաշտպանության գործառնությունը հիմնականում հենվում է երկու կարևոր հատկանիշների վրա՝ գործառնության և վերահսկողության»²¹: Ըստ նրա. «...Չնայած ՍԱԿ ՓԳՀ-ն՝ որպես այդպի-

սին, չունի հարկադրանքի մեխանիզմներ, ինչպես մարդու իրավունքների վերաբերյալ պայմանագրերի վերահսկողական մարմինները... հանգամանքներից ելնելով կարող է ունենալ թեթև «հարկադրանքի» ազդեցություն»²²:

Մարդու իրավունքների վերաբերյալ մի շարք փաստաթղթերում ևս այս բացը հայտնաբերվել է, սակայն նրանք լուծում են գտել՝ հատուկ ինստիտուցիոնալ մարմիններ ստեղծելու միջոցով: Մասնավորապես՝ ստեղծվել են հատուկ վերահսկողական մարմիններ, որոնց մասնակից պետությունները պարտավորվում են տեղյակ պահել իրենց կողմից ստանձնած պարտավորությունների պահպանման և դրանց կատարման ընթացքի մասին. ինչպիսին է, օրինակ՝ Երեխաների իրավունքների կոմիտեն, որը գործում է ՍԱԿ-ի շրջանակներում ընդունված Երեխաների իրավունքների մասին 1989թ. կոնվենցիայի հիման վրա²³:

1951թ. կոնվենցիայի շրջանակներում նման կոմիտեի առկայությունը, որը վերահսկողություն կիրականացնի անդամ պետությունների կողմից կոնվենցիոն դրույթների պահպանման նկատմամբ, առաջարկություններ և դիտողություններ կրնա ունենալ ՍԱԿ-ի մասնագիտացված մարմինների և կոմիտեների, ինչպես նաև մասնակից պետությունների կողմից, նախատեսված չէ, սակայն դրա հիմնումը կարևոր և առաջադիմական քայլ ենք համարում փախստականների իրավունքների պաշտպանությունն առավել արդյունավետ իրականացնելու ճանապարհին:

Այնուամենայնիվ, միայն միջազգային կազմակերպության և դրա համապատասխան մարմնի հիմնումը չի կարող լիովին երաշխավորել փախստականների և ապաստան հայցողների իրավունքների իրականացումը երկրի ներսում: Այս առումով հատկապես տեղին ենք համարում ապաստանի երկրում նրանց պաշտպանությանն ուղղված միջոցառումներին մարդու իրավունքներով զբաղվող տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչ-

Միջազգային իրավունք

պես նաև փախստականների և ապաստան հայցողների խնդիրներով զբաղվող ներպետական մասնագիտացված մարմինների մասնակցության ապահովումը: Ավելին, փախստականների կողմից իրենց իրավունքների և ազատությունների իրականացման համար նպաստավոր պայմաններ պետք է ստեղծվեն ոչ միայն պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց, այլև երկրում գործող հասարակական կազմակերպությունների կողմից, որոնք կլրացնեն, իսկ անհրաժեշտության դեպքում կփոխարինեն պետական մարմինների գործունեությանը: Նման համագործակցության ոլորտում միջազգային կազմակերպությունների կողմից կիրառվող դրական փորձն անհրաժեշտ է ներմուծել նաև ներպետական համակարգ և հասարակական կազմակերպություններին հատու դարձնել պետական մարմինների գործունեությանը, օրինակ, կարելի է հրավիրել խորհրդակցություններ հասարակական և պետական գործիչների մասնակցությամբ, համատեղ հանդես գալ օրենսդրական փոփոխություններ կամ լրացումներ կատարելու առաջարկություններով, ստեղծել հասարակական և պետական գործիչների մասնակցությամբ համակարգող մարմիններ:

Քաղաքացիական հասարակության առանձին խմբերը, երկրի ներսում գործող հասարակական կազմակերպությունները մեծ շահագրգռվածություն ունեն երկրի կառավարման գործում և սևեռում են պետական մարմինների ուշադրությունը կոնկրետ ոլորտում առկա խնդիրների և դրանց լուծման հնարավոր տարբերակների վրա: Հասարակական կազմակերպությունների մասնակցությունը կարող է դրսևորվել մի շարք ձևերով, մասնավորապես, փորձագիտական խորհրդատվություն և վերլուծություն կատարելով՝ դրանով իսկ աջակցելով կառավարություններին հաջողված միջազգային փորձը երկրի ներսում կիրառելու գործում: Հասարակական կազմակերպությունները և քաղաքացիական հասարակության խմբերը հա-

ճախ ավելի ճկուն են արձագանքում իրենց հոգածության առարկա հանդիսացող անձանց իրավունքների պաշտպանության ոլորտում իրավիճակի փոփոխություններին:

Հասարակական կազմակերպությունները կարող են պաշտպանության այլընտրանքային միջոցներ առաջարկել՝ հաշվի առնելով պետության ստանձնած միջազգային պարտավորությունների բնույթն ու ծավալը և ներպետական օրենսդրության առանձնահատկությունները, աջակցել կառավարություններին մոնիտորինգ իրականացնելու հարցում, լուծել անհրաժեշտ տեխնիկական կամ հրատապ միջամտություն պահանջող խնդիրներ, քանի որ նրանք տեղական մակարդակով գործընկերների ավելի լայն ցանց ունեն, քան միջազգային, երբեմն էլ նույնիսկ տեղական պետական մարմինները: Փախստականների հիմնարար իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության ոլորտում տեղական, տարածաշրջանային կամ միջազգային գործընկերների հետ համախմբում ստեղծելը փախստականների իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված ջանքերը համադրելու լավագույն միջոցն է, որը կարող է իրագործվել և՛ երկրի սահմաններում, և՛ երկրի սահմաններից դուրս, մասնավորապես, ՄԱԿ ՓԳՀ Գործադիր կոմիտեի միտերի մասնակցության ժամանակ, որը հնարավորություն է տալիս երկրի պատվիրակության մեջ ընդգրկել նաև ոչ հասարակական կազմակերպություններին՝ որպես խորհրդատուներ²⁴:

Որպես օրինակ, կարող ենք հիշատակել ապաստանի հարցերով եվրոպական իրավական ցանցը (ELENA), որը նպատակ է հետապնդում խթանել ապաստան հայցողների, փախստականների և միջազգային պաշտպանության կարիք ունեցող այլ անձանց իրավունքների պաշտպանությունը՝ ամենօրյա անհատական խորհրդատվություն և քարոզչություն իրականացնելու միջոցով: Այն իր գործունեությունն է ծավալում եվրոպական մի շարք երկրներում և իր կազմում ունի ավելի քան

500 իրավաբան և իրավաբան-խորհրդատու²⁵:

Ի վերջո, սոցիալ-տնտեսական հիմնական իրավունքների հարգումն ու պահպանումը հավասարապես և՛ քաղաքացիների, և՛ քաղաքացիություն չունեցող անձանց նկատմամբ, ըստ այդմ էլ՝ փախստականների և ապաստան հայցողների նկատմամբ, ընդունող երկրի կողմից միջազգային իրավական նորմերի իմպլեմենտացիայի և դրանց իրագործման խնդիր է, որի կարևորությունն այն է, որ դրանք երակետային են վերջիններիս դիմումների քննության ընթացքում իրավահավասար վարքագիծ դրսևորելու համար:

1. **Hathaway J., Foster M.** Internal Protection/Relocation/Flight Alternative as an Aspect of Refugee Status Determination, *Refugee Protection in International Law: UNHCR's Global Consultations on International Protection*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p. 405.

2. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր, 10 դեկտեմբերի 1948թ., 14-րդ հոդված, ինչպես նաև 18-րդ հոդված, ըստ որի՝ յուրաքանչյուրն ունի մտքի, խղճի ու դավանանքի ազատության իրավունք, 19-րդ հոդված, որը սահմանում է յուրաքանչյուրի՝ համոզմունքների ազատության և դրանք անկաշկանդ արտահայտելու իրավունքը, բացի դրանից՝ 9-րդ հոդվածով սահմանվեց, որ ոչ ոք չի կարող ենթարկվել կանաչական կալանքի, ձերբակալման կամ արտաքսման:

3. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր, 16 դեկտեմբերի 1966թ., 12-րդ հոդված, 1-3 կետեր:

4. Փախստականների կարգավիճակի մասին 1951թ. կոնվենցիա, 7-րդ հոդված, կետ 1:

5. Սա 1951թ. կոնվենցիայի այն հոդվածներից մեկն է, որի նկատմամբ անդամ պետությունների կողմից վերապահում կատարելն արգելված է, Փախստականների կարգավիճակի մասին 1951թ. կոնվենցիա, 42-րդ հոդված:

6. The Refugees Convention, 1951. The Travaux Préparatoires Analysed with a Commentary by Dr. Paul Weis, Cambridge University Press, 1995, p. 90-91.

7. **Hathaway J.C.** The Rights of Refugees under International Law, CAMBRIDGE University Press, New York, 2005, p. 162.

8. ՄԱԿ-ի Կանոնադրություն, 1-ին հոդված, կետ 3:

9. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր, 10 դեկտեմբերի 1948թ., 2-րդ հոդված:

10. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր, 16 դեկտեմբերի 1966թ., 2-րդ հոդված, կետ 1, Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին դաշնագիր, 16 դեկտեմբերի 1966թ., 2-րդ հոդված, կետ 2:

11. CCPR General Comment No.18: Non-discrimination (10.11.1989), կետ 1 <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/3888b0541f8501c9c12563ed004b8d0e?Opendocument> (դիտվել է 25 հունվարի, 2014թ.):

12. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր, 16 դեկտեմբերի 1966թ., 2-րդ հոդված, կետ 1:

13. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր, 16 դեկտեմբերի 1966թ., 2-րդ հոդված, կետ 1, Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին դաշնագիր, 16 դեկտեմբերի 1966թ., 2-րդ հոդված, կետ 2:

14. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին դաշնագիր, 16 դեկտեմբերի 1966թ., 26-րդ հոդված:

15. The Refugees Convention, 1951. The Travaux Préparatoires Analysed with a Commentary by Dr. Paul Weis, Cambridge University Press, 1995, p. 37.

16. Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի մասին 1969թ. Վիեննայի Կոնվենցիա, 30-րդ հոդված, կետ 2:

17. Նույն տեղում, 4-րդ հոդված:

18. Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary (Ed. O. Dorr, K.Schmalenbach), Springer - Verlag Berlin Heidelberg, 2012, p. 87.

19. ՄԱԿ ՓԳ-Հ Կանոնադրություն, 1950թ., նախաբան:

20. Towards More Effective Supervision by International Organizations/Essays in Honour of Henry G. Shermers, Volume 1, (ed.by Blokker N., Muller S.) Martinus Nijhoff Publishers, 1994, p. 275-276.

21. Turk V., New Issues in Refugee Research, Working paper No. 67, UNHCR's Supervisory Responsibility, October 2002, p. 3. <http://www.unhcr.org/3dae74b74.html> (դիտվել է 25 հունվարի, 2014թ.):

22. Նույն տեղում, էջ 12:

23. Երեխաների իրավունքների մասին 1989թ. կոնվենցիա, 43-45-րդ հոդվածներ: Հայաստանի Հանրապետությունը ևս, 1993թ. հունիսին վավերացնելով Երեխաների իրավունքների մասին կոնվենցիան, պարտավորվել է Կոմիտեին ներկայացնել տարեկան զեկույցներ կոնվենցիոն դրույթների պատշաճ իմպլեմենտացման, դրանց պահպանման և ՀՀ-ում երեխաների իրավունքների պաշտպանությունը միջազգային չափանիշների հիման վրա ապահովելու վերաբերյալ:

24. A/AC.96/187/Rev.7 Executive Committee: Rules of Procedures, 28 January 2005, Rule 39 <http://www.unhcr.org/4201eb512.html> (դիտվել է 25 հունվարի 2014թ.):

25. European Legal Network on Asylum (ELENA) <http://www.ece.org/topics/elena/introduction.html> (դիտվել է 25 հունվարի 2014թ.):

ISSUES OF APPLYING SOME IDEAS OF COMPETITIVE LEGISLATION OF EU IN ARMENIA

DAVID SEROBYAN

FACULTY OF CIVIL LAW DEPARTMENT OF THE YSU,
PHD IN LAW

Modern legal regulation of economic relation in the Republic of Armenia has significantly changed as compared to legal regulation of the same economic relations prior to independence. These changes are fundamental and are first and foremost aimed at protection and encouraging free economic competitiveness with the purpose of entrepreneurship development and protection of consumers rights. In recent years within EU project "Twining" significant measures aimed at development of competitive environment and protection of free competition were taken. Ensuring competitiveness among business entities is necessary and mandatory prerequisite for protection of not only consumers', but also entrepreneurs' rights, ensuring equal conditions for entrepreneurship, which in its turn is necessary for development of the whole country. In this aspect, during the last decade a lot was done to improve competitiveness legislation, however these improvements cannot be considered sufficient and taking into account small experience of the Republic of Armenia in the area of regulating competitive relations, we consider adopting experience of other countries, and particularly European Union as legal successor of competitiveness legislation of Germany, Great Britain and other countries, related to regulation of competitive relations to national peculiarities to be of vital necessity for the country. Experience of the European Union is interesting, also because currently the EU legislation represents reasonably developed system of legal norms, reinforced by rich administrative experience and court practice. In this article the author tried to argument adoption of some provisions of De Minimis doctrine, analysed some provisions of anticompetitive agreements, abuse of monopoly or dominating position, concentration of business entities, suggested solutions to mentioned problems.

Keywords: market economy, legislation, competition, competitive relations, anticompetitive, competitive environment, agreement, right, regulation

ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ В АРМЕНИИ НЕКОТОРЫХ ИДЕЙ КОНКУРЕНТНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ЕВРОСОЮЗА

ДАВИД СЕРОБЯН

ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА ЕГУ,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК,

Современное правовое регулирование экономических отношений в Республике Армения претерпело значительные изменения в сравнении с правовым регулированием тех же экономических отношений до обретения независимости, эти изменения носят фундаментальный характер и прежде всего преследуют цель защиты и поощрения свободной экономической конкуренции в целях развития предпринимательства и защиты интересов потребителей. За последние годы в рамках проекта Евросоюза «Твининг» были осуществлены значительные мероприятия с целью развития конкурентной среды и защиты свободной конкуренции. Обеспечение конкуренции среди хозяйствующих субъектов является необходимым и обязательным условием не только для защиты прав потребителей, но и защиты прав самих предпринимателей, обеспечения равных условий для предпринимательства является необходимым условием развития всей страны в целом. В этом аспекте, в целом, за последнее десятилетие сделано немало для усовершенствования конкурентного законодательства, в месте с тем, проведенное усовершенствование нельзя считать достаточным и учитывая также небольшой опыт Республики Армения в урегулировании конкурентных отношений считаем насущной необходимостью с учетом национальных особенностей заимствование опыта правового регулирования конкурентных отношений других стран и в частности опыта Евросоюза, как правопреемника конкурентного законодательства Германии, Великобритании и других стран. Опыт Евросоюза интересен еще и тем, что законодательство Евросоюза на данный момент представляет собой довольно развитую систему нормативно-правовых норм, подкрепленных богатым административным опытом и судебной практикой. В данной статье предпринята попытка обосновать заимствование некоторых положений доктрины De Minimis, подвергаются анализу некоторые положения об антиконкурентных соглашениях, злоупотреблении монопольным или доминирующим положением, концентрации хозяйствующих субъектов, предлагаются решения этих проблем.

Ключевые слова: рыночная экономика, законодательство, конкуренция, конкурентные отношения, антиконкурентные, конкурентная среда, соглашение, право, регулирование

Բանալի բառեր - շուկայական տնտեսություն, օրենսդրություն, մրցակցություն, մրցակցային հարաբերություններ, հավանականություն, համաձայնություն, մրցակցային միջավայր, իրավունք, կարգավորում

ՀՈՒՆԻՍԻ 2014 6 (180)

ԳՍԱԿԱՆ
ԻՋԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՄ ՄՐՃԱԿՅԱՅԻՆ ՕՐԵՆԱՊՐՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐԻ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԿԻՐԱՈՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

ԵՄ մրցակցային օրենսդրությունն իրենից ներկայացնում է իրավական նորմերի համակցություն, որոնք արգելում են գործարարների միջև հակամրցակցային համաձայնությունները, գործարարների¹ կողմից իրենց գերիշխող դիրքի չարաշահումը և տնտեսավարող սուբյեկտների այնպիսի համակենտրոնացումները, որոնք կարող են վնաս պատճառել ընդհանուր շուկայում մրցակցային իրավիճակին:

ԵՄ մրցակցային օրենսդրության համար բնութագրական է մենաշնորհային գործունեության համեմատաբար մեղմ կարգավորումը, եթե ավելի վաղ ընդունված հակամենաշնորհային օրենսդրությունը՝ ամերիկյանը, կառուցված է շուկայի մենաշնորհման և մոնոպոլիզացմանն ուղղված ցանկացած գործունեության արգելման սկզբունքի հիման վրա (1890թ. Շերմանի օրենքը²), ապա ԵՄ մրցակցային օրենսդրության նորմերն այդպիսի արգելք չեն նախատեսում:

ԵՄ մրցակցային օրենսդրության այդպիսի առանձնահատկությունը հիմնականում բացատրվում է նրանով, որ Հռոմի պայմանագրի մշակման և ստորագրման տարիներին աշխարհի խոշորագույն ընկերություններն ամերիկյան էին: Միջազգային առևտրում եվրոպական ընկերությունների դիրքի ամրապնդման համար պայմանագիր ստորագրած երկրները հետաքրքրված էին Ընդհանուր շուկայի սահմաններում հզոր տնտեսավարող սուբյեկտների ստեղծմամբ: Այս խնդիրն իր արդիականությունը պահպանում է նաև մեր օրերում, քանզի այժմ էլ հզոր կազմակերպությունների մեծամասնությունը նախկինի պես գտնվում է ԵՄ սահմաններից դուրս: Դրանց թվին, բացի

ամերիկյաններից, պատկանում են նաև շատ ճապոնական ընկերություններ:

Այս առումով, ԵՄ մրցակցային օրենսդրությունն իր հիմնական ուշադրությունը սևեռում է այն հարցի վրա, թե ինչպես տարանջատել տնտեսավարող սուբյեկտների այն գործողությունները, որոնք իրականում օժանդակում են տնտեսությանը, նրանցից, որոնց ազդեցությունը շուկայի նկատմամբ առավելապես բացասական է:

ԵՄ մրցակցային օրենսդրության այս տրամաբանությունը տեղ է գտել հետևյալ աղբյուրներում՝ առաջին հերթին ԵՏՍ ստեղծման մասին պայմանագրում՝ ստորագրված 1957թ. Հռոմում 6 երկրների ներկայացուցիչների կողմից (հատկապես այդ պայմանագրի 85-րդ և 86-րդ հոդվածները), նաև այն փոփոխությունները, որոնք արվել են այդ պայմանագրում հաջորդ համաձայնագրերով:

Մրցակցային օրենսդրության նորմեր պարունակում են նաև ԵՄ խորհրդի կարգադրագրերում: ԵՄ խորհրդի կարգադրագրերի մեջ առավել մեծ նշանակություն ունեն հետևյալները՝ Հռոմի պայմանագրի 85-րդ և 86-րդ հոդվածների կիրառմանն ուղղված 1962թ. փետրվարի 6-ի N17 կարգադրագիրը, Հռոմի պայմանագրի 85-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված համաձայնեցված գործողությունների տեսակների մասին 1965թ. մարտի 2-ի N19/65 կարգադրագիրը, գործարարական գործունեություն իրականացնող սուբյեկտների համակենտրոնացված գործողությունների նկատմամբ իրականացվող հսկողության մասին 1989թ. դեկտեմբերի 21-ի N4064/89 կարգադրագիրը:

Մրցակցային օրենսդրության նորմեր պարունակվում են նաև ԵՄ հանձնաժողովի

Քաղաքացիական իրավունք

կողմից ընդունված ակտերում, կոնկրետ հարցերով որոշումներում, որոնք դառնում են վարչական նախադեպեր: Վերջապես, ԵՄ մրցակցային օրենսդրության աղբյուր է դատական պրակտիկան, այսինքն՝ առաջին ատյանի դատարանի և ԵՄ դատարանի կոնկրետ գործերով որոշումները, որոնք կիրառվում են որպես նախադեպեր՝ դատարանի կողմից մամուտիս գործեր քննելիս:

ԵՄ մրցակցային օրենսդրությունը գոյություն ունի ընդամենը քառասուն տարի, որը պատմականորեն շատ փոքր ժամանակահատված է: Այն դարձել է Գերմանիայի, Մեծ Բրիտանիայի, Ճապոնիայի, ԱՄՆ-ի և մի շարք այլ երկրների հակամենաշնորհային իրավունքի ժառանգորդ: Այժմ այն իրենից ներկայացնում է բավական զարգացած համակարգ և ունի ամուր նորմատիվ-իրավական բազա և դրա կիրառման ընդլայնված վարչական փորձ: Մեր օրերում ԵՄ մրցակցային իրավունքը դրսևորում է նշանակալի ազդեցություն այլ երկրների հակամենաշնորհային իրավունքի վրա, մասնավորապես, կարգավորման ենթարկված մի շարք ինստիտուտներ (գերակա դիրքի չարաշահում, հակամենաշնորհային համաձայնություն և այլն) իրենց արտացոլումն են գտել ՀՀ համեմատաբար երիտասարդ հակամենաշնորհային օրենսդրության մեջ՝ «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքում³ (այսուհետ՝ «Օրենք»):

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքում 12 ապրիլի 2011թ-ին կատարվել են փոփոխություններ և լրացումներ: Այդ բարեփոխումների իրականացումը պետք է դիտարկել, այսպես կոչված, ԹՎԻՆԻՆԳ ծրագրի շրջանակներում,⁴ որով պլանավորվում է ԵՄ և ՀՀ մրցակցային օրենսդրությունների մոտարկման վերաբերյալ գործողություններ և միջոցառումներ:

Սակայն պետք է նաև նշել, որ այդ փոփոխությունները, լինելով հրամայական, այնուամենայնիվ ունենին բացթողումներ, և ԵՄ մրցակցային օրենսդրության կողմից մշակված կարգավորումները որոշ դեպքերում կի-

սատ են ներառվել ՀՀ օրենսդրության մեջ, ինչը, իհարկե, արդյունավետ չի կարելի համարել: Այդ կարգավորումները հիմնականում վերաբերում են որոշակի արարքների որակմանը, մասնավորապես, մրցակցությանը վնաս պատճառող թույլատրելի և ոչ թույլատրելի արարքների սահմանազատմանը, ինչը, ինչպես նշվեց, ԵՄ մրցակցային օրենսդրության հիմնական ուղղությունն է:

Տնտեսական մրցակցության կարգավորումն այն ոլորտն է, որտեղ առկա չեն ամբողջությամբ նմանատիպ իրավիճակներ: Օրինակ՝ գերիշխող դիրք գրավող կազմակերպության կողմից որոշակի գործողություն կատարելը մեկ ապրանքային շուկայում կարող է նպաստել այդ շուկայում տնտեսական իրավիճակի զարգացմանը: Այլ ապրանքային շուկայում նույն գործողությունը կարող է մեծ վնաս պատճառել: Այդ իսկ պատճառով մի կողմից պետք է բավականին լայն հնարավորություններ ընձեռել պետական լիազոր մարմնին կոնկրետ իրադրության գնահատման հարցում, մյուս կողմից, պետք է սահմանվեն այնպիսի հստակ չափանիշներ, որոնք չեն հանգեցնի չարաշահումների:

Օրենքի և Օրենքի 2011թ-ի ապրիլի⁵ փոփոխությունների ուսումնասիրությունը հստակ ցույց է տալիս, որ վերոնշված սահմանազատման առումով առկա չեն որևէ հստակ կարգավորումներ, որոնք հնարավորություն կտային միանշանակ պնդել որևէ արարքի պատժելի կամ ոչ պատժելի լինելը:

Ստորև կնկարագրվեն գերիշխող դիրքի, հակամրցակցային համաձայնությունների և համակենտրոնացումների վերաբերյալ որոշ կարգավորումներ, որոնք, կարծում ենք, արդյունավետ կլինեն կիրառել Հայաստանի Հանրապետությունում՝ հատկապես հաշվի առնելով Օրենքում 2011թ-ի ապրիլին տեղի ունեցած փոփոխությունները:

Հակամենաշնորհային համաձայնություններ. Հռոմի պայմանագրի 1-ին բաժնի 85-րդ հոդվածը հռչակում է. «Արգելվում են գործարարների միջև Ընդհանուր շուկայի զաղափարին չհամապատասխանող համաձայնությունները, ասոցիացիաների

որոշումները և համաձայնեցված գործողությունները, որոնք կարող են վնաս հասցնել մասնակից երկրների առևտրին և որոնք ուղղված են Ընդհանուր շուկայի սահմաններում մրցակցության կանխմանը, սահմանափակմանը կամ արգելմանը, մասնավորապես, որոնք

1. ուղղակիորեն կամ անուղղակի ձևով սահմանում են առուծախի գներ և առևտրի ցանկացած այլ պայմաններ.

2. սահմանափակում կամ վերահսկում են արտադրությունը, առևտուրը, տեխնիկական զարգացումը կամ ներդրումները.

3. մասնատում են շուկաները կամ մատակարարման աղբյուրները.

4. նախատեսում են տարբեր վերապահումներ առևտրային գործընկերների հետ միատիպ պայմանագրերի նկատմամբ՝ դրանով հանդերձ նրանց դնելով անհավասար մրցակցային պայմանների մեջ.

5. պահանջում են լրացուցիչ պարտականություններ գործարքներ կնքելու դեպքում, որոնք իրենց բնույթով և առևտրային սովորույթներին համապատասխան՝ կապ չունեն պայմանագրի առարկայի հետ»:

Վերը նշվածը սպառիչ չէ, ուստի ԵՄ հանձնաժողովը և դատարաններն այլ համաձայնություններ, որոշումներ, գործողություններ նույնպես կարող են ճանաչել հակամրցակցային:

Հակամրցակցային համաձայնությունների նույնաբովանդակ կարգավորում տրվում է նաև Օրենքով: Սակայն, ինչպես նշվեց, ներկայիս հայաստանյան մրցակցային օրենսդրության հիմնական թերությունը թույլատրելի և անթույլատրելի արարքների սահմանազատման ոչ հստակ լինելն է:

Ակնհայտ է, որ որոշակի արարքներ, թեկուզ իրենց բնույթով լինելով հակամրցակցային, այնուամենայնիվ, նպաստում են տնտեսության զարգացմանը: Այդ իսկ պատճառով պետք է նախատեսվեն հակամրցակցային համաձայնությունների թույլատրելիության հստակ չափանիշներ:

Օրենքի 5-րդ հոդվածի 7-րդ մասը նախատեսում է. «Հակամրցակցային չեն համարվում տնտեսվարող սուբյեկտների այն

համաձայնությունները, որոնք ուղղված են նրանց մրցունակության ապահովմանը կամ բարձրացմանը, տեխնիկական կամ տնտեսական առաջընթացին, արտադրության խթանմանը, ապրանքների կատարելագործմանը, ապրանքների արտահանման խթանմանը, նպաստում են սպառողների շահերին»:

Այսպիսի չափանիշները հստակ չեն և հնարավորություն են տալիս լիազոր մարմինն բավական լայն մեկնաբանում կիրառել: Չարգացած դատական համակարգ ունեցող եվրոպական երկրներում այսպիսի չափանիշներ կարելի է կիրառել: Սակայն զարգացող երկրներում, այնպիսի գնահատողական կատեգորիաների օգտագործումը, ինչպիսիք են «մրցակցության զարգացում», «մրցունակության բարձրացում» և այլն, հանգեցնում է նրան, որ դրանք օգտագործվում են որոշ տնտեսվարող սուբյեկտների կողմից հակամենաշնորհային օրենսդրության խախտման համար պատասխանատվությունից խուսափելու համար⁶:

Եվրոպական մրցակցության իրավունքի կողմից ձևավորել են մի շարք տեսություններ, որոնք տալիս են հակամրցակցային համաձայնության թույլատրելիության չափանիշներ: Առաջինը De Minimis դոկտրինան է, որը սահմանվել է Արդարադատության եվրոպական դատարանի կողմից Vulk vs Vervaecke գործով 1969 թվականին, որտեղ նշվում էր. «Պայմանագիրը դուրս է մնում 81 (1) հոդվածով նախատեսված արգելքից, երբ այն շուկայի վրա ունի միայն չնչին ազդեցություն»:

Կարծում ենք, արդյունավետ կլինի տեղայնացնել De Minimis կանոնը հայաստանյան իրադրության համար՝ սահմանելով որոշակի տոկոսային շեմ, ապրանքային շուկայում որից ցածր բաժնեմաս գրավելու դեպքում հակամրցակցային համաձայնությունը կարող է դիտարկվել թույլատրելի:

Գերիշխող դիրքի կարգավորում. Հռոմի պայմանագրի 86-րդ հոդվածը հռչակում է. «Տնտեսվարող սուբյեկտի կամ տնտեսվարող սուբյեկտների միության կողմից գերիշխող դիրքի չարաշահումը Ընդհանուր շու-

Քաղաքացիական իրավունք

կայի սահմաններում արգելվում է՝ որպես Ընդհանուր շուկայի գաղափարին անհամատեղելի երևույթ, քանի որ այն կարող է վնաս պատճառել մասնակից պետությունների միջև առևտրին»:

Գերիշխող դիրքի կարգավորման իմաստն այն է, որ որոշակի գործողություններ, որոնք կարող են թույլատրելի համարվել փոքր տնտեսավարողների համար, մեծերի կողմից կիրառվելու դեպքում կարող են հանգեցնել մրցակցության սահմանափակմանը: Այդ իսկ պատճառով մշակվում են հստակ չափանիշներ, որոնք հնարավորություն են տալիս որևէ կազմակերպությանը համարել գերիշխող դիրք գրավող՝ արգելելով վերջինիս որոշակի գործողությունների կատարում:

Տեսական գրականության մեջ առանձնացնում են գերիշխող դիրքի որոշման երկու չափանիշ՝ քանակական և որակական. քանակական չափանիշի կիրառման դեպքում որոշակի կազմակերպություն համարվում է գերիշխող դիրք գրավող, եթե շուկայում գրավում է կոնկրետ տոկոսային բաժնից ավելի: Որակական չափանիշի համաձայն՝ կազմակերպությունը համարվում է գերիշխող դիրք գրավող, եթե կարող է ազդել շուկայի իրադրության վրա՝ անկախ իր կողմից գրաված բաժնեմասից⁷: Մինչև 2011թ-ի ապրիլի բարեփոխումները Օրենքը կիրառում էր միայն քանակական չափանիշը:

Եվրոպական միությունում, ընդհակառակը, առավել կիրառելի է որակական չափանիշը: Մասնավորապես, ԵՄ դատարանը Continental Can գործով նշել է. «Կազմակերպությունները գրավում են գերիշխող դիրք այն դեպքում, երբ նրանք ունեն իրենց անկախ պահելու իշխանություն, ինչը նրանց հնարավորություն է տալիս գործել՝ հաշվի չառնելով մրցակիցներին, գնորդներին և վաճառողներին: Դա այնպիսի դրություն է, որի դեպքում նրանք շուկայական բաժնեմասի, կամ շուկայական բաժնեմասի և տեխնիկական գիտելիքների, հումքային բազայի կամ կապիտալի տիրապետման շնորհիվ, իշխանություն ունեն սահմանելու գներ կամ վերահսկելու արտադրությունը

կամ սեփական արտադրության զգալի մասի բաշխումը»⁸: Հաշվի առնելով ԵՄ-ում ձևավորված այս մտեցումը՝ օրենսդիրը 2011թ-ի ապրիլի բարեփոխումներով Օրենքում ներառել է գերիշխող դիրքի որոշման որակական չափանիշ:

Սակայն դրա հետ մեկտեղ չի սահմանվել այն նվազագույն շեմը, որը չանցնելու դեպքում որևէ կազմակերպություն չի կարող համարվել գերիշխող դիրք գրավող: Սա, իհարկե, բավականին մեծ հայեցողություն է տալիս լիազոր մարմնին: Կարծում ենք, անհրաժեշտ էր որակական չափանիշի կիրառման հետ մեկտեղ սահմանել նաև այն նվազագույն շեմը, որը չանցնելու պարագայում կազմակերպությունը որևէ դեպքում չէր կարող համարվել գերիշխող դիրք գրավող:

Համակենտրոնացումների կարգավորումը. Համակենտրոնացումների նկատմամբ հսկողությունն իրենից ներկայացնում է մրցակցության պաշտպանության նկատմամբ նախնական հսկողություն⁹, որի պարագայում լիազոր մարմինը մինչև գործարքի կայացումը ստուգում է դրա ազդեցությունը մրցակցային միջավայրի վրա: Եթե համակենտրոնացումը վնաս է պատճառում կամ կարող է պատճառել տնտեսական իրավիճակին, ապա լիազոր մարմինը կարող է արգելել այն կամ դրա մասնակիցներին առաջադրել կատարման համար պարտադիր լրացուցիչ պայմաններ կամ պարտավորություններ:

Համակենտրոնացումների պետական կարգավորումը նույնպես ունի այն նույն թերությունը, ինչ գերիշխող դիրքի և հակամրցակցային համաձայնությունների կարգավորումը, առկա չեն թույլատրելիության հստակ չափանիշներ:

Մասնավորապես՝ Օրենքի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասը նշում է. «Հայտարարաման ենթակա կամ տնտեսական մրցակցությունն է ապես խոչընդոտող, այդ թվում՝ գերիշխող դիրքի հանգեցնող կամ գերիշխող դիրքն ամրապնդող համակենտրոնացումը թույլատրվում է Հանձնաժողովի որոշման հիման վրա, որը կարող է պարունակել նաև համակենտրոնացման մասնակցի (մասնա-

կիցների) համար պարտադիր կատարման ենթակա պայմաններ և պարտավորություններ»: Սակայն դրա հետ մեկտեղ չի տալիս որևէ չափանիշ, որը կիրառելով կարելի է որոշակի համակենտրոնացում համարել թույլատրելի:

Օրենքի՝ մինչև 2011թ-ի ապրիլն առկա խմբագրությունը պարունակում էր հետևյալ դրույթը՝ Գերիշխող դիրքի հանգեցնող համակենտրոնացումն արգելվում է, բացառությամբ այն դեպքի, երբ այն նպաստում է սպառողների շահերին և (կամ) տվյալ ապրանքային շուկայի մրցակցային միջավայրի զարգացմանը:

Այս կարգավորումը, իհարկե, ուներ իր թերությունները: Մասնավորապես՝ նույնպես առկա էին գնահատողական կատեգորիաներ՝ «սպառողների շահեր» և «մրցակցային միջավայրի զարգացում»: Այնուամենայնիվ այս կարգավորումը որոշակի չափանիշներ էր տալիս, որոնցով կարող էր շարժվել լիազոր մարմինը:

ԵՄ-ում համակենտրոնացումների կարգավորմանը նվիրված հիմնական իրավական ակտը 2004 թվականի հունվարի 20-ի թիվ 139/2004 որոշումն է «Տնտեսվարող սուբյեկտների համակենտրոնացումների նկատմամբ վերահսկողության մասին»¹⁰:

Այս որոշումը համակենտրոնացման

թույլատրելիությունը տանում է գերիշխող դիրքին հանգեցնելու չափանիշով. եթե համակենտրոնացումը չի հանգեցնում գերիշխող դիրք այն թույլատրելի է, հակառակ դեպքում՝ ոչ: Իհարկե, առկա են որոշակի այլ չափանիշներ, որոնք մանրակրկիտ մեկնաբանվել են ԵՄ հանձնաժողովի և դատարանի որոշումներում:

Այս պարագայում, ակնհայտ է, որ համակենտրոնացման թույլատրելիության համար որևէ հստակ չափանիշ չմատչանալու արդյունավետ չի կարող լինել:

Ի մի բերելով վերոշարադրյալը՝ պետք է նշել, որ հայկական մրցակցային օրենսդրության հիմնական թերություններից մեկը մրցակցության վնաս հասցնող կամ պոտենցիալ վնասող բոլոր գործողությունների՝ գերիշխող դիրքի չարաշահում, հակամրցակցային համաձայնություններ, համակենտրոնացումներ, կարգավորումներում թույլատրելիության հստակ չափանիշների բացակայությունն է: Այսպիսի իրավիճակին լուծում գտնելու համար կարելի է դիմել ԵՄ հարուստ փորձին, բնականաբար բացառել որևէ արտասահմանյան իրավակարգավորման ուղղակի կիրառումը Հայաստանում և մեր շուկայի առանձնահատկությունները հաշվի առնելու պայմանով:

1. Սույն հոդվածի շրջանակներում գործարար եզրույթը կիրառելիս նկատի ունենք գործարարական գործունեություն իրականացնող բոլոր սուբյեկտներին:

2. *Сулакшин С. С.* О государственной конкурентной политике в Российской Федерации. Материалы всероссийской научно-практической конференции. М., 2007, с. 20.

3. ՀՀՊՏ 2000.12.15/30(128) Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» 6 նոյեմբերի 2000թ-ի NՀՕ-112:

4. ՀՀՊՏ 2009.08.19/41(707) Հոդ.966 Հայաստանի Հանրապետության նախագահի հրամանագիր Հայաստանի Հանրապետության և Եվրոպական համայնքների հանձնաժողովի միջև թվինինգ ծրագրերի ֆինանսավորման համաձայնագիրը հաստատելու մասին 10 օգոստոսի 2009թ-ի N 196-Ն:

5. ՀՀՊՏ 2011.05.13/27(830) Հոդ. 656 Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 12 ապրիլի 2011թ-ի N ՀՕ-137-Ն:

6. *Сулакшина А. С.* Соглашения и согласованные действия хозяйствующих субъектов, ограничивающие конкуренцию на товарных рынках в Российской Федерации, дисс. ... к.ю.н. М., 2007, с. 109.

7. Российское предпринимательское право: учеб. / Д.Г. Алексеева, Л.В. Андреева, В. К. Андреев (и др.): ответ. Ред. И.В. Ершова, Г.Д. Отнюкова. М., Проспект: 2009, с. 498.

8. Право Европейского Союза: правовое регулирование торгового оборота. Учебное пособие. Под. Ред. Проф. В.В. Безбаха и др. М., Изд. ЗЕРЦАЛО, 1999, с. 121.

9. *Варламова А. Н.* Правовое обеспечение развития конкуренции: Учебное пособие. М., Статут, 2010, с. 204.

10. Council regulation (EC) No 139/2004 of 20 January 2004 on the control of concentrations between undertakings (the EC Merger Regulation) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:024:0001:0001:EN:PDF>.

TYPES OF ANTICOMPETITIVE CONSENTS

ARSEN TAVADYAN

POST-GRADUATE STUDENT OF THE YSU

The article covers study of one of such competition encumbering behaviors as are anticompetitive consents and the types thereof. In different legal systems they are accepted to be subdivided taking into account generally the fact of participants' conduct of activities in the same or different trade markets. Based on such criterion anticompetitive consents are subdivided into vertical and horizontal types. In particular countries, inter alia in Armenia, besides these two types, there are also identified the so called mixed consents. Having analyzed the Armenian legislation and the foreign practice the author suggests subdividing of anticompetitive consents only into horizontal and vertical types without making a reference to the mixed type of consents.

Keywords: competition, anticompetitive agreements, product market

ВИДЫ АНТИКОНКУРЕНТНЫХ СОГЛАШЕНИЙ

АРСЕН ТАВАДЯН

АСПИРАНТ ЕГУ

В статье исследуются антиконкурентные соглашения и их виды. В различных правовых системах соглашения подразделяются на виды, принимая во внимание нахождение участников на одном или различных товарных рынках. На основании этого соглашения подразделяются на горизонтальные и на вертикальные. В некоторых странах, в том числе в Армении, кроме этих двух видов, соглашения подразделяются и на так называемые смешанные. Исходя из анализа армянского и иностранного законодательства, автор предлагает разделять антиконкурентные соглашения только на горизонтальные и на вертикальные.

Ключевые слова: конкуренция, антиконкурентные соглашения, товарный рынок

Բանալի բառեր - մրցակցություն, հակամրցակցային համաձայնություններ, ապրանքային շուկա

**ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ**

ՀԱՎԱՐՅԱԿՅԱՅԻՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Կազմակերպությունների միջև համագործակցությունը հաճախակի երևույթ է գործարար աշխարհում: Համագործակցության որոշ տեսակներ ընդունված է համարել մրցակցության ընթացքում ոչ մի վնաս չհասցնող, մնացածը կարող է մրցակցության վրա վնասակար ազդեցություն ունենալ:

Կախված հակամրցակցային համաձայնությունների մասնակիցների նույն կամ տարբեր ապրանքային շուկայում գործելու հանգամանքից՝ դրանք ընդունված է բաժանել հորիզոնականի և ուղղահայացի: Այսպիսի բաժանումն ինքնանպատակ չէ: Դրա հիմնական նպատակը կոնկրետ հակամրցակցային համաձայնության թույլատրելիությունը որոշելն է: Կան համաձայնություններ, որոնք թեկուզ կարող են համարվել հակամրցակցային, սակայն մի դեպքում դրանք նպաստում են տնտեսության զարգացմանը, մյուս դեպքում այնքան չնչին է դրանց վնասակար ազդեցությունը, որ աննպատակահարմար է պետության ռեսուրսը ծախսել դրանց դեմ պայքարին: Մույն հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել հակամրցակցային համաձայնությունների տեսակները, ինչպես նաև տալ այն չափանիշները, որոնցով հնարավոր կլինի որոշել կոնկրետ հակամրցակցային համաձայնության թույլատրելիությունը:

Պետք է նշել, որ որոշ երկրներում հակամրցակցային համաձայնությունների ուղղահայացի և հորիզոնականի բաժանում չի տրվում²: Այսպիսի մոտեցումը չի կարելի արդարացված համարել, քանի որ և՛ ռուսական, և՛ արևմտյան տեսական գրականության մեջ հաճախ նշվել է, որ ուղղահայաց համաձայնությունները նվազ վտանգավոր են³, ուստի դրանց նկատմամբ անհրաժեշտ է ցուցաբերել տարբերակցված մոտեցում: Առավել ևս, որ նույնիսկ այն երկրներում, որտեղ հակամրցակցային համաձայնությունների այդպիսի հստակ օրենսդրական տարանջատում չկա (օրինակ՝ Չեխիա և Մլովակիա) հակամենաշնորհային հսկողություն իրականացնող մարմիններն իրենց պրակտիկայում տարանջատում են ուղղահայաց և հորիզոնական համաձայնությունները⁴:

Որպես հորիզոնական են ճանաչվում այն համաձայնությունները, որոնք կայացվում են արտադրության կամ բաշխման միևնույն մակարդակի վրա:

Այսինքն՝ հորիզոնական համաձայնությունները կնքվում են մրցակից հանդիսացող տնտեսվարող սուբյեկտների միջև:

Ուղղահայաց համաձայնությունների բնութագրումն այդքան միանշանակ չէ: Մասնավորապես՝ ուղղահայաց համաձայնությունները բնութագրվում են որպես համաձայնություններ ոչ մրցակիցների միջև⁶, այսինքն՝ ցանկացած համաձայնություն, որը չի կարելի համարել հորիզոնական համաձայնություն:

Սակայն առկա է նաև ուղղահայաց համաձայնությունների առավել սահմանափակ ընկալում՝ որպես նույն ապրանքի կամ ծառայությունների արտադրության, իրացման (բաշխման) տարբեր մակարդակներում գործող տնտեսվարող սուբյեկտների համաձայնություններ⁷, օրինակ՝ համաձայնություններ արտադրողների և դիստրիբյուտորների միջև: Ա. Սուլակչիանն նշում է, որ ուղղահայաց են հանդիսանում այն համաձայնությունները, որոնք կնքվել են իրար հետ չմրցակցող տնտեսվարող սուբյեկտների միջև, որոնցից մեկը հանդիսանում է ստացող (պոտենցիալ ձեռք բերող), մյուսը՝ տրամադրող (պոտենցիալ վաճառող)⁸: Գրեթե նույն սահմանումն է տալիս նաև Տոտերը⁹:

Այսինքն՝ ըստ վերը նշված մոտեցման՝ համաձայնությունը որպես ուղղահայաց բնութագրելու համար անհրաժեշտ է երկու պայման՝

1. որպեսզի տնտեսվարող սուբյեկտները հանդիսանան ոչ մրցակից,
2. նրանք հանդիսանան նույն ապրանքի արտադրության, իրացման (բաշխման) շղթայի տարբեր մակարդակներում գործող:

Ուղղահայաց համաձայնությունների այսպիսի նեղ ընկալման դեպքում անհրաժեշտություն է առաջանում տարբերակել նաև այն համաձայնությունները, որոնք կնքվում են ոչ մրցակից հանդիսացող տնտեսվարողների միջև, որոնք չեն հանդիսանում միևնույն ապրանքի իրացման շղթայի տարբեր մակարդակի մասնակիցներ: Այդ իսկ պատճառով տեսական գրականության մեջ երբեմն հակամրցակցային համաձայնությունները բաժանվում են ոչ թե երկու տեսակի՝ ուղղահայաց և հորիզոնականի, այլ երեք տեսակի. նշված երկու տեսակին ավելացվում է ևս երրորդ տեսակը՝ կոնցլյուներատային համաձայնությունը: Մասնավորապես՝

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանութուն

Քաղաքացիական իրավունք

պես՝ Ռուսաստանի Դաշնության դաշնային հակամենաշնորհային ծառայության իրավաբանական ծառայության պետ Ս. Պուզիրևսկին տալիս է հակամրցակցային համաձայնությունների հետևյալ բաժանումը.

- Հորիզոնական համաձայնություններ՝ համաձայնություններ մրցակից տնտեսվարող սուբյեկտների միջև, այսինքն՝ այնպիսի սուբյեկտների միջև, որոնք իրականացնում են ապրանքի վաճառք նույն ապրանքային շուկայում:

- Ուղղահայաց համաձայնություններ՝ համաձայնություններ տնտեսվարող սուբյեկտների միջև, որոնք մրցակից չեն, սակայն մասնակիցներից մեկը հանդիսանում է ապրանք ձեռք բերող կամ պոտենցիալ ձեռք բերող, իսկ մյուսը հանդիսանում է ապրանք վաճառող կամ պոտենցիալ վաճառող:

- Կոնգլոմերատային համաձայնություններ՝ համաձայնություններ այնպիսի տնտեսվարող սուբյեկտների միջև, որոնք չեն հանդիսանում մրցակից և իրականացնում են իրենց գործունեությունը տարբեր ապրանքային շուկաներում¹⁰:

Հակամրցակցային համաձայնությունների մասն տարանջատում է տալիս նաև «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի¹¹ (այսուհետ՝ Օրենք) 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ըստ որի՝ հակամրցակցային համաձայնությունները կնքվում (կայացվում) են՝

1) միևնույն ապրանքային շուկայում գործող հնարավոր կամ փաստացի մրցակից հանդիսացող տնտեսվարող սուբյեկտների միջև (հորիզոնական համաձայնություն):

2) որոշակի փոխկապակցվածություն ունեցող տարբեր ապրանքային շուկաներում գործող (մրցակից չհանդիսացող) տվյալ ապրանքի և (կամ) դրա փոխադարձ փոխարինելի ապրանքներ իրացնող ու ձեռք բերող) տնտեսվարող սուբյեկտների միջև (ուղղահայաց համաձայնություն):

3) տարբեր ապրանքային շուկաներում գործող տնտեսվարող սուբյեկտների միջև (խառը համաձայնություն):

Հակամրցակցային համաձայնությունների այսպիսի բաժանումը տեղի ունեցավ «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին ՀՀ օրենքի հիման վրա¹²: Օրենքի նախկին խմբագրությամբ, որը գործում էր մինչև 23 մայիսի 2011թ-ը¹³, տրված բաժանումը նույնպես հաջող չէր, քանի որ հակամրցակցային համաձայնությունների շրջանակից դուրս էր թողնում այն համաձայնությունները, որոնք կնքվում էին մրցակից չհանդիսացող տնտեսվարող սուբյեկտների միջև, որոնք միևնույն ապրանքի գնորդներ և վաճառող-

ներ չէին: Փոփոխության արդյունքում այդպիսի համաձայնությունները ներառվեցին հակամրցակցային համաձայնությունների շարքում՝ որպես խառը համաձայնություններ: Կարծում ենք համաձայնությունների այսպիսի բաժանումն արդարացված չէր և անտեղի շփոթ կարող է առաջացնել իրավակիրառ պրակտիկայում: Բավարար էր զուտ սահմանել, որ հակամրցակցային համաձայնությունները կնքվում են՝

- միևնույն ապրանքային շուկայում գործող հնարավոր կամ փաստացի մրցակից հանդիսացող տնտեսվարող սուբյեկտների միջև (հորիզոնական համաձայնություն):

- տարբեր ապրանքային շուկաներում գործող ոչ մրցակից տնտեսվարող սուբյեկտների միջև:

Այսպիսի բաժանումն անտեղի շփոթ չէր առաջացնի: Առավել ևս, որ կարգավորման տեսանկյունից խառը և ուղղահայաց համաձայնությունները կարգավորվում են միևնույն ձևով: Մասնավորապես՝ Օրենքի 5-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և՛ ուղղահայաց, և՛ խառը համաձայնությունների համար արգելված է համարում նույն գործողությունները:¹⁴

Հորիզոնական և ուղղահայաց համաձայնությունների տարանջատման վերաբերյալ բավականին հետաքրքիր վերլուծություն է կատարում Վ. Ռյազանցևը: Մասնավորապես՝ նա բերում է հետևյալ միտքը, որ հորիզոնական համաձայնությունները կնքվում են այնպիսի սուբյեկտների միջև, որոնք գործում են մեկ ապրանքային շուկայում և հանդիսանում են մրցակից: Տնտեսվարող սուբյեկտները տվյալ դեպքում իրականացնում են իրենց գործունեությունը տնտեսական կապերի մեկ մակարդակում, հանդիսանում են միևնույն ապրանքի կամ գնորդ կամ վաճառող, ինչի հետևանքով հորիզոնական համաձայնությունները միայն այսպիսի պայմանագրեր են, որոնք ուղղակիորեն կապված չեն ապրանքի փոխանցման հետ¹⁵: Առաջին հայացքից, իսկապես, եթե համաձայնությամբ փոխանցվում է որևէ ապրանք, դա արդեն իսկ վկայում է, որ այստեղ գործ ունենք ոչ թե հորիզոնական հակամրցակցային համաձայնության, այլ ուղղահայաց համաձայնության հետ, քանի որ այս դեպքում մի կողմը հանդես է գալիս որպես նույն ապրանքի վաճառող, մյուսը՝ գնորդ:

Սակայն այս գաղափարն ունի այն թերություններ, որ հորիզոնական համաձայնության մասնակիցները կարող են նույնպես միմյանց միջև ապրանքի առուվաճառքի պայմանագիր կնքել՝ նպատակ ունենալով, օրինակ՝ ստեղծել ապրանքի արհեստական պակասորդ, և այդ պատրվակով բարձրացնել գները:

Ուստի, կարծում ենք, համաձայնությունն ուղղահայացի կամ հորիզոնականի դասելու համար առաջնային է ոչ թե տվյալ համաձայնության շը-

ջանակներում ապրանքների փոխանցման փաստը, այլ հենց կողմերի մրցակից լինելը: Ուստի Վ. Ռ-յազանցիկ այն միտքը, որ եթե համաձայնության առարկա է հանդիսանում որոշակի ապրանք, հետևաբար այդ համաձայնությունը չի կարող համարվել հորիզոնական, արդարացված չէ:

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ համաձայնությունը պետք է համարվի հորիզոնական ոչ միայն այն դեպքում, երբ դրա մասնակիցները փաստացի մրցակիցներ են, այլ նաև երբ վերջիններս հնարավոր է մրցակցեն: Փաստացի և հնարավոր մրցակիցների հասկացություն Օրենքը չի տալիս: Փաստացի մրցակիցներին առանձնացնելը մեծ դժվարություն չի ներկայացնում: Փաստացի մրցակից են համարվում այն տնտեսվարող սուբյեկտները, որոնք նույն ապրանքային շուկայի շրջանակներում գտնվում են մրցակցային հարաբերությունների մեջ՝ պայքարում են ապրանքի կամ դրա փոխադարձ փոխարինելի ապրանքների (ծառայությունների) իրացման (ծեռք բերման) առավել մեծ ծավալների համար:

Որպես հնարավոր մրցակիցների պետք է համարվեն այն տնտեսվարող սուբյեկտներին, որոնք - տվյալ ապրանքի արտադրության կամ իրացման (ծառայությունների մատուցման) համար ունեն պատշաճ նյութատեխնիկական բազա, կադրեր, սակայն տարատեսակ պատճառներից ելնելով չեն իրացնում այդ հնարավորությունները:

- իրացնում կամ արտադրում են տվյալ ապրանքը (մատուցում են ծառայություններ), սակայն չեն իրականացնում նշված գործունեությունը տվյալ ապրանքային շուկայի աշխարհագրական սահմաններում:

- ապրանքային շուկա մուտք գործող նոր տնտեսվարող սուբյեկտները:¹⁶

Հակամրցակցային համաձայնությունները

տարանջատվում են նաև այլ հիմքերով: Մասնավորապես՝ Ա. Սուվակչիանս բերում է հետևյալ տարբերակումը՝

- համաձայնություններ, որոնք հիմնված են այնպիսի գրավոր կամ բանավոր համաձայնությունների վրա, որոնք ուղղված են քաղաքացիական իրավունքներ կամ պարտականություններ ստեղծելուն, փոփոխելուն կամ դադարեցնելուն:

- համաձայնություններ, որոնք կայացվում են բանավոր և հիմնված են անձանց ոչ թե իրավական, այլ բարոյական պարտավորությունների վրա (այսպես կոչված՝ ջենտլմենական համաձայնություններ):¹⁷

Ա. Սուվակչիանս բերում է նաև համաձայնությունների դասակարգում կախված դրանց հայտնի լինելուց՝ ակնհայտ և գաղտնի համաձայնություններ:¹⁸

Բացի այդ, ռուսական տեսական գրականության մեջ երբեմն հակամրցակցային համաձայնությունների մեջ առանձնացնում են այն համաձայնությունները, որոնք կայացվել են տնտեսվարող սուբյեկտների և պետության կամ պետական մարմինների միջև:¹⁹ Այսպիսի բաժանումը կիրառելի չէ Հայաստանի Հանրապետության համար, քանի որ հայկական օրենսդրությունն այն համաձայնությունները, որոնց մի սուբյեկտը հանդիսանում է պետական մարմին, չի համարում հակամրցակցային համաձայնության տեսակ, այլ դասում է հակամրցակցային այլ վարքագծի՝ արգելված պետական օժանդակության շարքը:

Այնուամենայնիվ, հակամրցակցային համաձայնությունների ցանկացած բաժանում պետք է ունենա մեկ նպատակ՝ նպաստել տարատեսակ համաձայնությունների թույլատրելիության չափանիշների մշակմանը:

1. Sandra Marco Colino Vertical Agreements and Competition Law A Comparative Study of the EU and US Regimes, Oxford and Portland, Oregon, 2010, p. 15.

2. *Варламова А. Н.* Правовое регулирование конкуренции в России. — Москва: Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 2000, с. 119.

3. *Еремеева В. И.* Антитрестовое законодательство зарубежных стран // Государство и право, Москва, 1995, №6, с. 103.

4. *Russell Pittman* Competition Law in Central and Eastern Europe: Five Years Later, p. 9. <http://cplaw.cupl.edu.cn/upload/05070108596191.pdf>

5. *Томеев К.Ю.* Конкурентное право (правовое регулирование деятельности субъектов конкуренции и монополий). М., Издательство РДЛ, 2003, с. 248.

6. Alison Jones, Brenda Sufrin EC Competition Law: Text, Cases, and Materials, Oxford University Press, 2008, p. 150.

7. Sandra Marco Colino Vertical Agreements and Competition Law: A Comparative Study of the EU and US Regimes, "Hart" Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2010, p. 16.

8. *Сулакшана А. С.* Соглашения и согласованные действия хозяйствующих субъектов, ограничивающие конкуренцию на товарных рынках в Российской Федерации, дисс. ... к.ю.н., Москва, 2007, с. 96.

9. *Томеев К.Ю.* Конкурентное право (правовое регулирование деятельности субъектов конкуренции и монополий). М., Издательство РДЛ, 2003, с. 249.

10. *Луздревский С.* Антиконтурентные соглашения и согласованные действия. Основные тенденции, журнал Конкуренция и право. М., 2011, №3. <http://www.cjournal.ru/number03/66.html>

11. «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, ՀՀՏՊ 2000.12.15/30(128), NՀՕ-112, ընդունված 6 նոյեմբերի 2000թ.:

12. «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին ՀՀ օրենք, ՀՀՏՊ 2011.02.13/27 (830) Հոդ. 656, NՀՕ-137-Ն, ընդունված 12 ապրիլի 2011թ.:

13. Օրենքի մինչև 23 մայիսի 2011թ. խմբագրությունը տե՛ս այստեղ՝ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=48767>:

14. Արևելս հովհաննիսյան Հակամրցակցային համաձայնությունների իրավական կարգավորման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության, Հայ գրաստության 500-ամյակին և ԵՊՀ ՌԲԳՀ հիմնադրման 65-ամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Երևան, 3-րդ հատոր, էջ 60:

15. *Րաչևեց В. Ю.* Соглашения, совершаемые с участием хозяйствующих субъектов на товарных рынках: понятие, типы и виды, дисс. ... к.ю.н., Самара, 2004, с. 129.

16. *Րաչևեց В. Ю.* Соглашения, совершаемые с участием хозяйствующих субъектов на товарных рынках: понятие, типы и виды, дисс. ... к.ю.н., Самара, 2004, с.129-130.

17. *Сулакшана А. С.* Соглашения и согласованные действия хозяйствующих субъектов, ограничивающие конкуренцию на товарных рынках в Российской Федерации, дисс. ... к.ю.н. М., 2007, с. 98.

18. Նույն տեղում:

19. Рынок и антимонопольное законодательство России / Отв. ред. Бурлинов Ю.И., Горюхов Д.Б., Клейн Н.И. М., ЦНИПВООП «Юстицинформ», 1992, с. 132-138.

THE CONCEPT AND PROCEDURE OF INHERITANCE ADOPTION

NINA KUTSANYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) UNIVERSITY

The scientific article is devoted to the issues of inheritance adoption. The reference to the range of this kind of issues is both very easy and very difficult. It is easy as in the professional literature it is much said on this occasion, and it is difficult as to refer to these issues from the scientific point of view it is necessary to say something new or to say it in a new way. While writing the scientific article the author managed to present the scientific information in a new way - systemized, in comparison of different scientific points of view, agreeing or contrasting with separate viewpoints, with brave analysis and conclusions. All this was achieved in the result of the rich professional literature study, reveal of historical and modern law-regulations.

The author managed to present a summary work, which is for no doubt endowed with scientific character, has a scientific innovation, can be useful to the professional spheres, and therefore is worth and can be published.

Keywords: heirship, civil right, Heir, property right, testament, inheritance object, legato, inheritance

ПОНЯТИЕ И ПОРЯДОК ПРИНЯТИЯ НАСЛЕДСТВА

НИНА КУЦАНЫН
АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА

Научная статья посвящена вопросам принятия наследства. Обращение к подобному роду вопросам является и очень легким, и очень сложным. Легко, так как в профессиональной литературе в этой связи сказано уже очень многое, трудно, так как для того, чтобы коснуться этих вопросов с научной точки зрения, необходимо сказать что-то новое или сказать это по-новому. При изложении научной статьи автору удалось представить научную информацию по-новому-систематизированно, со сравнением разных научных точек зрения, соглашаясь с отдельными мнениями и сопоставляясь другим, со смелыми анализами и заключениями. Всего этого удалось достичь в результате исследования богатой профессиональной литературы, выдвигая и исторические, и современные правовые регулирования.

Автору удалось представить краткую работу, которая, вне сомнений, наделена достаточной научностью, имеет научную новизну, может быть полезной для профессиональных сфер, и поэтому, достойна и может быть опубликована.

Ключевые слова: право наследства, гражданское право, наследник, право собственности, завещание, объект наследства, наследователь, наследство

Բանալի բառեր - ժառանգման իրավունք, քաղաքացիական իրավունք, ժառանգ, սեփականության իրավունք, կտակ, ժառանգման օբյեկտ, ժառանգատու, ժառանգություն

ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՈՒՆՄԱՆ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԿԱՐԳԸ

Ժառանգության ընդունումը ժառանգների սուբյեկտիվ քաղաքացիական իրավունքն է: Այն անհրաժեշտ պայման է ժառանգական գանգվածը՝ որպես սեփականություն ժառանգի կողմից ստանալու համար, քանի որ ժառանգության բացումից հետո՝ մահացածի իրավունքներն ու պարտականություններն այլ անձանց մեխանիկական իրավահաջորդության կարգով չեն փոխանցվում:

Որպեսզի ժառանգը դառնա ժառանգատուի ժառանգական իրավունքների ու պարտականությունների իրավահաջորդը, նախ՝ պետք է հրավիրվի ժառանգման, ապա պետք է արտահայտի ժառանգության ընդունման վերաբերյալ իր կամքը:¹ Հարկ է նշել, որ դեռևս Հին Հռոմում ժառանգությունն ընդունելու ժառանգի համաձայնությունը եղել է կամքի արտահայտման ինքնուրույն ակտ:²

Ինչպես իրավագիտորեն նշում է պրոֆ. Գ.Հ.Ղարախանյանը, ժառանգելու իրավունքը և ժառանգումը նույնը չեն: Ժառանգելու իրավունքը միայն այն իրավահարաբերությունների մեջ մտնելն է, որոնց համակցությունը կազմում է ժառանգություն և ոչ թե ժառանգման հարաբերությունների մեջ մտնելը: Ժառանգության բացման պահից ժառանգելու իրավունք ունեցող անձը դեռևս չի կարող համարվել այն հարաբերությունների սուբյեկտը, որում գտնվել է ժառանգատուն: Նա դեռևս չունի ոչ սեփականության իրավունք, ոչ պահանջի իրավունք, ոչ գրավի իրավունք և ոչ մեկ այլ իրավունք, նրանցից, որոնք պատկանել են ժառանգատուին:³ Հետևաբար որպեսզի ժառանգը դառնա ժառանգման իրավունքների ու պարտականությունների սուբյեկտ, նա պետք է ընդունի ժառանգությունը:

Ի.Լ.Կոնեևսկին, խոսելով ժառանգության ընդունման և ժառանգական իրավունքի վկայագիր տալու մասին, նշում է, որ ժառանգության ընդունման հայտարարությունն իր իրավաբանական ուժով հավասար է իրեն ժառանգական վկայագիր տալու խնդրանքին: Ասվածից հետևում է, որ

ժառանգությունն ընդունելու հայտարարություն տվող անձը պարտավոր չէ դիմել ժառանգական վկայագիր տալու խնդրանքով և հակառակը:⁴

Ինչպես նշում է Ա. Մ. Նեմկովը, ժառանգության ընդունումը, որպես միակողմ գործարք իր արմատներով գալիս է հռոմեական կայսր Հուստինիանոսի օրենսդրությունից, որի նովելների համաձայն՝ ժառանգության փոխանցումը ժառանգներին կատարվում էր ժառանգության ընդունման միջոցով:⁵

Հանրահայտ է, որ և՛ ըստ օրենքի, և՛ ըստ կտակի ժառանգման համար հիմնական նախապայման է ժառանգատուի մահը, որով կատարվում է ժառանգության բացում: Սակայն մահացածին կամ մահացած հայտարարվածին պատկանած գույքը ձեռք բերելու, այսինքն՝ ժառանգելու համար միայն ժառանգատուի մահը բավարար չէ: Ճիշտ է, առանց ժառանգատուի մահվան խոսք չի կարող լինել նաև ժառանգության բացման մասին, սակայն ժառանգության բացումից հետո ըստ օրենքի կամ ըստ կտակի ժառանգում չի կարող տեղի ունենալ, եթե համապատասխան ժառանգը չտա իր համաձայնությունը ժառանգությունն ընդունելու մասին: Ասվածից ակնհայտ է, որ մահացածի գույքը ժառանգելու համար կարևոր նախապայման է նաև ժառանգի համաձայնությունը:⁶ Քանի դեռ նա չի ընդունել ժառանգությունը, նրան է պատկանում ոչ թե ժառանգատուի գույքի նկատմամբ իրավունքը, այլ միայն ժառանգությունն ընդունելու իրավունքը:

Ժառանգությունն ընդունելու իրավունքը սուբյեկտիվ քաղաքացիական իրավունք է, որի բովանդակությունն իր մեջ ներառում է ժառանգի կողմից ժառանգությունն ընդունելու կամ դրանից հրաժարվելու հնարավորությունը: Ուստի ժառանգության ընդունման իրավունքը, ինչպես և յուրաքանչյուր սուբյեկտիվ իրավունք, ենթադրում է հնարավորություն և ոչ թե պարտավորություն: Եվ քանի որ ժառանգության ընդունումն ընդամենը իրավունք է, ապա ժառանգը կարող է

Քաղաքացիական իրավունք

նաև չընդունել այն⁷, այս իրավունքին հաճախ անվանվում են «այլընտրանքային»⁸:

Ժառանգությունն ընդունելուց հետո ժառանգը մտնում է այն նույն իրավահարաբերությունների մեջ, որոնց մասնակիցը նախկինում եղել է ժառանգատուն: Մակայն նա այդ իրավահարաբերությունների մեջ է մտնում միայն ժառանգման մասին օրենսդրությամբ հաստատված սահմաններում, մասնավորապես, նա պատասխանատու է դառնում ոչ թե ժառանգատուի բոլոր պարտքերով, այլ միայն իր ստացած գույքի արժեքի սահմաններում⁹:

Ժառանգության ընդունման ակտն ունի ընդհանուր (ունիվերսալ) բնույթ: Ժառանգն ընդունում է ժառանգության կազմում գտնվող բոլոր իրավունքներն ու պարտականությունները որպես մեկ ամբողջություն: Դրանից տարբերվում է մասնավոր կամ սինգուլյար իրավահաջորդությունը, երբ իրավահաջորդը ձեռք է բերում որևէ մեկ իրավունք կամ իրավունքների խումբ: Նրան կարող է անցնել նաև առանձին պարտականություն¹⁰:

Ընդհանուր ժառանգական իրավահաջորդության դեպքում ժառանգատուի իրավունքներն ու պարտականություններն այլ անձի են փոխանցվում անմիջապես՝ առանց երրորդ սուբյեկտի մասնակցության: Սինդեռ մասնավոր իրավահաջորդն առանձին իրավունքներ ձեռք է բերում ոչ թե անմիջապես ժառանգատուից, այլ ժառանգից:

Ժառանգական իրավահաջորդության որոշակի եղանակներ է սահմանված անգլո-սաքսոնական և մայրցամաքային երկրների օրենսդրությամբ: Այսպես, մայրցամաքային երկրների երկրներում ժառանգումը դիտվում է որպես ունիվերսալ (ընդհանուր) իրավահաջորդություն, որի դեպքում ժառանգին է փոխանցվում ժառանգատուի իրավունքների և պարտականությունների ամբողջությունը: Օրենքը սահմանում է, որ այդ անցումը տեղի է ունենում ժառանգատուի մահվան պահին և, որպես կանոն, չի պահանջվում ժառանգության ընդունմանն ուղղված որևէ գործողություն: Դա վերաբերում է ինչպես ըստ օրենքի, այնպես էլ ըստ կտակի ժառանգներին:

Անգլո-սաքսոնական իրավունքի երկրներում, մասնավորապես՝ Անգլիայում և ԱՄՆ-ում, սահմանվում է ժառանգական զանգվածի փոխանցման սկզբունքորեն այլ մեխանիզմ, որի գլխավոր օղակը համդիսանում է «անձնական

ներկայացուցիչ»:

Այսպես, ժառանգատուի գույքը սկզբում հավատարմագրային սեփականության իրավունքով փոխանցվում է, այսպես կոչված, «անձնական ներկայացուցչին», որը ժառանգներին է հանձնում միայն գույքի այն մասը, որը մնում է ժառանգատուի պարտատերերի հետ հաշվարկը կատարելուց հետո¹¹: Ինչպես արդեն նշվեց, ժառանգության բացման պահին ըստ կտակի և ըստ օրենքի ժառանգը ձեռք է բերում ժառանգելու իրավունք:

Ժառանգը, որպեսզի ձեռք բերի ժառանգությունը, այսինքն՝ դառնա ժառանգման իրավունքների և պարտականությունների սուբյեկտ, նա պետք է ընդունի ժառանգությունը: Հռոմեական իրավունքում ժառանգության բացման պահին որոշակի անձինք իրավունք էին ձեռք բերում ստանալ ժառանգություն, բայց նրանք չէին դառնում սեփականատեր այն գույքի նկատմամբ, որ պետք է ստանար մահացածի պարտքերի համար պատասխանատու անձը: Ժառանգության բացման պահից մինչև ժառանգության ընդունման անցում էր որոշակի ժամանակ, երբ մահացածի գույքը մնում էր տիրագործ: Այս ժառանգությունը Հռոմեական իրավունքում կոչվում էր «չօգտագործվող ժառանգություն» (hereditas jacens): Յուրաքանչյուր ոք ժառանգորդների բացակայության պարագայում իրավունք ուներ իրականացնել (occupation rei nullis) տիրագործ գույքի բռնագրավում և ձեռքբերման վաղեմության շնորհիվ դառնալ սեփականատեր: Բայց նման «զավթիչների» դեմ ժառանգորդներն ունեին վինդիկացիոն հայցի իրավունք: Ընդ որում, ժառանգորդների կողմից ժառանգության գրավումը գողություն չէր դիտվում (furtum)¹²:

Իր աշխատության մեջ Ի. Բ. Նովիցկին նշում է, որ Հին Հռոմեական իրավունքում տիրագործ գույքը «չօգտագործվող ժառանգություն» համարելը համարվում էր շատ հասարակ մոտեցում: Դասական իրավունքում դարարեցին «չօգտագործվող ժառանգությունը» անվանել տիրագործ գույք: Եվ մինչև ժառանգների կողմից ժառանգական գույքն ընդունելն այն համարում էին ժառանգատուի սեփականությունը: Ասում էին, որ ժառանգությունն իր մեջ պահպանում է իր մահացածի անհատականությունը (personam defuncti sustinet)¹³: Հակադրվելով Ի. Բ. Նովիցկու կարծիքին՝ Յու. Կ. Տոլատոյն իր «Ժառանգման իրավունք» աշխատության մեջ նշել է, որ «չօգ-

տագործվող ժառանգությունը» չի պատկանում ժառանգատուին, քանի որ նա այլևս կենդանի չէ: Այն չի պատկանում նաև ժառանգման հրավիրված ժառանգներին, քանի որ ժառանգության բացման պահին ժառանգների մոտ առաջանում է միայն ժառանգությունն ընդունելու իրավունք և ոչ թե ժառանգության նկատմամբ իրավունք: Այսինքն՝ ըստ Յու. Կ. Տոլստոյի, ժառանգության բացման պահից մինչև ժառանգների կողմից այն ընդունելու պահը *ժառանգությունն իրենից ներկայացնում է առանց սուբյեկտի իրավունքների և պարտականությունների համակցություն*¹⁴: Պաշտպանելով Յու. Կ. Տոլստոյի առաջ քաշած տեսակետը՝ ցանկանում ենք շեշտել, որ «չօգտագործվող ժառանգությունը» չի կարող պատկանել ժառանգատուին, քանի որ հնարավոր չէ լինել սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների կրող՝ չլինելով իրավունքի սուբյեկտ:

Փաստորեն, ժառանգը, ով հրավիրվում է ժառանգման, ժառանգատուի հնարավոր իրավահաջորդն է, իսկ ան ժառանգը, ով ընդունել է ժառանգությունը, ժառանգատուի իրավական իրավահաջորդն է: Վերջապես այն ժառանգը, ով հրաժարվել է ժառանգությունն ընդունելուց, այն անձն է, ով մեկընդմիջտ հեռացվել է սովյալ ժառանգական իրավահաջորդությունից¹⁵:

Ժառանգություն ընդունելը, ինչպես նաև ժառանգությունից հրաժարվելը միակողմանի գործարքներ են: Ժառանգության ընդունումը դասվում է այն գործարքների շարքին, որոնք ուղղված են գույքի ձեռք բերմանը՝ սեփականության իրավունքի առաջացմանը¹⁶:

Ըստ Գ. Ֆ. Շերյենկիչի՝ ժառանգության ընդունում ասելով հասկացվում է ժառանգման հրավիրված այն անձի մտադրությունների արտահայտությունը, ով հրավիրվել է ժառանգման՝ մտնելու իրենց ամբողջությամբ ժառանգություն կազմող բոլոր իրավաբանական հարաբերությունների մեջ¹⁷:

Ժառանգելու իրավունք ունեցող անձինք կարող են ընդունել ժառանգությունը կամ հրաժարվել ժառանգությունից իրենց համաձայնությունը տալու միջոցով: Ժառանգությունը ձեռք բերելու համար ժառանգների տված համաձայնության արտահայտությունն էլ համարվում է ժառանգության ընդունում¹⁸:

Ինչպես յուրաքանչյուր գործարք, ժառանգության ընդունումը ևս կարող է իրականացվել

միայն գործունակ անձի կողմից: Հետևաբար անգործունակ և սահմանափակ գործունակ անձի կողմից ժառանգության ընդունման հարցը կարգավորվում է քաղաքացիական օրենսդրության նորմերով¹⁹:

Ինչպես արդեն նշվեց, ժառանգության ընդունման պարտադիր պայման է այն, որ համաձայնությունը պետք է տրվի կամքն արտահայտելու միջոցով, և այն պահին, երբ ժառանգատուն այլևս կենդանի չէ: Հետևաբար կարելի է ասել, որ կտակարարի՝ որպես ժառանգատուի կամարտահայտությունը և ժառանգությունն ընդունած ժառանգի կամարտահայտությունը երբեք միաժամանակ չեն կարող լինել: Չնայած և՛ կտակ կազմելը, և՛ ժառանգությունն ընդունելը միակողմանի գործարք են, և այդ գործարքների արդյունքում է ժառանգը դառնում ժառանգատուի գույքի սեփականատերը, այդ երկու միակողմանի գործարքները պայմանագիր չեն դառնում, չեն կազմում կողմերի համաձայնություն:

Համամիտ լինելով Ի. Լ. Կորնեևայի ժառանգության ընդունման՝ գործարք լինելու մասին կարծիքին, հարկ ենք համարում նշել դրա առանձնահատկությունները, մասնավորապես՝

- Ժառանգության ընդունման համար ժառանգի արտահայտած կամքը հանդիսանում է գործարք, քանի որ գործարք է համարվում այն գործողությունը, որն ուղղված է քաղաքացիական իրավահարաբերությունների առաջացմանը, փոփոխմանը կամ դադարմանը:

- Ժառանգության ընդունումը այն գործարքներից է, որն ուղղված է գույքը որպես սեփականություն ձեռքբերելուն: Դա նշանակում է, որ այն իրականացնող անձը ձեռք է բերում սեփականատիրոջ երեք իրավասություն՝ ժառանգած գույքի տիրապետում, օգտագործում և տնօրինում:

- Ժառանգության ընդունման առանձնահատկությունն այն է, որ դա ինչպես արդեն նշվեց, միակողմ գործարք է, քանի որ դրա իրականացման համար անհրաժեշտ է միայն ժառանգի համաձայնությունը:

- Քանի որ ժառանգության ընդունման վերաբերյալ արտահայտված կամ համապատասխան ձևով ձևակերպված համաձայնությունը հանդիսանում է գործարք, նրա նկատմամբ կիրառվում են գործարքի ձևին, հայցային վաղեմության և ձևակերպման կարգին վերաբերող կանոնները²⁰:

Քաղաքացիական իրավունք

Ժառանգի կողմից ժառանգության ընդունման վերաբերյալ կամքը որևէ կերպ չարտահայտելը համարվում է ժառանգի կողմից ժառանգությունից հրաժարվել, որը ևս առաջացնում է իրավական հետևանքների ամբողջ մի խումբ²¹:

Գործող օրենսդրությունն ըստ օրենքի և ըստ կտակի ժառանգների համար սահմանում է ժառանգության ընդունման միասնական կարգ: Ընդ որում, ժառանգության ընդունման կարգն այն ընդունելու եղանակների ամբողջությունն է:

Ինչպես նշեցինք, ժառանգությունը ձեռք բերելու համար ժառանգը պետք է այն ընդունի և դրա համար ժառանգը պետք է որոշակի գործողություններ կատարի: Ուրեմն առաջին հերթին պետք է, որ ժառանգն իմանա ժառանգության բացման, և որ նույնն է՝ ժառանգատուի մահվան մասին:

Հարկ է նկատել, որ ժառանգության բացման պահին ոչ միշտ է, որ բոլոր ժառանգները ներկա են գտնվում, հետևաբար և իմանում են ժառանգատուի մահվան մասին: ՀՀ գործող քաղաքացիական օրենսգիրքը ոչ մեկին չի պարտավորեցնում փնտրել բացակա ժառանգներին: Սինչդեռ ժառանգության բացման պահից սկսում է հոսել ժառանգությունն ընդունելու համար օրենքով սահմանված վեցամսյա ժամկետը:

Ի տարբերություն «Պետական նոտարիատի մասին» ՀՆՍՀ օրենքի՝ ներկայումս ոչ գործող ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը, ոչ էլ «Նոտարիատի մասին» ՀՀ օրենքը որևէ մեկի վրա պարտականություն չեն դնում նոտարական գրասենյակին հաղորդելու մահացածի ունեցած գույքի մասին, ոչ էլ նոտարին պարտավորեցնում են փնտրել մահացածի ժառանգներին: Նոտարական գրասենյակները պարտավոր են պարզապես հայտարարություններ ընդունել ժառանգությունն ընդունելու կամ նրանցից հրաժարվելու մասին, որն արվում է գրավոր ձևով²²:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ եթե չկան ոչ ըստ կտակի, ոչ էլ ըստ օրենքի ժառանգներ, կամ նրանք հրաժարվել են, կամ մեկուսացվել են ժառանգությունից, ապա ժառանգվող գույքը համարվում է անժառանգ, որն էլ անցնում է ժառանգության բացման վայրի համայնքի սեփականությանը: Սակայն ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությունն այս հիմքով ժառանգում իրականացնելու վերաբերյալ նորմեր չի պարունակում, բացառությամբ ՀՀ քաղ. օր. 1245-րդ հոդվածի 5-րդ մասի, որտեղ ամրագրված է. «Անժառանգ գույքի ժառանգության իրավունքի վկայագիրն ուղարկվում է տեղական ինքնակառավարման համապատասխան մարմին»:

Իսկ ՌԴ-ի համապատասխան մարմնի կողմից չի պահանջվում ժառանգության հատուկ գործողություն:

Ֆրանսիայում ըստ օրենքի ժառանգները և ունիվերսալ լեգատորներն ունեն, այսպես կոչված, սեզիններ (saisine), այսինքն՝ ժառանգատուի մահվան պահին մեխանիկորեն դառնում են ժառանգական զանգվածի սեփականատերեր առանց դատական մարմինների հատուկ որոշման: Այդ պահից ժառանգատուի պարտատերերը իրավունք ունեն պահանջներ ներկայացնել նրանց: Իսկ անգլո-սաքսոնական իրավական համակարգում, ինչպես արդեն նշվեց, փոխանցումը տեղի է ունենում «անձնական ներկայացուցչի» միջոցով²³:

Ժառանգության ընդունման փաստը, բացի ընդհանուր բնույթից, ունի նաև *անվերսպահ բնույթ*: Սա նշանակում է, որ ժառանգության ընդունումը պետք է լինի անվերսպահ: Ժառանգությունը պայմանով ընդունելը որևէ իրավական հետևանք չի առաջացնի: Ժառանգությունը պայմանով ընդունելն իրավացիորեն արգելվում է նաև Ֆրանսիայի օրենսդրությամբ²⁴:

Ժառանգության ընդունման փաստը կրում է *անփոփոխելի բնույթ* (անհետկանչելի), ինչը նշանակում է, որ եթե ժառանգն ընդունել է ժառանգությունը, (ենթադրենք՝ գրավոր դիմում է ներկայացրել նոտարական գրասենյակին), ապա այն հետ վերցնել չի կարող²⁵: Եթե ժառանգն ընդունում է ժառանգությունը, ապա ժառանգությունն ընդունելու իրավունքը փոխակերպվում է այդ ժառանգության մեջ ժառանգին պատկանած բաժնի նկատմամբ ժառանգման իրավունքի²⁶:

Ժառանգության ընդունման փաստին տրվում է *հետադարձ* ուժ: Քաղաքացիական օրենսգրքի 1225-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ ընդունված ժառանգությունը ժառանգության բացման ժամանակից համարվում է ժառանգին պատկանող, անկախ այդ գույքի նկատմամբ ժառանգի իրավունքի պետական գրանցումից, եթե նման իրավունքը ենթակա է պետական գրանցման: Այս դեպքում օրենսդիրը խոսում է փաստացի տիրապետման մասին²⁷:

Քաղաքացիական իրավունքին հայտնի են ներկա և բացակա ժառանգներ: Հայկական ԽՍՀ 1923թ. քաղ. օր-ը ժառանգման իրավոր-

ված ժառանգներին բաժանում էր ժառանգության բացման վայրում ներկա գտնվողների և ժառանգության բացման վայրից բացակայողների, և այդ ժառանգների միջև որոշակի տարբերություններ կային՝ կապված ժառանգության ընդունման եղանակների և ժամկետի հետ²⁸: Սակայն գործող օրենսդրությունը ժառանգներին մնան դասակարգման չի ենթարկում: ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության սահմանված է բոլոր ժառանգների համար ժառանգության ընդունման ընդհանուր կարգ: Հետևաբար ժառանգության ընդունման համար նշանակություն չունի՝ ժառանգության բացման վայրում ժառանգության բացման պահին ժառանգները ներկա են, թե բացակայում են²⁹:

Քաղաքացիական իրավունքի գիտությունը տարբերում է ժառանգության ձեռքբերման երկու համակարգ՝

- ժառանգական գույքի ընդունման համակարգ, երբ օրենքը ժառանգից պահանջում է, որ ժառանգությունն ընդունելու համար նա կատարի որոշակի գործողություններ:

- ժառանգական գույքից հրաժարվելու համակարգ, երբ ժառանգը ժառանգության ընդունումից հրաժարվելու մասին հայտարարություն է արձակում:

նումից հրաժարվելու մասին հայտարարություն չի տալիս, բայց բացված ժառանգությունն ինքնաբերաբար անցնում է այդ ժառանգին:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության սահմանված է ժառանգության ընդունման առաջին համակարգը, այսինքն՝ ընդունման համակարգը: Հետևաբար ժառանգն առանց ուղղակիորեն արտահայտված կամքի չի կարող ժառանգական գույք ձեռք բերել: Նրա կամքին հակառակ ժառանգական գույքը չի կարող ավելացվել նրա ունեցվածքին³⁰:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ կարող ենք նշել, որ ժառանգները ժառանգությունն ընդունելու իրենց ցանկությունը պետք է արտահայտեն որոշակի գործողությունների միջոցով: Այդպիսի գործողությունների թվին օրենքը դասում է.

- ժառանգական գույքի փաստացի տիրապետման անցները, այսինքն՝ կոնկրետինստ գործողություններ կատարելը (ժառանգը բնակվում է ժառանգական տանը, օգտվում է մահացածի տնային իրերից և այլն),

- ժառանգության բացման վայրի նոտարական գրասենյակին դիմում է տալիս ժառանգական գույքն ընդունելու իր ցանկության մասին:

1. Наследственное право, под. Ред. К. Б. Ярошенко. М., 2005, с. 160.

2. *Бабаян Л. А.* Римское частное право. Ереван, 1999, с. 124.

3. *Վարդանյան Գ. Հ.* Ժառանգման իրավունք, Երևան 2000թ., էջ 116:

4. *Корнеева И. Л.* Наследственное право Российской Федерации. М., 2005, с. 153-154.

5. *Немков А. М.* Очерки истории наследственного права, Воронеж, 1979, с. 29.

6. *Պարզյան Ս. Վ.* Ժառանգումն ըստ սովետական քաղաքացիական օրենսդրության, Երևան, 1996թ., էջ 150-151:

7. *Հարությունյան Հ. Ե.* Ժառանգումն ըստ կտակի, ԵՊՀ հրատ., Եր., 2009, էջ 117:

8. *Корнеева И. Л.* Наследственное право Российской Федерации. М., 2005, с. 153.

9. *Վարդանյան Գ. Հ.* Ժառանգումն ըստ կտակի և ըստ օրենքի: Երևան, 2000թ., էջ 10:

10. Гражданское право, т. 1, учебник под ред. проф. Е. А. Суханова. М., 1993, с. 220.

11. Гражданское и торговое право капиталистических государств. М., 1993, с. 545-546.

12. *Բարսեղյան Լ.* Հոռմեական մասնավոր իրավունք: Երևան, 2004թ., էջ 114:

13. *Новацкий И. Б.* Основы римского гражданского права. М., 1972, с. 284.

14. *Толстой Ю. К.* Наследственное право. М., 1999, с. 22-23.

15. *Վարդանյան Գ. Հ.* Ժառանգումն ըստ կտակի և ըստ օրենքի, Երևան 2000թ., էջ 70:

16. *Հարությունյան Հ. Ե.* Ժառանգումն ըստ կտակի, ԵՊՀ հրատ., Եր., 2009, էջ 119:

17. *Шерешевич Г. Ф.* Учебник русского гражданского

права. М., 1995, с. 511-512.

18. *Վարդանյան Գ. Հ., Բարսեղյան Ս. Կ., Հայկյանց Ա. Մ.* Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, 3-րդ մաս, Եր., 2003, էջ 289:

19. *Данилов Е. Т.* Наследование, Нотариат. Похороны. М., 2001, с. 32.

20. *Корнеева И. Л.* Наследственное право Российской Федерации. М., 2005, с. 154-155.

21. *Сергеев А. П.* Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. М., 2005.

22. *Վարդանյան Գ. Հ., Բարսեղյան Ս. Կ., Հայկյանց Ա. Մ.* Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, 3-րդ մաս, Եր., 2003, էջ 221-223:

23. Гражданское и торговое право капиталистических государств. М., 1993, с. 545-546.

24. *Жюллио де ла Морандер Л.* Гражданское право Франции, т. 1. М., 1958, с. 125.

25. *Վարդանյան Գ. Հ., Բարսեղյան Ս. Կ., Հայկյանց Ա. Մ.* Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, 3-րդ մաս, Եր., 2003, էջ 290:

26. Гражданское право, т. 3, под ред. Сергеева А. П., Толстого Ю. К., Проспект. М., 2000, с. 553.

27. *Пилыева В. В.* Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. М., 2002, с. 82.

28. *Семеновский В. И.* Наследственное право. М., 1925, с. 53.

29. *Վարդանյան Գ. Հ., Բարսեղյան Ս. Կ., Հայկյանց Ա. Մ.* Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, 3-րդ մաս, Եր., 2003, էջ 291:

30. *Վարդանյան Գ. Հ., Բարսեղյան Ս. Կ., Հայկյանց Ա. Մ.* Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, 3-րդ մաս, Եր., 2003, էջ 292:

LEGAL REGULATIONS OF SPOUSE ALIMONY OBLIGATIONS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

**RUBINA PETROSYAN
LAWYER**

According to RA Family Law the spouse alimony obligations is directed to family members to ensure the principle of mutual aid and protection of their rights. Our aim is directed to thorough research of this Institution, to the revelation of controversial situations that may cause some problems in practice and to finding some possible ways to offer solutions. According to the 77th article of Family Code the court itself plays a great role in providing more effective and productive regulations referring to spouse alimony obligations. In the Family Code the demand of alimony not only meets needs of poor, disabled spouse, but also has an educational meaning. It increases the sense of responsibility toward family, thus contributing to the problem of family law, the strengthening of family.

Keywords: alimony, indigent(needy), disabled, poor spouse, obliged spouse

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ АЛИМЕНТНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ СУПРУГОВ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

**РУБИНА ПЕТРОСЯН
ЮРИСТ**

Предусмотрение семейным законодательством РА алиментных обязательств супругов направлено на обеспечение принципа взаимной помощи членов семьи и защиту их прав. Нашей целью является всестороннее изучение этого института, выявление существующих вопросов, возбуждающих споры, которые могут привести к возникновению спорных ситуаций также и в практике, поиски и предложение возможных путей их решения. В деле обеспечения более всестороннего и эффективного действия правового регулирования указанных в 77-й статье Семейного кодекса алиментных обязательств супругов огромную роль играет суд. Закрепление права требования супругом алиментов в семейном кодексе, кроме удовлетворения жизненных потребностей необеспеченного, нетрудоспособного супруга, имеет также еще одно значение - воспитательное. Оно повышает чувство ответственности по отношению к семье, тем самым способствуя решению основной задачи семейного права - укреплению семьи.

Ключевые слова: алимент, нищий, безработный, неблагоприятном состоянии супруг, обязанный супруг

Բանալի բառեր - ալիմենտ, կարիքավոր, անաշխատունակ, անապահով ամուսին, օտարավոր ամուսին

ԱՍՈՒՍԻՆՆԵՐԻ ԱԼԻՄԵՆՏԱՅԻՆ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան օրենսգրքի համաձայն՝ ընտանեկան հարաբերությունների իրավական կարգավորումն իրականացվում է տղամարդու և կնոջ ամուսնական դաշինքի կամավորության, ընտանիքում ամուսինների իրավունքների հավասարության, ընտանեկան հարցերը փոխադարձ համաձայնությամբ լուծելու, նրանց բարեկեցության, ընտանիքի անչափահաս և անաշխատունակ անդամների իրավունքների և շահերի առաջնային պաշտպանությունն ապահովելու սկզբունքներին համապատասխան (Ընտ. օր., 1-ին հոդ., 3-րդ պարբ., 4-րդ մաս):

Ընտ. օր-ի 77-րդ հոդվածի համաձայն՝ ամուսինները պարտավոր են նյութապես օժանդակել միմյանց:

Այդպիսի օժանդակությունը մերժվելու և ալիմենտ վճարելու վերաբերյալ ամուսինների միջև համաձայնության բացակայության դեպքում դրա համար անհրաժեշտ միջոցներ ունեցող մյուս ամուսնուց դատական կարգով ալիմենտ պահանջելու իրավունք ունի.

ա) անաշխատունակ անապահով ամուսինը.

բ) կինը՝ հղիության ընթացքում, ինչպես նաև ընդհանուր երեխային խնամող ամուսինը մինչև երեխայի երեք տարին լրանալը.

գ) անապահով ամուսինը, որը խնամում է մանկուց հաշմանդամ ընդհանուր երեխային կամ առաջին խմբի հաշմանդամ չափահաս զավակին:

Ինչպես տեսնում ենք, օրենսդրությունը նախատեսում է երեք հիմք՝ յուրաքանչյուրը ներառում է որոշակի հատուկ պայմանների համակցություն, որոնց միաժամանակյա առկայության դեպքում առաջանում է

ամուսնու ալիմենտ պահանջելու իրավունքը: Բացի այդ, օրենսդրությունը սահմանում է ևս երկու ընդհանուր պայման, որոնք համակցվում են նշված յուրաքանչյուր հիմքի պայմանների հետ: Դրանք են՝ 1) ամուսինների **գրանցված ամուսնության մեջ գտնվելը** և 2) ալիմենտ վճարող ամուսնու **նյութական բավարար միջոցներ ունենալը** այն հատկացնելու համար:

1. ՀՀ գործող ընտանեկան օրենսդրության հիմնական սկզբունքներից մեկը միայն քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման մարմիններում գրանցված ամուսնության ճանաչումն է (Ընտ. օր., 1-ին հոդ., 2-րդ մաս): Ամուսինների իրավունքներն ու պարտականությունները ծագում են **քաղաքացիական կացության ակտերի պետական գրանցում** իրականացնող մարմիններում՝ ամուսնության պետական գրանցման պահից (Ընտ. օր., 9-րդ հոդ., 2-րդ մաս): Ամուսինները մեկը մյուսից ապրուստի միջոցներ ստանալու իրավունք ունեն, որովհետև ամուսնությունը միտված է նրանց միջև առաջացնելու անձնական հարաբերություններ, որը հաճախ նրանց դարձնում է մեկը մյուսին ավելի հարազատ մարդիկ, քան արյունակից հարազատներն են: Մեր կարծիքով, այդ ընտանեկան մերձավորությունն էլ ալիմենտի նկատմամբ նրանց իրավունքի իրավական հիմքն է:

2. Հաջորդ ընդհանուր պայմանը **պարտավոր ամուսնու մոտ բավարար չափով միջոցների առկայությունն է**: Մեր ժամանակներում, երբ ամուսնալուծությունների տոկոսը շատ բարձր է, չի կարելի խոսել ամուսինների միջև ցկյանս հարաբերությունների մասին: Երբեմն դրանք կարող են լինել շատ ամուր և տևական հարաբերու-

Ընտանեկան իրավունք

թյուններ, երբեմն էլ՝ շատ մակերեսային և կարճաժամկետ: Այլմենտի բռնագանձման մասին պահանջով դատարան դիմելու բուն փաստը, որպես կանոն, ցույց է տալիս այն, որ ընտանիքը գտնվում է քայքայման եզրին, և անարդար կլինի ամուսիններից մեկին այդ դեպքում պարտադրել այլմենտ վճարել, եթե նա չունի բավարար միջոցներ, և ինքը կարիքավոր կդառնա դա վճարելու պատճառով: Բացի այդ, ի տարբերություն երեխա-ծնող հարաբերությունների, ամուսինները ըստ էության հավասար են, և հավասար պայմաններում գտնվող անձինք միմյանց նկատմամբ չեն կարող գույքային պարտականություններ ունենալ:

Կողմերի ընտանեկան դրությունը բնութագրվում է, մի կողմից, ամուսինների մերձավոր հարազատներ ունենալով, որոնց նրանք պետք է ապրուստի միջոցներ հատկացնեն, մյուս կողմից, այնպիսի անձանց առկայությամբ, որոնցից անաշխատունակ կարիքավոր ամուսինն իրավունք ունի այլմենտ պահանջել: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ամուսինների այլմենտային պարտավորությունները ևս, ինչպես ծնողների և զավակների այլմենտային պարտավորությունները, առաջնահերթ այլմենտային պարտավորություններ են, այս դեպքում ամուսնուց այլմենտ ստանալու իրավունքը կախվածության մեջ չպետք է դրվի այլ այլմենտ վճարելու պարտավոր անձանց առկայությունից: Մեր գնահատմամբ, երբ խոսվում է, այլմենտ ստացողի ընտանեկան դրության մասին, պետք է հաշվի առնվեն միայն այն անձինք, որոնց օրենքով նա պարտավոր է ապրուստի միջոցներ հատկացնել: Այլմենտ վճարելու պարտավոր անձը ճանաչվում է բավականաչափ միջոցներ ունեցող, եթե նրա մոտ կենսական նվազագույնի չափով եկամուտներ են մնում ոչ միայն ամուսնուն, այլև բոլոր մյուս անձանց, որոնց նա օժանդակում է դատարանի որոշմամբ կամ կամավոր կերպով, այլմենտ վճարելուց հետո: Եթե այլմենտ վճարողը վճարում է կամավոր կերպով՝ համաձայնության հիման վրա կամ առանց դրա, այդ դեպքում, մեր կարծիքով, պետք է հաշ-

վի առնվեն միայն այն անձինք, որոնց նա պարտավոր է այլմենտ վճարել օրենքով, և որոնք, փաստորեն, գտնվում են նրա խնամակալության տակ:

Կողմերի գույքային դրությունը հաշվի առնելը ենթադրում է այլմենտ վճարողի և ստացողի եկամուտների մակարդակի համեմատում: Ամուսինները նույնիսկ ամուսնության շրջանում չեն կարող հարկադրական կարգով պահանջել, որպեսզի մյուս ամուսինն ապահովի նրան նույն կենսամակարդակը, որն ունի ինքը: Ընտանիքում նորմալ հարաբերությունների դեպքում դատելի է ունենում ինքնաբերաբար: Այլմենտ նշանակելիս դատարանը ամենից առաջ պետք է առաջնորդվի, եթե դա թույլ են տալիս մյուս ամուսնու միջոցները, կարիքավոր ամուսնուն կենսական նվազագույնը ապահովելու անհրաժեշտությամբ: Եթե ամուսիններից մեկը շատ ապահովված է, այլմենտի գումարը կարող է գերազանցել կենսական նվազագույնը: Չի կարելի ամուսնուն համարել այլմենտ վճարելու համար անհրաժեշտ միջոցներ ունեցող, եթե դրա բռնագանձումից հետո նա հարկադրված կլինի այլմենտի բռնագանձման մասին պահանջ ներկայացնել այն անձանց, որոնք օրենքով պարտավոր են իրեն ապրուստի միջոցներ տրամադրել:

Մասնագիտական գրականության մեջ արտահայտվել է կարծիք, որի համաձայն՝ այլմենտային պարտավորություն դրվում է ինչպես չափահաս, այնպես էլ անչափահաս ամուսնու վրա¹: Այս առթիվ ուշագրավ է ՀՀ կառավարության 2012թ. հուլիսի 18-ի օրենսդրական նախաձեռնությունը, ըստ որի՝ առաջարկվում է Ընտ. օր-ի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «Ամուսնության կնքման համար անհրաժեշտ են ամուսնացող տղամարդու և կնոջ փոխադարձ կամավոր համաձայնությունը և նրանց ամուսնական՝ տասնութ տարեկան տարիքի հասնելը, բացառությամբ սույն մասի 2-րդ պարբերությամբ նախատեսված դեպքերի: Անձը կարող է ամուսնանալ նաև 17 տարեկանում, եթե առկա է նրա ծնողների, որդեգրողների

կամ հոգաբարձուի համաձայնությունը: Անձը կարող է ամուսնանալ նաև 16 տարեկանում, եթե առկա է նրա ծնողների, որդեգրողների կամ հոգաբարձուի համաձայնությունը և ամուսնացող մյուս անձը առնվազն 18 տարեկան է»: Օրենսդիրն ընդունեց հիշյալ առաջարկությունը՝ ամրագրելով այն Ընտ. օր-ում, և 2013թ. ապրիլի 30-ից օրենսգրքի 10-րդ հոդվածը գործում է վերոհիշյալ խմբագրությամբ: Այսպիսով, ստացվում է՝ անչափահաս ամուսինը կարող է լինել ալիմենտային պարտավորության սուբյեկտ: Փաստորեն ընդունվեց, որ եթե 16 տարեկան անձն ամուսնության կնքման իրավունք ունի, ապա նա պետք է համարվի նաև ալիմենտային պարտավորության սուբյեկտ, քանի որ Ընտ. օր-ը ալիմենտային պարտավորությունների առաջացում նախատեսում է նաև ամուսինների միջև: Մեր կարծիքով, ամուսնու անչափահասությունը կարող է հաշվի առնվել ալիմենտի չափը որոշելիս, բայց հիմք չէ դրա վճարումից նրան լիովին ազատելու համար:

Ամուսինների միջև ալիմենտային պարտավորությունների առաջացման **հատուկ պայմաններ են համարվում՝**

Ա) **Ամուսնու անաշխատունակ և անապահով լինելը:** Հայցվոր ամուսնու անաշխատունակությունը ապրուստի միջոց պահանջելու անհրաժեշտ պայման է: Եթե ալիմենտի իրավունքից օգտվում է անաշխատունակ կարիքավոր ամուսինը, ապա իրավական տեսանկյունից նշանակություն չունի, թե երբ է ծագել անաշխատունակությունը՝ մինչև ամուսնությունը, թե՞ ամուսնության ընթացքում: Անաշխատունակությունն էլ կարող է լինել կարճատև, երկարատև կամ ընդմիջտ: Ամուսինը, անաշխատունակ լինելով հանդերձ, պետք է լինի նաև կարիքավոր, որպեսզի ապրուստի միջոց պահանջելու իրավունք ունենա: Հարկ է ընդգծել այն հանգամանքը, որ ալիմենտ պահանջող ամուսնու կարիքավորությունը հայցի բավարարման ժամանակ պետք է սկսվի հայտ լինի: Անաշխատունակ ամուսնու կարիքավորության բացակայության մասին վկայող հանգամանքներ կարող են լինել՝

ներ՝ վերջինիս մոտ եկամուտ բերող գույքի առկայությունը, ստացվող կենսաթոշակը կամ այլ նյութական օգնությունը, եթե այն բավարար է կենսական նվազագույն կարիքները հոգալու համար և այլ հանգամանքներ: Այս հանգամանքներից յուրաքանչյուրի առկայությունը կամ բացակայությունը պետք է որոշի դատարանը գործում եղած բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, օբյեկտիվ և լրիվ հետազոտման հիման վրա: Ուշագրավ է այն հարցը, թե ո՞վ պետք է ապացուցի այս հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը և ինչպե՞ս: Մեր գնահատմամբ հարկ է դեկլարվել ապացուցման պարտականությունը բաշխելու ընդհանուր կանոնով, որը ձևակերպված է Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 1-ին մասում, ըստ որի՝ գործին մասնակցող յուրաքանչյուր անձ պետք է ապացուցի իր վկայակոչյալ փաստերը: Հետևաբար, ալիմենտի վճարում պահանջող ամուսնու վրա պետք է դրվի իր կարիքավորության փաստը հաստատող ապացույցների ներկայացումը: Ինչպես նշվում է մասնագիտական գրականության մեջ. «...Ապացուցման պարտականություն կրող սուբյեկտներին որոշելիս հարկ է ուշադրություն դարձնել գործին մասնակցող անձի կողմից վկայակոչվող փաստերի բնույթին և իրավական նշանակությանը: Եթե դրանք ունեն իրավաստեղծ, իրավափոփոխիչ կամ իրավադարբեցնող իրավաբանական փաստի կամ նման փաստի հաստատմանն ուղղված ապացուցողական փաստի բնույթ և վկայակոչում են իրավունք կամ պարտականություն առաջացնելու նպատակով, ապա դրանք ապացուցելու պարտականությունը պետք է դրվի փաստը վկայակոչողի վրա»³: Վերջինս իր կարիքավորությունը կարող է ապացուցել ինչպես համապատասխան փաստաթղթեր ներկայացնելով՝ օրինակ՝ բժշկական հանձնաժողովի եզրակացությունը հաշմանդամության կարգ սահմանելու մասին, ինչի հետևանքով չի կարող աշխատել, որն էլ հանգեցնում է կարիքավորության, այնպիսի ապացույցների

Ընտանեկան իրավունք

ներկայացնամք, որոնք կվկայեն վերջինիս մոտ եկամուտ բերող գույքի բացակայության մասին, ինչպես նաև հենվելով վկաների ցուցմունքների վրա:

Բ) Ամուսնուց ալիմենտի պահանջի իրավունք ունի **կինը՝ հղիության ընթացքում, ինչպես նաև ընդհանուր երեխաներ խնամող ամուսինը՝ մինչև երեխայի երեք տարին լրանալը**: Այս պայմանի գործողության համար գլխավորն ընդհանուր երեխայի առկայությունն է: Միանգամայն համակարծիք լինելով մասնագիտական գրականության մեջ արտահայտված մոտեցմանը՝ գտնում ենք, որ հղիության ընթացքում ալիմենտ բռնագանձելու մասին հայց կարող է ներկայացվել այդ փաստի ճշտվելու և բժշկական փաստաթղթերով նրա հաստատվելու պահից⁴: Իսկ եթե կինը հղիության մասին ուշ է իմացել, օրինակ՝ հղիության երկրորդ կամ երրորդ ամսում, ապա Ընտ. օր-ի 95-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ կարող է անցած ժամանակահատվածի համար ալիմենտ բռնագանձվել, եթե դատարանով հաստատվել է, որ մինչև դատարան դիմելը միջոցներ են ձեռնարկվել ապրուստի միջոցներ ստանալու համար, բայց ալիմենտը չի ստացվել ալիմենտ վճարելու պարտավոր անձի կողմից դա վճարելուց խուսափելու հետևանքով:

Կարիքավորությունը և անաշխատունակությունը տվյալ դեպքում չեն հիշատակվում, սակայն արդյո՞ք դա նշանակում է, որ այդ դեպքում դրանք որևէ նշանակություն չունեն: Մ. Վ. Անտոկոլսկայան նշում է, որ դա միանշանակ այդպես չէ⁵: «Կարիքավորության» հասկացությունը հղի կնոջ և երեխային մինչև երեք տարեկանը խնամող կնոջ առնչությամբ, որպես կանոն, բառի բուն իմաստով կիրառելի չէ: Հղիության ընթացքում կինը սովորաբար աշխատում է մինչև այն պահը, երբ նա գնում է հղիության և ծննդաբերության արձակուրդ: Այդ ամբողջ ժամանակ նրա աշխատավարձը պահպանվում է 100%-ով, և նրան հնարավոր չէ կարիքավոր անվանել: Սակայն այդ ժամանակ վերջինիս մոտ առաջանում են բազմաթիվ լրացուցիչ ծախսեր՝ հատուկ

սննդի, հատուկ հագուստի, բժշկական օգնության, հանգստի համար: Այդպիսի ծախսեր կատարելու անհրաժեշտությունը թույլ է տալիս խոսել կարիքավորության մասին այդ բառի առանձնահատուկ նշանակությամբ⁶: Որքանով բոլոր այդ ծախսերը պայմանավորված են հղիությամբ և ընդհանուր երեխայի ծնունդով, ամուսինը ևս պարտավոր է մասնակցություն ունենալ դրանցում: Դրանով պայմանավորված՝ կինը ամուսնուց ալիմենտ ստանալու իրավունք ունի, եթե նա նույնիսկ բառի բուն իմաստով կարիքավոր չէ: Ալիմենտի չափն այդ դեպքում պետք է որոշվի կնոջ հիմնավորված պահանջներով և ամուսնու հնարավորություններով: Սակայն բացառված չէ այնպիսի իրավիճակը, երբ չվարձատրվող արձակուրդում գտնվելու ընթացքում, վատ ինքնագզացողության հետ կապված, կինը գոյատևման միջոցների կարիք ունենա: Այդ դեպքում նրան պետք է ճանաչել կարիքավոր այդ բառի ընդունված իմաստով: Արդարացի կլինի, որ ալիմենտի չափն այդպիսի իրավիճակում զգալիորեն ավելի մեծ լինի և միջոցներ ներառի ինչպես ընթացիկ պահանջների բավարարման, այնպես էլ լրացուցիչ ծախսերի համար:

Մասնագիտական գրականության մեջ առկա է տեսակետ, ըստ որի՝ կնոջ կարիքավորության չափի մասին հարցը կարող է նշանակություն ունենալ միայն ալիմենտի չափը որոշելիս⁷: Այս առթիվ կարծում ենք, որ կնոջ մոտ սեփական միջոցների բացակայության դեպքում ալիմենտը պետք է բռնագանձվի նրա անհրաժեշտ կենսական պահանջները բավարարելու համար և հղիության ու երեխայի ծննդյան հետ կապված լրացուցիչ հատուկ ծախսերը հոգալու համար՝ բավարար չափով, իսկ նրա մոտ սեփական միջոցների առկայության դեպքում, ալիմենտը պետք է բավարար լինի միայն նշված ծախսերը ծածկելու համար:

Գ) Ընտ. օր-ում նախատեսված՝ ամուսնու ալիմենտի պահանջի հաջորդ հիմքն է՝ **ամապահով ամուսնու ալիմենտի իրավունքը, որը խնամում է մանկուց հաշմանդամ ընդհանուր երեխային կամ առաջին խմբի**

հաշմանդամ չափահաս զավակին:

Այս դեպքում ամուսնու՝ ալիմենտ ստանալու իրավունքը կախվածության մեջ չի դրվում նրա անաշխատունակությունից, այլ կախվածության մեջ է դրվում նրա կարիքավորությունից, որն էլ հենց կարող է պայմանավորված լինել հաշմանդամ երեխայի մասին հոգ տանելու նրա զբաղվածությամբ: Օրենսդրի այդպիսի դիրքորոշումը միանգամայն ընդունելի է արդարության տեսանկյունից: Կարիքավորությունն այստեղ հասկացվում է որպես կենսական նվազագույնից ավելի ցածր ապահովվածություն:

Հարկ է նշել, որ **հաշմանդամության առաջին խումբ ունեցող զավակները** չեն կարող իրենք իրենց սպասարկել և մշտական կողմնակի խնամքի կարիք ունեն, այդ պատճառով ամուսինը, որն իրականացնում է այդպիսի երեխայի խնամքը, որպես կանոն, հարկադրված է թողնել աշխատանքը կամ աշխատել ոչ լրիվ աշխատաժամանակով: Դա անպայմանորեն անդրադառնում է նրա եկամուտների և մասնագիտական կարիերայի վրա: Քանի որ Ընտ. օր-ը ծնողների համար սահմանում է հավասար իրավունքներ և պարտականություններ իրենց երեխաների նկատմամբ (Ընտ. օր., 49-րդ հոդ., 1-ին մաս), հետևաբար երեխաների խնամքը երկու ամուսինների պարտականությունն է, և մյուս ամուսինը կամ անձամբ պետք է մասնակցություն ունենա դրանում կամ մյուս ամուսնուն միջոցներ հատկացնի, որպեսզի փոխհատուցի նրա կորուստները, որը նա կրել է երեխայի խնամքի հետ կապված:

Վերոգրյալից ելնելով՝ կարծում ենք, որ ամուսինների ալիմենտային պարտավորություններին նվիրված՝ Ընտ. օր-ի 77-րդ հոդ-

վածում առկա իրավական կարգավորման առավել համակողմանի և արդյունավետ գործողություն ապահովելու նկատառումով դատարանը՝

1) հաշվի առնելով, ալիմենտ վճարելու պարտավոր ամուսնու նյութական ապահովվածության աստիճանը, ամուսնության տևականությունը, ալիմենտ ստացող ամուսնու տարիքը, առողջական վիճակը և ուշադրության արժանի այլ հանգամանքներ, կարող է սահմանել վճարվելիք ալիմենտի այնպիսի չափ, որը գերազանցում է կենսական նվազագույն կարիքները հոգալու համար անհրաժեշտ միջոցները:

2) ալիմենտ ստանալու իրավունք ունեցող և ալիմենտ վճարելու պարտավոր անձանց ընտանեկան դրությունը գնահատելիս պետք է հաշվի առնի միայն այն անձանց, որոնց ալիմենտ ստանալու իրավունք ունեցող և ալիմենտ վճարելու պարտավոր անձինք պարտավոր են ալիմենտ վճարել օրենքով:

3) անաշխատունակ անապահով ամուսնու ալիմենտի պահանջի դեպքում կարիքավորության փաստի ապացուցման պարտականությունը պետք է դնի ալիմենտի պահանջ ներկայացրած անձի վրա, քանի որ այն վերջինին համար ունի իրավաստեղծ իրավաբանական փաստի նշանակություն և հիշյալ փաստի ապացուցման համար անհրաժեշտ ապացույցների ձեռքբերումը և ներկայացումը դատարանին և գործին մասնակցող անձանց նրա համար ավելի դյուրին է և վերջինս դրանք ձեռք բերելիս նվազ խոչընդոտների կարող է հանդիպել, քան ալիմենտ վճարելու պարտավոր անձը:

1. Комментарий к семейному кодексу Российской Федерации, 2-е изд., отв. ред. А. М. Нечаева, Юрайт, Москва-2009, с. 291.
2. *Муратова С. А.* Семейное право, (учебник для юридических вузов, 2-е изд. перераб.). М., Изд-во Эксмо, 2006, с. 212.
3. *Մեղրյան Մ. Գ.* Ապացուցումը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում, Երևան, 2011, էջ 102-103:

4. Комментарий к семейному кодексу Российской Федерации, с. 289-290.
5. *Антокольская М. В.* Семейное право. М., Юрист, 1999, с. 347.
6. *Реутов С. И.* Фактические составы в системе юридических фактов семейного права// Труды ВЮЗИ. М., 1975, т. 41, с. 115.
7. Комментарий к семейному кодексу Российской Федерации, с. 290.

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանութուն

NOTION AND MEANS ON CHANGING THE SUBJECT MATTERS OF A CLAIM IN CIVIL PROCEDURE

VARDUSH YESAYAN
APPLICANT FOR AN ACADEMIC DEGREE AT THE CHAIR
OF CIVIL PROCEDURE OF YSU

The research paper sets out the notion on and means how to change the subject matters of a claim in Civil Procedure. Based on the analysis of the procedural legislation of the Republic of Armenia, judicial practice and scientific approaches in regard with the issues on the elements of claim and its changes, the author comes to conclusion that changing the subject matters of the claim should be understood as any substantive changes of demands by claimant addressed to the defendant, resulting to either entirely changing the initially presented means of protection of rights to new ones or specifying the frame of presented means of protection of rights through its broadening or narrowing. The author substantiates the statement that the subjective right, for which initially the claim had been submitted, cannot get changed as a consequence of changing the subjective matters of the claim. Otherwise it can bring to the amendment of the essence of the initially submitted claim, which is considered by procedural legislation as a ground for non-acceptance of the current management action of the plaintiff by court. It can be inferred from the above-mentioned that some actions of management nature by the plaintiff such as broadening and narrowing the scales of plaintiff's demands, as well as submission of new demands through proceedings aimed protection of subjective legal rights cannot be deemed as a change of subject matters of the claim.

Keywords: subject matters of claim, means of protection of rights, change of subject matters of the claim, change of essence of the claim, broadening and narrowing plaintiff's demands and submission of new demands connected to initial demands.

ПОНЯТИЕ И СПОСОБЫ ИЗМЕНЕНИЯ ПРЕДМЕТА ИСКА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

ВАРДУШ ЕСАЯН
СОИСКАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА ЕГУ

В статье рассматриваются понятие и способы изменения предмета иска в гражданском процессе Республики Армения. На основе анализа процессуального законодательства РА, судебной практики и научных подходов к проблематике элементов иска и их изменения, автор приходит к заключению, что под изменением предмета иска следует понимать такое изменение материально-правового требования истца к ответчику, в результате которого первоначально предъявленные способы защиты права заменяются новыми либо уточняется круг предъявляемых способов защиты права путем их расширения или сужения. Автор обосновывает тезис о том, что в результате изменения предмета иска не может быть изменено то субъективное право, для защиты которого первоначально был предъявлен иск. В противном случае имеет место изменение сущности первоначально предъявленного иска, что рассматривается процессуальным законодательством в качестве основания для непринятия судом данного распорядительного действия истца. Делается вывод о том, что нельзя считать изменением предмета иска такие распорядительные действия истца, как увеличение и уменьшение размера исковых требований, а также предъявление в ходе процесса новых требований, направленных на защиту иных субъективных прав.

Ключевые слова: диспозитивность, предмет иска, способы защиты права, изменение иска, изменение предмета иска, изменение сущности иска, увеличение и уменьшение исковых требований, предъявление новых, взаимосвязанных с первоначальными требований.

Բանալի բառեր – հայցի առարկա, իրավունքի պաշտպանության եղանակներ, հայցի փոփոխություն, հայցի առարկայի փոփոխություն, հայցի էության փոփոխություն, հայցապահանջների չափի ավելացում և նվազեցում, սկզբնապես ներկայացված հայցապահանջի հետ փոխկապակցված նոր պահանջների ներկայացում

ՀԱՅՅԻ ԱՌԱՐԿԱՆ ՓՈՓՈԽԵԼՈՒ

ՀԱՍԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հայցի առարկան փոփոխելուն ուղղված դատավարական գործողությունը տնօրինչական ակտ է: Փոփոխելով հայցի առարկան՝ հայցվորը, ըստ էության, հրաժարվում է սկզբնապես ներկայացված հայցից և պահանջում է, առանց սկզբնապես ներկայացված պահանջով վարույթը կարճելու, քննել փոփոխված հայցը: Հրաժարվելով սկզբնապես առաջադրված պահանջի իրավաչափության վերաբերյալ դատարանի պատասխանն ստանալու իրավունքից՝ հայցվորը միաժամանակ ձեռք է բերում փոփոխված հայցով վճռահատություն պահանջելու իրավունք:¹ Նշված հնարավորությունը, լինելով հայցային վարույթում տնօրինչականության սկզբունքի դրսևորում, լայն առումով «հայցի իրավունք» հասկացության բովանդակային տարրերից մեկն է, որի նշանակությունը մրցակցային դատավարության պայմաններում ամխտասպիեկորեն մեծանում է:

Դատավարական օրենքը հստակ չի սահմանում «հայցի առարկա» հասկացությունը: Վերջիններիս էության վերաբերյալ գիտական մոտեցումների ամփոփումը թույլ է տալիս սույն աշխատանքի շրջանակներում ձևակերպելու ու հիմնավորելու տվյալ կատեգորիաների մեր կողմից առաջարկվող բնորոշումը և ըստ այդմ էլ դիտարկելու հայցի առարկայի փոփոխման հնարավոր եղանակները:

Հայցի առարկան հայցվորի կողմից դատական կարգով պատասխանողին ներկայացվող նյութաիրավական այն պահանջների ամբողջությունն է, որոնք բխում են վիճելի իրավահարաբերությունից և իրենց մեջ ներառում են պաշտպանության ենթակա սուբյեկտիվ իրավունքը (օրինական շահը) և իրավունքի պաշտպանության եղանակները:

Հայցի առարկան և դատական կարգով

ներկայացվող նյութաիրավական պահանջները նույնացնելու հիմք է հանդիսանում գործող ԲԴՕ 87-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետը, ըստ որի՝ հայցադիմումում պետք է նշվեն հայցվորի պահանջները, իսկ մի քանի պատասխանողների դեմ հայց հարուցելիս՝ նրանցից յուրաքանչյուրին ուղղված պահանջները: Միևնույն ժամանակ, ԲԴՕ 89-րդ հոդվածի 1-ին մասը հայցվորին իրավունք է վերապահում մեկ հայցադիմումում միացնել միմյանց հետ կապված մի քանի պահանջներ:

Դատավարական օրենսդրության վերլուծությունը թույլ է տալիս պնդել, որ առանց պատասխանողի դեմ ուղղված նյութաիրավական պահանջի հայց լինել չի կարող, համապատասխանաբար չի կարող հարուցվել վարույթ², քանի որ այդ դեպքում կբացակայի դատական քննության առարկան: Յանկացած գործով դատարանը պարտավոր է դատավարության սկզբունքների և ֆորմալ դատավարության բոլոր կանոնների պահպանմամբ հետազոտել հայցվորի կողմից վկայակոչված իրավահարաբերությունը, պարզել դրա առկայությունը կամ բացակայությունը, վեր հանել կողմերի սուբյեկտիվ իրավունքների և պարտականությունների շրջանակը, ստուգել պատասխանողի դեմ ուղղված նյութաիրավական պահանջի իրավաչափությունն ու հիմնավորվածությունը և հենց այդ պահանջի կապակցությամբ արտահայտել իր հրամայական եզրահանգումը վճռում: Հայցը բավարարելով՝ դատարանը բավարարում է հայցվորի՝ պատասխանողի դեմ ուղղված պահանջը, պաշտպանում է այն սուբյեկտիվ իրավունքը (շահը), որի պաշտպանության պահանջով հայցվորը դիմել է դատարան, հայցը մերժելով՝ դատարանը մերժում է այդ պահանջները: Այս առումով հայցի

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քաղաքացիական դատավարութիւն

առարկա և հայցապահանջ հասկացությունները նույնական են:

Հայցապահանջը (նյութաիրավական պահանջը) իր մեջ ներառում է երկու տարր՝ պաշտպանության ենթակա սուբյեկտիվ իրավունքը և իրավունքի պաշտպանության եղանակը:

Իրավունքի պաշտպանության հայցվող եղանակի հայցի առարկայի բաղադրիչ լինելու հանգամանքը ո՛չ դատավարագիտության մեջ, ո՛չ դատական պրակտիկայում գրեթե չի վիճարկվում: Բանավեճի առարկա է հայցի առարկայում այլ տարրերի առկայության հարցը:

Այսպես, ռուս դատավարագետ Լ.Գ. Օստկինան որպես հայցի առարկա է դիտարկում միայն իրավունքի պաշտպանության եղանակը՝ պաշտպանության ենթակա սուբյեկտիվ իրավունքը համարելով հայցի իրավական հիմք³: Նման մոտեցումը, մեր կարծիքով, այնքան էլ հաջող չէ. քանի որ իրավունքի պաշտպանության եղանակն ինքնին ոչինչ չի անհատականացնում: Համամիտ ենք հեղինակի հետ այն հարցում, որ հայցի առարկան բնութագրում է հայցն այն տեսանկյունից, թե ինչ է պահանջում հայցվողը, ինչի է ցանկանում հասնել:⁴ Սակայն հարկ է նկատել, որ հայցվորի պահանջը որոշակիացնելու համար անհրաժեշտ է ոչ միայն վեր հանել իրավունքի պաշտպանության հայցվող եղանակը, այլ նաև այն սուբյեկտիվ իրավունքը (ներառյալ՝ դրա օբյեկտ հանդիսացող գույքային կամ ոչ գույքային բարիքը), որի պաշտպանության նպատակով այդ եղանակը հայցվում է:

ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածները, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը, ինչպես նաև ԲԳՕ 2-րդ հոդվածը շահագրգիռ անձին իրավունք են վերապահում դիմել դատարան իր իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանության համար, երաշխավորում են դրանց պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ, խախտված իրավունքները վերականգնելու և այդ կապակցությամբ իր նախաձեռնությամբ հարուցված գործի... քննություն պահանջելու իրավունք:

Նշված դրույթների համադրված վերլու-

ծությունը թույլ է տալիս նկատել, որ անձը դատարան կարող է դիմել բացառապես որոշակի (թեկուզև ենթադրյալ) սուբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանության, դրա վերականգնման նպատակով: Հայցապահանջը ձևակերպելիս հայցվորը միշտ նկատի ունի որոշակի, իր կարծիքով, իրեն պատկանող սուբյեկտիվ իրավունք, որը պետք է պաշտպանվի (վերականգնվի) որոշակի եղանակով: Այդ սուբյեկտիվ իրավունքը կարող է ուղղակիորեն վկայակոչվել հայցապահանջում, սակայն կարող է նաև բխել հայցի բովանդակությունից, ձևակերպված հայցապահանջի կոնտեքստից: Բոլոր դեպքերում այն առկա է ցանկացած հայցում:

Նկատի ունենալով, որ ցանկացած հայց հանդիսանում է դատարան դիմող սուբյեկտի խախտված կամ վիճարկվող կոնկրետ սուբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանության միջոց՝ անհնար է պատկերացնել դրա առարկան առանց վերջինիս: Եթե հայցադիմումի բովանդակությունից չի երևում, թե ինչ սուբյեկտիվ իրավունքի (շահի) պաշտպանության նպատակով է այն հարուցվել, տվյալ հայցը, անշուշտ, պետք է դիտարկել որպես առարկայագուրկ: Այդպիսին կլինի, օրինակ, 80000 դրամ պարտքը բռնագանձելու վերաբերյալ հայցապահանջով հայցադիմումը, եթե վերջինիս բովանդակությունից չի երևում, թե կոնկրետ որ պարտավորության չկատարման արդյունքում է գոյացել տվյալ պարտքը, այդ պարտավորության բովանդակությունը կազմող որ սուբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանության միջոց է նշված գումարի բռնագանձումը:

Ինչպես վերը նշվել է, դատավարագիտության մեջ տեսակետ է արտահայտվում, թե պաշտպանության ենթակա սուբյեկտիվ իրավունքը ոչ թե հայցի առարկայի տարր է, այլ հայցի իրավական հիմք:⁵ Լ.Գ. Օստկինան տվյալ տեսակետը հիմնավորելու նպատակով բերում է մի շարք փաստարկներ, սակայն նրա դիրքորոշման հետ մենք համաձայնվել չենք կարող թերևս այն պատճառով, որ ցանկացած սուբյեկտիվ իրավունքի գոյությունն սպացուցվելու, հիմնավորվելու կարիք ունի: Ցանկացած սուբյեկտիվ իրավունքի հիմքում իրավական նորմ է: Եթե պաշտպանության ենթակա սուբյեկտիվ իրավունքը դիտարկենք

Քաղաքացիական դատավարութուն

որպես հայցի իրավական հիմք, ապա պետք է ստիպված լինենք ընդունելու, որ այդ հիմքը, իր հերթին, ևս ունի հիմք՝ այն իրավական նորմը, որը նախատեսում է տվյալ սուբյեկտիվ իրավունքի առաջացումը: Նման հակասության առաջ կանգնելու անհրաժեշտություն չի ծագում, եթե պաշտպանության ենթակա սուբյեկտիվ իրավունքը դիտարկում ենք ոչ թե որպես հայցի իրավական հիմք, այլ որպես հայցի առարկայի բաղադրատարր:

Վերը շարադրվածը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ պաշտպանության ենթակա սուբյեկտիվ իրավունքը (օրինական շահը) պետք է դիտարկել որպես հայցի առարկայի բաղկացուցիչ տարր, որի բացակայության պայմաններում անհնար է անհատականացնել հայցը, պարզել, թե հայցվորն ի՞նչ է պահանջում պատասխանողից, այլ կերպ ասած՝ ո՞րն է հայցի առարկան:

Անվիճելի է, որ դատավարության ընթացքում հայցի փոփոխման տնօրինչական ակտի կատարման միջոցով չի կարող փոփոխվել այն սուբյեկտիվ իրավունքը, որի պաշտպանությամբ հայցը հարուցվել է: Թեև օրենսդիրն ուղղակիորեն տվյալ արգելքը չի սահմանել, այդուհանդերձ այն բխում է ՔԴՕ 149.7 հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունից: Վերջինս սահմանում է, որ դատարանը կարող է թույլ չտալ հայցի փոփոխությունը, եթե այն բերում է հայցի էության փոփոխության: Այնուհայտ է, որ պաշտպանության ենթակա սուբյեկտիվ իրավունքի (օրինական շահի) փոփոխման արդյունքում սկզբնապես ներկայացված հայցի առարկան էապես կտարբերվի փոփոխված հայցի առարկայից և կխաթարվի դատարանի վարույթում գտնվող հայցի ներքին նույնությունը: Որպես օրինակ կարող են ծառայել այն իրավիճակները, երբ ծնողական իրավունքներից զրկելու պահանջը հայցվորի կողմից փոխարինվում է ամուսնալուծության պահանջով կամ ամուսնալուծության պահանջը՝ բնակարանից վտարելու պահանջով և այլն: Հայցի առարկայի նման փոփոխությունն անթույլատրելի է, քանի որ դատավարական օրենսդրությունը հայցվորին տալիս է ոչ թե հայցը մեկ այլ հայցով փոխարինելու, այլ այն փոփոխելու իրավունք, իսկ պաշտպանության ենթակա իրավունքի (շահի) փոփոխությունն անխուսափե-

լիորեն հանգեցնում է հայցի էության փոփոխության՝ սկզբնապես ներկայացված հայցի փոխարինման այլ հայցով:

Հետևաբար, հայցի առարկայի փոփոխություն չի կարելի համարել պաշտպանության ենթակա իրավունքի (շահի) փոփոխությունը: Հայցի առարկայի տվյալ բաղադրիչը փոփոխվել, փոխարինվել չի կարող վարույթի ոչ մի փուլում:

Հայցի առարկայի փոփոխությունը կարող է վերաբերել բացառապես դրա մյուս բաղադրիչին՝ իրավունքի պաշտպանության հայցվող եղանակին: Վերջինիս փոփոխության (ներառյալ՝ փոխարինման) արդյունքում հայցի էությունը կարող է չփոփոխվել, քանի որ այդ դեպքում պաշտպանության ենթակա իրավունքը (շահը), ըստ էության, մնում է անփոփոխ:

Գործող ՔԴՕ-ի և ձևավորված դատական պրակտիկայի վերլուծությունը թույլ է տալիս նկատել, որ հայցի առարկայի որակական փոփոխությունը հնարավոր է երկու եղանակով՝

- 1) իրավունքի պաշտպանության մի եղանակը մեկ այլ եղանակով փոխարինելով:
- 2) իրավունքի պաշտպանության եղանակների շրջանակը ճշգրտելով՝ դրանք ավելացնելով կամ պակասեցնելով:

Հայցի առարկայի փոփոխությունը իրավունքի պաշտպանության մի եղանակը մեկ այլ եղանակով փոխարինելու միջոցով հնարավոր է, առաջին հերթին, այնպիսի պահանջներով, որոնք, ըստ նյութական օրենսդրության, այլընտրանքային են:

Առանձին դեպքերում, նյութական օրենսդրությունը միևնույն իրավաբանական փաստերի (հայցի հիմքի) պայմաններում կոնկրետ սուբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանության համար սահմանում է այլընտրանքային եղանակներ՝ պարտատիրոջը վերապահելով ընտրություն կատարելու հնարավորություն:

Այսպես, ՀՀ քաղ. օր. 491-րդ հոդվածի համաձայն, եթե վաճառողն ապրանքի թերությունների մասին նախապայման չի սահմանել, ապա գնորդը, ում հանձնված է անպատշաճ որակի ապրանքը, իրավունք ունի վաճառողից, իր ընտրությամբ, պահանջել՝ 1) համաչափ պակասեցնելու ապրանքի գինը, 2)

Քաղաքացիական դատավարութիւն

ողջամիտ ժամկետում անհատույց վերացնելու ապրանքի թերութիւնները, 3) հատուցելու ապրանքի թերութիւնները վերացնելու համար իր կրած ծախսերը:

Գնորդի՝ պայմանագրի որակի մասին պայմաններին համապատասխանող ապրանք ստանալու սուբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանության թվարկված եղանակներն այլընտրանքային են, և նյութական օրենսդրությունը, ըստ էության, դատարան դիմող սուբյեկտին վերապահում է իր հայեցողությանը դրանցից ընտրություն կատարելու իրավունքը: Եթե վարույթի ընթացքում գնորդը, ելնելով տարբեր նկատառումներից, փոխում է իր իրավունքի պաշտպանության եղանակը, նման փոփոխությունը որևէ կերպ չի ազդում սկզբնապես ներկայացված և փոփոխված հայցերի նույնության վրա, սկզբնապես ներկայացված հայցի էությունը՝ նրա ուղղվածությունը սկզբնապես հիշատակված իրավունքի պաշտպանությանը, որևէ փոփոխության չի ենթարկվում:

Այլընտրանքային պահանջներով հայցեր ներկայացնելու հնարավորությունը նախատեսված է նյութական օրենսդրության բազմաթիվ նորմերով:

Շարադրվածը, սակայն, չի նշանակում, որ այն դեպքերում, երբ նյութական օրենսդրությունը պաշտպանության այլընտրանքային եղանակներ չի նախատեսում, սկզբնապես ներկայացված հայցով պաշտպանության եղանակը չի կարող փոփոխվել այլ եղանակով: Նման փոփոխությունը կրկին հնարավոր է, եթե դա չի հանգեցնում պաշտպանության ենթակա սուբյեկտիվ իրավունքի կամ օրինական շահի փոփոխման: Ընդ որում, ոչ այլընտրանքային հայցերով հայցի առարկայի նման փոփոխությունը միշտ նպատակ է հետապնդում ուղղելու այն սխալները, որոնք հայցվորը թույլ է տվել հայցադիմումը ներկայացնելիս: Այսպես, հնարավոր է իրավիճակ, երբ հայցվորը սկզբնապես պահանջել է անվավեր ճանաչել նվիրատվության պայմանագիրը՝ նկատի ունենալով, որ նվիրատուն ոտնձգություն է կատարել նրա, նրա ընտանիքի անդամներից կամ մերձավոր ազգականներից որևէ մեկի կյանքի դեմ կամ նվիրատուին դիտավորյալ պատճառել է մարմնական վնասվածքներ: Նման հանգա-

մանքներում նվիրատուի իրավունքների պաշտպանության միակ թույլատրելի եղանակը, ըստ Քաղ. օր. 601-րդ հոդվածի, նվիրատվությունը վերացնելն է, մինչդեռ նշված հիմքով նվիրատվությունն անվավեր ճանաչելու հնարավորություն օրենքը չի նախատեսում: Եթե ներկայացված հայցապահանջը չփոփոխվի, դատարանը ներկայացված հայցը կճանաչի ոչ իրավաչափ և կմերժի: Ներկայացված իրավիճակում հայցվորն իրավունք ունի փոփոխել հայցվող իրավունքի պաշտպանության եղանակը պատշաճ եղանակով՝ դրանով իսկ շտկելով այն սխալը, որը թույլ է տրվել հայցի առարկան հայցադիմումում ձևակերպելիս: Դատավարագիտության մեջ հայցի առարկայի նման փոփոխումը հաճախ կապվում է մի իրավական նորմի դիսպոզիցիայից մյուսին անցնելու հետ:⁶

Այլընտրանքային և ոչ այլընտրանքային պահանջներով հայցերի սահմանազատումը կարևոր գործնական նշանակություն ունի հայցերի արտաքին նույնությունը որոշելու և միևնույն իրավունքի պաշտպանության պահանջով կրկնակի դատարան դիմելու տեսանկյունից:

Այլընտրանքային պահանջով (իրավունքի պաշտպանության եղանակով) վեճի վերաբերյալ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճռի, արբիտրաժի վճռի կամ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման առկայությունը հայցվորին գրկում է նույնական պահանջով նույն անձի դեմ միևնույն հիմքերով դատարան դիմելու հնարավորությունից: Այսպես, եթե դատարանը քննել և լուծել է ապրանքի որակին առաջադրվող պահանջների խախտման հետևանքով պայմանագրի գինը համաչափորեն իջեցնելու մասին գնորդի պահանջը, տվյալ հանգամանքը գրկում է գնորդին հետագայում նույն հիմքերով նույն անձից, օրինակ, թերությունների անհատույց վերացում պահանջելու հնարավորությունից: Օրենքով նախատեսված այլընտրանքային պաշտպանության եղանակներից մեկն օգտագործելն իրավատիրոջը գրկում է հետագայում մյուս եղանակների կիրառում պահանջելու հնարավորությունից: Հենց դրանում է նաև դրսևորվում հայցի առարկայի, այդ թվում՝ իրավունքի պաշտպանության եղանակի ընտրության և հետագայում այն

Քաղաքացիական դատավարութուն

փոփոխելու գործողության տնօրինչական բնույթը:

Մինչդեռ ոչ այլընտրանքային պաշտպանության եղանակով հայցի վերաբերյալ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճռի, արբիտրաժի վճռի կամ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման առկայությունը հայցվորին չի գրկում օրենքով նախատեսված պատշաճ պաշտպանության եղանակը հետագայում մեկ այլ հայցի շրջանակներում հայցելու հնարավորությունից: Վերը նկարագրված իրավիճակում, օրինակ, նվիրատվության պայմանագիրն անվավեր ճանաչելու մասին պահանջը դատարանի վճռով մերժելը չի բացառում նվիրատվությունը վերացնելու և գույքը վերադարձնելու պահանջով դատարան դիմելու հնարավորությունը: Նման իրավիճակներում, չնայած պաշտպանության ենթակա իրավունքի (շահի) նույնությանը, վճռով լուծված և հետագայում ներկայացված պահանջների արտաքին նույնության մասին խոսք լինել չի կարող, քանի որ էսպես տարբերվում են հայցված և հայցվող պաշտպանության եղանակները:

Հայցի առարկան կարող է փոփոխվել նաև սուբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանության եղանակների շրջանակը ճշգրտելով՝ դրանք ավելացնելով կամ պակասեցնելով:

Տվյալ դեպքում խոսքը պատասխանողի դեմ ուղղված նյութաիրավական պահանջն իրավունքի պաշտպանության օրենքով նախատեսված այլ եղանակներով լրացնելու կամ սկզբնապես հայցված պաշտպանության եղանակների մի մասից հրաժարվելու մասին է:

Իրավունքի պաշտպանության եղանակների *ավելացման (լրացման)* մասին կարելի է խոսել, օրինակ, այն դեպքերում, երբ կնքված գործարքն անվավեր ճանաչելու անվավերության ընդհանուր հետևանքները կիրառելու վերաբերյալ հայցը լրացվում է պատճառված վնասը հատուցելու մասին պահանջով (Քաղ. օր. 307-րդ հոդված, մաս 1, պարբ. 3, 308-րդ հոդված, մաս 1, պարբ. 2, 309-րդ հոդված, մաս 1, 310 հոդվ., մաս 1, պարբ. 2 և այլն), փոխառության պարտքը բռնագանձելու մասին հայցը՝ փոխառության պայմանագրով, ինչպես նաև Քաղ. օր. 411-րդ հոդվածով նախատեսված տոկոսները բռնագանձելու պահանջով

(Քաղ. օր. 881-րդ հոդված, մաս 1), աշխատանքում վերականգնելու մասին հայցը՝ հարկադիր պարապորդի համար վճարելու պահանջով (Աշխ. օր. 265-րդ հոդված, մաս 1) և այլն:

Նշված բոլոր դեպքերում իրավունքի պաշտպանության մեկ եղանակը մյուսով չի փոխարինվում, նոր պաշտպանության եղանակները սկզբնապես հայցված եղանակների կիրառումը չեն բացառում: Ընդլայնվում են միայն հայցի առարկայի շրջանակները, և դատարանի մոտ ծագում է ոչ միայն սկզբնապես, այլ նաև լրացուցիչ հայցված պաշտպանության եղանակների իրավաչափությունը ստուգելու և հայցվողի ընդլայնված պահանջներին վճռով պատասխանելու պարտականություն: Հարկ է, սակայն, նկատել, որ լրացուցիչ ներկայացված պահանջները տվյալ վարույթի ընթացքում չներկայացնելը չի բացառում հետագայում դրանք ինքնուրույն հայցի շրջանակներում ներկայացնելու հնարավորությունը: Այսպես, աշխատանքում վերականգնվելու պահանջի բավարարումը չի բացառում հետագայում ընդդեմ գործատուի հարկադիր պարապորդի համար վճարելու պահանջ ներկայացնելու հնարավորությունը: Ընդ որում, նոր հայցով պաշտպանության լրացուցիչ եղանակները հայցելու հնարավորությունը մեծապես կախված է նախորդ գործով քննված հայցապահանջի իրավաչափությունից, որը պետք է հաստատված լինի հայցը բավարարող վճռով: Այսպես, եթե դատարանը մերժել է իրավաբանական անձի մարմնի՝ իր լիազորությունների սահմանազանցմամբ կնքված գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջը, հետագայում անվավերության հետևանքներ կիրառելու վերաբերյալ հայցի ներկայացումն իմաստագրկվում է, թեև դատավարական առումով չի բացառվում:

Իրավունքի պաշտպանության եղանակների շրջանակը *պակասեցնելու* միջոցով հայցի առարկան փոփոխվում է այն ժամանակ, երբ հայցվորը գործի քննության ընթացքում հրաժարում է սկզբնապես հայցված պաշտպանության եղանակների մի մասից: Հայցի առարկան փոփոխելու տվյալ եղանակի օրինակ կարող է ծառայել այն իրավիճակը, երբ փոքրահասակի կնքած առաջին գործարքի անվավերության հետևանքները կիր-

Քաղաքացիական դատավարութիւն

րառելու և պատճառով իրական վնասը հատուցելու պահանջներ ներկայացրած հայցվորը գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում ինչ-ինչ շարժառիթներով հրաժարվում է փոքրահասակի իրավունքների պաշտպանության այնպիսի եղանակից, ինչպիսին պատճառով իրական վնասի հատուցումն է (Քաղ. օր. 309-րդ, 307-րդ հոդվածներ): Այս դեպքում ևս հայցի էության փոփոխություն տեղի չի ունենում, պաշտպանության ենթակա իրավունքն այլ իրավունքի չի տրանսֆորմացվում: Այդուհանդերձ տեղի է ունենում հայցի առարկայի որակական փոփոխություն այն առումով, որ ներդրում են դրա շրջանակները և, որպես հետևանք, դատական քննության առարկան:

Իրավունքի պաշտպանության եղանակների պակասեցնելու միջոցով հայցի առարկան փոփոխելու կարևոր առանձնահատկությունն այն է, որ պաշտպանության հայցված եղանակից հրաժարվելը չի բացառում այն հետագայում ներկայացնելու հնարավորությունը:

Հայցի առարկայի փոփոխությունը, մասնավորապես՝ դրա ներդրումը, չի կարող նույնացվել հայցից մասնակիորեն հրաժարվելու հետ: Դրանք տարբեր դատավարական գործողություններ են, կատարվում են դատավարության տարբեր կանոնների պահպանմամբ և, համապատասխանաբար, առաջացնում են տարբեր դատավարական հետևանքներ: Այդ կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային որոշումներից մեկում արտահայտել է իրավական դիրքորոշում առ այն, որ հայցի առարկան փոփոխելը՝ դրանից որոշակի պահանջներ հանելու եղանակով չի կարող գնահատվել որպես տվյալ հայցապահանջից հրաժարում:⁷

Հայցից հրաժարվելը նույնական հայցով դատարան դիմելու տեսանկյունից իրավադադարեցնող փաստ է: Հայցի փոփոխումը, ի տարբերություն հայցից հրաժարվելու, ուղղված է իրավունքի պաշտպանության նպատակով հարուցված հայցին օպտիմալ բովանդակություն տալուն և խախտված իրավունքների պաշտպանության դատական միջոցի արդյունավետությունը բարձրացնելուն:⁸ Այն միաժամանակ կոչված է ապահովելու դատավարական խնայողության սկզ-

բունքի կենսագործումը:

Դատական պրակտիկայում տեսակետ է ձևավորվել, թե հայցի առարկայի փոփոխությունն պետք է համարել նաև վարույթի ընթացքում սկզբնապես ներկայացված հայցապահանջի հետ փոխկապակցված նոր պահանջներ հայցվորի կողմից ներկայացնելը: Նման դիրքորոշումը, մեր կարծիքով, անընդունելի է:

Իրավունքի պաշտպանության եղանակների ավելացման միջոցով հայցի առարկան փոփոխելուց տվյալ իրավիճակը տարբերվում է նրանով, որ այս դեպքում խոսքը գնում է ոչ թե տվյալ սուբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանության լրացուցիչ եղանակներով հայցը լրացնելու մասին, այլ արդեն իսկ հարուցված վարույթի շրջանակներում սկզբնական հայցապահանջների հետ փոխկապակցված, սակայն այլ սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված և այլ հիմքեր ունեցող հայցապահանջներ ներկայացնելու մասին:

Գործնականում քիչ չեն դեպքերը, երբ, օրինակ, սկզբնապես ներկայացված ամուսնալուծության պահանջով վարույթի ընթացքում դատարանները թույլ են տալիս հայցի առարկայի փոփոխման կարգով ներկայացնել նաև ընդհանուր գույքը բաժանելու, երեխային հայցվորի խնամքին հանձնելու կամ ալիմենտ բռնագանձելու պահանջներ:

ՔԳՕ 89-րդ հոդվածի 1-ին մասը հայցվորին իրավունք է վերապահում մեկ հայցադիմումում միացնել միմյանց հետ կապված մի քանի պահանջներ: Տվյալ նորմի ուժով դատարան դիմողը հնարավորություն ունի հայցելու տարբեր միմյանց հետ կապված սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանություն՝ իրենց հատուկ պաշտպանության եղանակներով:

Բոլոր այն դեպքերում, երբ միևնույն հայցադիմումի շրջանակներում հայցվորը պատասխանողին ներկայացնում է միմյանց հետ կապված, սակայն միևնույն ժամանակ որոշակի ինքնուրույնությամբ օժտված երկու և ավելի հայցապահանջներ, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի իր փաստական և իրավական հիմքերը, դատարանը գործ է ունենում հայցվորի նախաձեռնությամբ միևնույն հայցադիմումի մեջ միացված երկու և ավելի ինքնուրույն, բայց փոխկապակցված հայցերի,

հետևաբար նաև հայցերի առարկաների հետ: Հենց այդ նկատառումներից էլ ներքո է, որ դատավարագիտության մեջ նման միացումը հաճախ կոչվում է «հայցերի օբյեկտիվ միացում»⁹ կամ «միացում ըստ վեճի առարկայի կամ օբյեկտի»:¹⁰

Ինչպես նշում է Ռ.Գ. Պետրոսյանը, հայցապահանջների նման միացումը հետապնդում է պահանջների բովանդակությամբ և կողմերի կազմով միմյանց հետ կապված մի քանի պահանջների, հետևաբար և մի քանի գործերի միաժամանակյա, արագ և ճիշտ քննության, ինչպես նաև միմյանց հետ կապված վեճերով հակասական վճիռների կայացումից խուսափելու նպատակ:¹¹ ԲԴՊ 89-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված դրույթը, մեր կարծիքով, միաժամանակ համահունչ է ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի դրույթներով սահմանված անձի դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետության ապահովման երաշխիքների ու չափորոշիչներին, որոնք իրենց ամբողջության մեջ կոչված են ապահովելու անձի խախտված իրավունքների լիարժեք ու ամբողջական վերականգնումը: Զննարկվող դրույթը նպատակաուղղված է մեկ ընդհանուր խնդրի լուծմանը՝ հայցվորի նախաձեռնությամբ հարուցված գործի շրջանակներում նրա խախտված իրավունքների վերականգնմանը:

Միևնույն ժամանակ ակնհայտ է, որ ԲԴՊ 89-րդ հոդվածի 1-ին մասը, հայցվորին իրավունք վերապահելով մեկ հայցադիմումում միացնել միմյանց հետ կապված մի քանի պահանջներ, տվյալ հնարավորությունը նրան տալիս է բացառապես հայցադիմում ներկայացնելիս: Հայցադիմումը վարույթ ընդունելուց հետո հայցերի օբյեկտիվ միացում կատարելու, սկզբնապես ներկայացված հայցի հետ համատեղ մեկ վարույթի շրջանակներում քննելու նպատակով այլ, թեկուզև փոխկապակցված հայց ներկայացնելու հնարավորություն գործող ԲԴՊ-ն հայցվորի համար չի նախատեսում: Տվյալ իրողությունը, մեր կարծիքով, կարելի է դիտարկել որպես օրենքի էական բաց: Կարծում ենք, որ անձի փոխկապակցված իրավունքների պաշտպանու-

թյանն ուղղված փոխկապակցված հայցապահանջներն անխտիր բոլոր դեպքերում որպես միմյանցից տարանջատված առանձին և ինքնուրույն գործերի հարուցման հիմքեր դիտարկելը կարող է հանգեցնել անձի իրավունքների պաշտպանության արդյունավետության, նրա գործի ամբողջական և բազմակողմանի քննության ապահովման դատավարական երաշխիքների խախտման:

Թերևս դրանով կարող է բացատրվել այն փաստը, որ գործնականում հայցվորները վարույթի ընթացքում նոր, սկզբնականի հետ փոխկապակցված, սակայն այլ իրավունքի պաշտպանությանն ուղղված հայցապահանջները փորձում են «քողարկել» հայցի առարկայի փոփոխման դատավարական ակտով, իսկ դատարաններն էլ, իրենց հերթին, հաճախ թույլատրում են նման փոփոխությունը:

Չնայած կարծում ենք, որ, վերը շարադրված նկատառումներից էլ ներքո, հայցվորին նպատակահարմար է վերապահել վարույթի ընթացքում ևս հայցերի օբյեկտիվ միացում կատարելու հնարավորություն, այնուամենայնիվ ձևավորված դատական պրակտիկան համարում ենք անընդունելի: Մեր խորին համոզմամբ, հայցերի օբյեկտիվ միացումը չի կարելի դիտարկել որպես հայցի առարկայի փոփոխություն առնվազն այն պատճառով, որ վարույթի ընթացքում այլ, թեկուզև սկզբնականի հետ փոխկապակցված իրավունքի պաշտպանության նպատակով ներկայացված պահանջը ոչ թե որակական փոփոխության է ենթարկում հայցադիմումի շրջանակներում ներկայացված հայցապահանջը, այլ հանդես է գալիս որպես ինքնուրույն հայցի առարկա, որը, ի դեպ, ունի իր հիմքերը:

Այսպես, ամուսնալուծության պահանջով հայցը, ուղղված լինելով ամուսնությունը դադարեցնելու սուբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանությանը, որևէ որակական փոփոխության չի կարող ենթարկվել նույն վարույթի ընթացքում ամուսինների ընդհանուր համատեղ սեփականություն հանդիսացող գույքը բաժանելու մասին պահանջ ներկայացնելու պարագայում: Վերջինս, ուղղված լինելով ընդհանուր համատեղ սեփականության մասնակցի՝ իր բաժինն ընդհանուր գույքում որոշելու և այն առանձնացնելու իրավունքի

Քաղաքացիական դատավարութիւն

պաշտպանությանը, որևէ կերպ չի ազդում ամուսնալուծության վերաբերյալ հայցի էության վրա, չի խաթարում նրա ներքին նույնությունը, այն որևէ որակական փոփոխության չի ենթարկում:

Կարծում ենք, որ դատավարական օրենքի քննարկվող բացը լրացնելու ընդունելի տարբերակ կարող է համարվել հայցը փոփոխելու իրավունքի հետ մեկտեղ հայցվորին սկզբնական հայցի հետ փոխկապակցված հայց ներկայացնելու իրավունք վերապահելը:

Ընդ որում, նշված հնարավորությունն Օրենսգրքում ամրագրելու դեպքում հարկ կլինի դատարանին վերապահել հայեցողական իրավունք չընդունելու հայցերի նման միացումը, եթե դրանց միջև առկա չէ փոխադարձ կապ կամ դրանց համատեղ քննությունը նպատակահարմար չէ: Նման կարգավորումը հնարավորություն կտա բացառելու (չթույլատրելու), օրինակ, գույքն ուրիշի ապօրինի տիրապետությունից հետ պահանջելու մասին (վիճակագրություն) հայցի հետ համատեղ քննելու նպատակով պայմանագիր կնքելուն հարկադրելու մասին հայցապահանջ ներկայացնելը, կամ աշխատանքում վերականգնելու մասին պահանջով գործի շրջանակներում ընդհանուր բաժնային սեփականությունը բնեղենով բաժանելու պահանջ ներկայացնելը և այլն:

Քաղաքացիադատավարական օրենքում առաջարկվող նման լրացումը, կարծում ենք, լիովին համահունչ է տնօրինչականության և դատավարական խնայողության սկզբունքներին, ինչպես նաև խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների պաշտպանության (վերականգնման) միջոցների արդյունավետությունն ապահովելու սահմանադրական ու միջազգային-իրավական պահանջներին:

Դատավարագիտության մեջ կարծիք է հայտնվում, որ հայցի առարկան փոփոխվում է նաև այն դեպքերում, երբ հայցվորն ավելացնում կամ նվազեցնում է հայցապահանջների չափը:¹²

ՔԳՕ 32-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ հայցվորն իրավունք ունի ավելացնել կամ նվազեցնել հայցային պահանջների չափը: Ռ.Գ. Պետրոսյանի բնորոշմամբ տվյալ նորմով Օրենսդիրը հնարավորություն է

տվել հայցվորին ճշտել, իրականությանը համապատասխանացնել իր պահանջի ծավալը:¹³ Ուշագրավ է, որ հայցային պահանջների չափն ավելացնելու կամ նվազեցնելու դեպքում հայցի առարկայի որակական փոփոխություն չի կատարվում, այն սուբյեկտիվ իրավունքը (շահը), որի պաշտպանությամբ հայցվորը դիմել է դատարան, մնում է անփոփոխ, որևէ փոփոխության չեն ենթարկվում այդ իրավունքի պաշտպանության հայցվող միջոցները, փոփոխության է ենթարկվում միայն հայցի առարկայի քանակական կողմը:

Դատավարագետները հայցապահանջների չափի ավելացման և նվազեցման հարցի քննարկման ժամանակ ուշադրության առարկա են դարձնում պաշտպանության ենթակա սուբյեկտիվ իրավունքի օբյեկտը՝ այն նյութական կամ ոչ նյութական բարիքները, որոնց կապակցությամբ ծագել է վեճը (վեճի առարկան): Այդ օբյեկտները հաճախ դիտարկվում են որպես վեճի առարկա:

Գրականության մեջ իրավագիտորեն նշվում է, որ հայցի նյութական կամ ոչ նյութական օբյեկտը (վիճելի իրավահարաբերության օբյեկտը) չի կարելի նույնացնել հայցի առարկայի հետ:¹⁴ Միևնույն օբյեկտի նկատմամբ կարող են ծագել տարբեր իրավունքներ և պարտականություններ, դրա կապակցությամբ կարող են ներկայացվել տարբեր պահանջներ՝ գույքը հանձնելու, գույքի նկատմամբ իրավունքը ճանաչելու, գույքի կապակցությամբ կնքված գործարքն անվավեր ճանաչելու և այլն, հետևաբար յուրաքանչյուր դեպքում առկա են հայցի տարբեր առարկաներ միևնույն գույքի նկատմամբ: Ուստի հայցի նյութական կամ ոչ նյութական օբյեկտը (վիճելի իրավահարաբերության օբյեկտը) պաշտպանության ենթակա սուբյեկտիվ իրավունքն անհատականացնող տարր է, այն հանդես է գալիս որպես հայցապահանջի բաղկացուցիչ մասերից մեկը:¹⁵

Բնականաբար վիճելի իրավահարաբերության նյութական կամ ոչ նյութական օբյեկտի փոխարինումը մեկ այլ օբյեկտով ինքնաբերաբար հանգեցնում է հայցի էության փոփոխության, քանի որ արդյունքում փոխվում է այն սուբյեկտիվ իրավունքը, որի պաշտպանության նպատակով ներկայացվել է հայցը: Այս տեսանկյունից նման եղանակով

հայցի որակական փոփոխությունն անթույլատրելի է:

Երբ ՀՀ ՔԳՕ 32-րդ հոդվածը խոսում է հայցապահանջների չափն ավելացնելու կամ նվազեցնելու մասին, նկատի է առնվում բացառապես վեճի նյութական օբյեկտի քանակական կողմի փոփոխությունը:

Հասկանալի պատճառներով վեճի ոչ նյութական օբյեկտի քանակական կողմի փոփոխություն տեղի ունենալ չի կարող: Հետևաբար, հայցի առարկայի քանակական կողմի փոփոխությունը հնարավոր է բացառապես գույքային բնույթի պահանջներով այնպիսի պահանջներով, որոնց շրջանակներում հայցվորը պահանջում է պատասխանողից բռնագանձել դրամական միջոցներ, վերցնել տեսակային հատկանիշներով որոշվող գույք, իրավունքում կամ գույքում որոշել բաժնեմասսա և այլն: Ընդ որում, մեր կարծիքով, թեև հայցապահանջի չափի ավելացումը կամ նվազեցումը հանգեցնում է հայցի առարկայի առերևույթ փոփոխման, վերջինս, ըստ էության, մնում է անփոփոխ: Նման դեպքերում դատարանը գործ է ունենում ոչ թե հայցի առարկայի փոփոխման, այլ գույքային բնույթի պահանջի չափերի պարզ հստակեցման հետ:¹⁶ Այդ մասին է վկայում նաև այն իրողությունը, որ ՔԳՕ 32-րդ հոդվածի 1-ին մասում հայցապահանջի չափն ավելացնելու կամ նվազեցնելու հայցվորի իրավունքը չի ներառվել հայցի առարկան փոփոխելու իրավունքի մեջ, ամրագրվել է առանձին: Դրանով իսկ Օրենսդիրը հստակ արտահայտել է դիրքո-

րոշում, որ հայցապահանջի չափն ավելացնելը կամ նվազեցնելը հայցի առարկայի փոփոխության մասնավոր դրսևորում չէ, այն ներկայացված հայցի փոփոխման եղանակ է, որի արդյունքում ավելանում կամ նվազում է պահանջի քանակական կողմը:¹⁷

Միևնույն ժամանակ հայցապահանջի չափն ավելացնելը կամ նվազեցնելը պետք է համարել ինքնուրույն տնօրինչական գործողություն, քանի որ հայցապահանջը մնան եղանակով հստակեցնելու արդյունքում դատարանի մոտ ծագում է ավելացված կամ նվազեցված չափով հայցվորի պահանջները քննելու և դրանց շրջանակներում վեճը լուծելու պարտականություն: Բացի այդ, հստակեցված պահանջով վեճի վերաբերյալ նույն անձանց մասնակցությամբ վարույթի կամ օրինական ուժի մեջ մտած վճռի առկայությունը ՔԳՕ 91-րդ և 109-րդ հոդվածների իմաստով արգելք է հանդիսանում ավելացված կամ նվազեցված չափով նույնական պահանջով միևնույն հիմքերով կրկին դատարան դիմելու համար: Այդ դեպքում քննված (քննվող) և կրկին դատարան ներկայացված հայցերի առարկաների արտաքին նույնությունն ակնհայտ է, քանի որ երկրորդ դեպքում պահանջի չափի ավելացման կամ նվազեցման արդյունքում չի փոխվում նյութական բարիքի նկատմամբ պաշտպանության ենթակա սուբյեկտիվ իրավունքը և ոչ էլ դրա պաշտպանության եղանակը:

1. *Русинова Е.Р.* Распорядительные права сторон в гражданском процессе. Дисс... к.ю.н. Екатеринбург, 2003, с. 113.

2. ՔԳՕ 87-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ մասի և 92-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համադրված վերլուծության հիման վրա կարելի է եզրակացնել, որ դատարանը վերադարձնում է հայցադիմումը, եթե այն չի պարունակում հայցվորի պահանջներ կամ դրանք որոշակի չեն:

3. *Осокина Г.Л.* Гражданский процесс: общая часть. 3-е изд. М., “Норма”, 2013, с. 468-469, 472.

4. Նույն տեղում, էջ 474:

5. *Васьковский Е.В.* Учебник гражданского процесса. М., 1917, с. 60. *Осокина Г.Л.* Гражданский процесс: общая часть. 3-е изд. М., “Норма”, 2013, с. 472.

6. *Պետրոսյան Չ.Մ.* Իրավունքների պաշտպանության հայցային ձևը, իրավ. գիտ. թեկն. ... ատենախոսություն, Եր., 2006, էջ 119:

7. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/0451/05/08 վարչական գործով 22.04.2010 թ. որոշումը:

8. Նույն տեղում:

9. *Трейшников М.К.* Гражданский процесс. - 2-ое изд. М., Городец, 2007.

10. *Պետրոսյան Չ.Մ.* Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն, 4-րդ հրատ., Եր., 2012, «Ոսկան Երևանցի» հրատ., էջ 257:

11. Նույն տեղում:

12. *Осокина Г.Л.* Гражданский процесс: общая часть. 3-е изд.

М., “Норма”, 2013, с. 482-483. Ուշագրավ է, որ տվյալ դիրքորոշումն իր արտացոլումն է գտել նաև «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետում, որի համաձայն՝ հայցի առարկան փոփոխելը հայցվորի կողմից պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջ փոփոխելը կամ լրացնելն է, այդ թվում նաև՝ այդ պահանջների չափն ավելացնելը կամ նվազեցնելը: http://moj.am/storage/files/legal_acts/legal_acts_5394019566_Qax_dat_26.11.2012.pdf.

13. *Պետրոսյան Չ.Մ.* Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն, 4-րդ հրատ., Եր., 2012, «Ոսկան Երևանցի» հրատ., էջ 257:

14. *Պետրոսյան Չ.Մ.* Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն, 4-րդ հրատ., Եր., 2012, «Ոսկան Երևանցի» հրատ., էջ 236:

15. Նույն տեղում:

16. *Ярошенко Т.В.* Принцип диспозитивности в современном российском гражданском процессе. Дисс... к.ю.н. М., 2007, с. 102.

17. Համաձայն չենք Գ.Լ. Օսոկինայի հետ այն հարցում, որ հայցապահանջի չափի ավելացումը կամ նվազեցումը հայցի առարկայի փոփոխման տարատեսակներից մեկն է: *Осокина Г.Л.* Гражданский процесс: общая часть. 3-е изд. М., “Норма”, 2013, с. 482-483.

THE PROBLEMS OF DIFFERENTIATION OF CRIMINAL LIABILITY FOR COMMERCIAL BRIBERY

ANNA DANIBEKYAN

POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAIR OF CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURAL LAW OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY

This article examines the main problems and actual issues related to the differentiation of criminal liability for commercial bribery. The article reveals the essence and outstanding characteristics of aggravating circumstances of giving and taking illegal profit by employees of private sector, considers their impact on the degree of social danger of the act. On this basis are discovered omissions of criminal legislation about liability for commercial bribery and are formulated practical proposals aimed at improving the legislation.

Keywords: commercial bribery, criminal liability, aggravating circumstances

ПРОБЛЕМЫ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА КОММЕРЧЕСКИЙ ПОДКУП

АННА ДАНИБЕКЯН

СОИСКАТЕЛЬ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО (СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА

В настоящей статье рассматриваются основные проблемы и актуальные вопросы, связанные с дифференциацией уголовной ответственности за коммерческий подкуп. В статье раскрывается сущность и характерные особенности квалифицирующих признаков дачи и получения незаконной выгоды служащими частного сектора, исследуется их влияние на степень общественной опасности деяния. На основании этого выявляются пробелы уголовного законодательства об ответственности за коммерческий подкуп и формулируются практические предложения относительно его совершенствования.

Ключевые слова: коммерческий подкуп, уголовная ответственность, квалифицирующие признаки

Բանալի բառեր - առևտրային կաշառք, քրեական պատասխանատվություն, որակավորման նշաններ

Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի
ամբիոնի հայցորդ

ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱՇԱՌՔԻ ՀԱՄԱՐ
ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ
ՏԱՐԲԵՐԱԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ինչպես հայտնի է քրեական իրավունքի տեսությունից, հանցակազմի որակյալ հատկանիշները հանդիսանում են պատասխանատվության տարբերակման կարևոր միջոց:

Առևտրային կաշառք տալու որակյալ հանցակազմը նախատեսում է արարքը մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ կամ կազմակերպված խմբի կողմից կատարելը (ՀՀ քր. օր-ի 200-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Այսպես, նախնական համաձայնությունն առկա է այն դեպքում, եթե հանցանքը համատեղ կատարելու մասին պայմանավորվածությունն առնվազն երկու համակատարողների միջև ձեռք է բերվել մինչև հանցագործությունն սկսելը, այսինքն՝ մինչև դրա օբյեկտիվ կողմի իրականացման սկզբնապահը: Նկատի ունենալով առևտրային կաշառքի հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի առանձնահատկությունները, տվյալ հատկանիշի առկայությամբ արարքի որակումը կապված է որոշակի խնդիրների հետ:

ՀՀ քր. օր-ի 200-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործությունն օբյեկտիվ կողմից բնութագրվում է որպես կաշառքի առարկան «խոստանալը կամ առաջարկելը կամ տրամադրելը»: Այսինքն՝ նշված գործողություններից յուրաքանչյուրն ունի ինքնուրույն քրեաիրավական նշանակություն և հանցանքն ավարտված է համարվում դրանցից որևէ մեկը կատարելու պահից: Օրինակ՝ հանցագործությունն ավարտված կհամարվի

կաշառքի առարկան համապատասխան ծառայողին խոստանալու կամ առաջարկելու պահից՝ անկախ հետագայում այն հասցեատիրոջը փաստացի տրամադրելու հանգամանքից: Միաժամանակ, կաշառքի առարկան տրամադրելը չի կարելի դիտել որպես հանցակազմի սահմաններից դուրս գտնվող, քանզի դա ուղղակիորեն նախատեսված է ի թիվս տվյալ արարքի այլ դրսևորումների: Այսպես, որոշ դեպքերում կաշառքի առարկան կարող է անմիջապես տրամադրվել կաշառվողին՝ առանց նախապես այն խոստանալու կամ առաջարկելու: Տվյալ պայմաններում համակատարողների միջև նախնական համաձայնության հարցը բարդություններ չի առաջացնում, մասնավորապես, ՀՀ քր. օր-ի Ընդհանուր մասի դրույթների հիման վրա այդպիսին պետք է համարվի պայմանավորվածությունը, որը ձեռք է բերվել նախքան կաշառքի առարկան անմիջապես հանձնելուն ուղղված որևէ գործողություն կատարելը: Սակայն հնարավոր են նաև դեպքեր, երբ ծառայողին ապօրինի վարձատրություն տրամադրելուն նախորդում է այս կամ այն եղանակով կատարված համապատասխան խոստումը կամ առաջարկը, որպիսի պայմաններում վերոհիշյալ գործողությունները՝ թեև փաստացի կատարման պահից համարվում են ավարտված հանցագործություն, սակայն ըստ էության իրենից ներկայացնում են կաշառման գործընթացի սկզբնական փուլ: Նման պարագաներում հարց է ծագում, թե ինչպե՞ս

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանություն

Քրեական իրավունք

պետք է որակվեն երկու հանցակիցների գործողություններն այն դեպքում, երբ նրանցից մեկը՝ առանց մյուսի հետ պայմանավորվելու, առաջարկում է ծառայողին որոշակի գույքային օգուտներ՝ նրա և մյուս անձի որևէ շահը բավարարելու համար, այնուհետև երկրորդ հանցակցի հետ ձեռք է բերում համաձայնություն՝ տրամադրվելիք արժեքների վերաբերյալ, որից հետո նրանցից մեկը տրամադրում է կաշառվողին կաշառքի առարկան:

Գտնում ենք, որ այդպիսի արարքը նույնպես պետք է որակվի ՀՀ քր. օր-ի 200-րդ հոդվածի 2-րդ մասով: Այսպես, մեր կարծիքով, նման պարագայում՝ կաշառման գործընթացը մինչև վերջ հասցնելու դեպքում, կատարվածի ամբողջ ծավալը պետք է դիտվի որպես կաշառքի առարկան տրամադրելը, իսկ մինչ այդ կատարված գործողությունները (խոստումը կամ առաջարկը) գրկվում են ինքնուրույն քրեաիրավական իմաստից և արարքը որակելիս նշանակություն չեն ունենա: Հակառակ մտտեցումը կհանգեցնե՞ր կաշառման միասնական գործընթացի դրվագներից յուրաքանչյուրը որպես առանձին ավարտված հանցագործություն գնահատելուն, ինչը միանշանակ բացառվում է: Հետևաբար, հիմք ընդունելով, որ նկարագրված դեպքում համակատարողները համաձայնության են եկել մինչ առևտրային կաշառք տալու օբյեկտիվ կողմը բնութագրող այլընտրանքային գործողություններից մեկի՝ կաշառքի առարկան տրամադրելու սկիզբը, ապա նրանց արարքը լիովին համապատասխանում է ՀՀ քր. օր-ի 41-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հատկանիշներին:

Ի տարբերություն կազմակերպված խմբի, որի յուրաքանչյուր անդամի գործողությունները՝ անկախ իրենց բնույթից, դիտվում են որպես համակատարում, մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ կաշառք տալու դեպքում անհրաժեշտ է, որ կաշառատուներից յուրաքանչյուրը շահագրգռված լինի կաշառվող ծառայողից ակնկալվող գործողու-

թյուններում (անգործությունում) և որոշակի ներդրում ունենա վերջինիս հանձնվող կաշառքի առարկայում: Այլապես նրանց համատեղ մասնակցությունը տվյալ հանցագործությանը պետք է դիտվի ոչ թե որպես համակատարում, այլ հանցակցության այլ տեսակ: Սովորաբար, նման իրավիճակն առկա է լինում, եթե ծառայողից ակնկալվող վարքագիծն առնչվում է մի քանի անձանց շահերին: Ընդ որում, կարծում ենք, որ ՀՀ քր. օր-ի 200-րդ հոդվածի 2-րդ մասով արարքը որակելու համար նշանակություն չունի այն հանգամանքը, թե գիտակցո՞ւմ է արդյոք կաշառվողը, որ իրեն տրամադրվող արժեքները հատկացված են երկու կամ ավելի կաշառատուների կողմից, թե ոչ:

Նախատեսելով մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ կամ կազմակերպված խմբի կողմից առևտրային կաշառք տալը որպես որակյալ հատկանիշ, ՀՀ օրենսդիրը ելել է այն հանգամանքից, որ դա էապես ազդում է արարքի հասարակական վտանգավորության վրա՝ հեշտացնելով հանցագործության կատարումը: Մինչդեռ առևտրային կաշառք ստանալու համար այդպիսի հատկանիշ չի սահմանվել: Նման օրենսդրական լուծումն անհասկանալի է՝ նկատի ունենալով, որ տվյալ պարագայում խմբի առկայությունն ակնհայտորեն բարձրացնում է արարքի հասարակական վտանգավորության աստիճանը՝ նույնիսկ ավելի շատ, քան կաշառք տալու դեպքում: Սովորաբար կաշառք ստանալը մի խումբ անձանց կողմից կատարվում է այն դեպքերում, երբ հանցանքը մենակ կատարելը դժվար է կամ անհնարին (օրինակ՝ եթե կաշառատուի շահերը շոշափող հարցը պահանջում է կոլեգիալ լուծում): Այսպես, կաշառք ստանալու մտադրությունն իրականացնելու նպատակով միավորվելով այլ անձանց հետ, համապատասխան սուբյեկտը հանցավոր գործունեության մեջ է ներգրավում նաև տվյալ կազմակերպության այլ ծառայողներին և (կամ) կապեր ստեղծում այլ կառույցներում, այդ

թվում՝ կազմակերպության գործունեության մեկտեղում փերահսկողություն իրականացնող մարմիններում որոշակի լիազորություններ իրականացնող անձանց հետ: Անկասկած, նման պայմաններում հանցավոր մտադրությունը հաջողությամբ ավարտին հասցնելու և պատասխանատվությունից խուսափելու հավանականությունն էապես մեծանում է: Բացի դա, համապատասխան տեսակի հանցավոր գործունեությանը մի խումբ ծառայողների ակտիվ մասնակցությունը կարող է հանգեցնել կազմակերպությունում մշտապես գործող կոռուպցիոն մեխանիզմի ձևավորմանը, որի պարագայում գործարքների կնքման, կառավարչական որոշումների ընդունման, կադրային քաղաքականության և այլ ոլորտներում կաշառակերությունը դառնում է ընդունված, համատարած գործելակերպ: Ինչպես իրավացիորեն նշում է պրոֆեսոր Ս. Ծաղիկյանը, կոռուպցիոն իրավահարաբերությունների կազմակերպված համակարգը ենթադրում է այդպիսի գործողությունների մշտական և տևական բնույթ¹: Հանցավոր վարքագծի նման դրսևորումների բացասական ազդեցությունն օրենքով պաշտպանվող հասարակական հարաբերությունների վրա էապես ուժեղանում է, ինչը կարող է ավելի ծանր վնաս հասցնել տվյալ կազմակերպությունում ծառայության իրականացման սահմանված կարգին և դրա գործունեությանն առնչվող այլ անձանց օրինական շահերին, քան մեկ ծառայողի կողմից միանձնյա կատարվող համապատասխան գործողությունները: Նշված պատճառներով պատճառությամբ գտնում ենք, որ հիմնավոր կլինելու նախատեսել մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ կամ կազմակերպված խմբի կողմից հանցանք կատարելը որպես առևտրային կաշառք ստանալու որակյալ հատկանիշ:

Ընդունված է համարել, որ կաշառք ստանալու վտանգավորությունն ավելի բարձր է՝ այն տալու համեմատ: Այդ իսկ պատճառով պաշտոնատար անձի կողմից կաշառք ստանալը (ՀՀ քր. օր-ի 311-րդ

հոդված) ավելի խիստ է պատժվում, քան նույն սուբյեկտներին համապատասխան օգուտներ տրամադրելը (ՀՀ քր. օր-ի 312-րդ հոդված): Գտնում ենք, որ նման մոտեցումը հիմնավոր է՝ հաշվի առնելով կաշառատուի և կաշառք ստացող հատուկ սուբյեկտի իրավական կարգավիճակի տարբերությունը: Այսպես, օժտվելով իրեն որոշակի հատուկ իրավունքներ վերապահող լիազորություններով, համապատասխան սուբյեկտը միաժամանակ ստանձնում է պատասխանատվություն դրանց իրավաչափ օգտագործման համար: Դա հավասարապես վերաբերում է ինչպես պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների սուբյեկտներին, այնպես էլ ՀՀ քր. օր-ի 200-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված անձանց: Խախտելով իր պարտականությունները, անձը չարաշահում է իրեն ցուցաբերած վստահությունը՝ հեղինակագրկելով համապատասխան կազմակերպությունը կամ ինստիտուտը: Բացի դա, հատուկ լիազորությունների առկայության շնորհիվ ընդլայնվում են անձի իրավական և փաստացի հնարավորությունները, ինչը հեշտացնում է նրա կողմից որոշակի տեսակի հանցավոր արարքների կատարումը:

Հետևաբար, տրամաբանական է ենթադրել, որ ՀՀ քր. օր-ի 200-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանք կատարելու դեպքում որոշակի լիազորություններով օժտված և իրենց գրաված դիրքից բխող հնարավորությունները ապօրինաբար օգտագործող անձանց պատասխանատվությունը պետք է լինի ավելի խիստ՝ այդպիսի լիազորություններ չունեցող ընդհանուր սուբյեկտների համեմատ: Այդ մասին վկայում է նաև այն հանգամանքը, որ արարքը ծառայողական դիրքի օգտագործմամբ կատարելը մի շարք հանցակազմերում դիտվում է որպես որակյալ հատկանիշ: Բացի դա, ՀՀ քր. օր-ի 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետի ուժով պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանք է համարվում հանցանքի կատարմամբ մասնագիտական երդումը խախտելը (ինչը վե-

Քրեական իրավունք

րաբերելի է, օրինակ՝ առևտրային կաշառքի սուբյեկտ հանդիսացող փաստաբանին): Մինչդեռ, առևտրային կաշառքի համար քրեական պատասխանատվություն սահմանելիս, ապօրինի վարձատրություն տալու և ստանալու միջև որևէ տարբերություն չի արվել՝ նկատի ունենալով ՀՀ քր. օր-ի 200-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերի նույն սանկցիաները (երկու դեպքում էլ արարքը պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից չորսհարյուրապատիկի չափով, կամ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով): Դեռ ավելին, մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ կամ կազմակերպված խմբի կողմից առևտրային կաշառք տալու համար սահմանված պատիժն ավելի խիստ է (առավելագույնը՝ չորս տարի ժամկետով ազատազրկում), քան նույն հանգամանքներում կաշառք ստանալու համար, հիմք ընդունելով, որ համապատասխան որակյալ հատկանիշը երկրորդ դեպքում նախատեսված չէ: Որպես օրինակ նշենք, որ ՌԳ-ում առևտրային կաշառք ստանալն ավելի խիստ է պատժվում, քան տալը: Այսպես, ՌԳ քր. օր-ի 204-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված արարքը դատվում է ծանր հանցագործությունների շարքին, որի համար նախատեսված առավելագույն պատիժը՝ յոթ տարի ժամկետով ազատազրկումն է: Մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ կամ կազմակերպված խմբի կողմից կատարված նույն արարքը համարվում է առանձնապես ծանր հանցագործություն և պատժվում առավելագույնը՝ տասներկու տարի ժամկետով ազատազրկմամբ (ՌԳ քր. օր-ի 204-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Միաժամանակ, առևտրային կաշառք տալու համար սահմանված պատասխանատվությունը զգալիորեն ավելի մեղմ է: Այսպես, հիմնական հանցակազմով նախատեսված

արարքի համար ազատազրկման ձևով պատիժը սահմանվում է առավելագույնը՝ երեք, իսկ որակյալի համար՝ վեց տարի ժամկետով (ՌԳ քր. օր-ի 204-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր): Գտնում ենք, որ հաշվի առնելով ՀՀ քր. օր-ի 200-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված արարքի ավելի բարձր հասարակական վտանգավորությունը՝ նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսվածի համեմատ, անհրաժեշտ է տարբերակել քրեական պատասխանատվությունն առևտրային կաշառք տալու և ստանալու համար, վերջին դեպքում սահմանելով ավելի խիստ պատիժ:

Բացի վերոգրյալից, ՀՀ քր. օր-ի 200-րդ հոդվածի 1-ին մասի սանկցիան վերլուծելիս, հարց է առաջանում, թե ինչո՞վ է պայմանավորված կաշառք տալու համար որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու ձևով պատիժ սահմանելը: Այսպես, 53-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ուժով նշված պատժատեսակը կարող է նշանակվել այն դեպքում, երբ դատարանը, ելնելով հանցավորի պաշտոնավարության կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու ժամանակ նրա կատարած հանցագործության բնույթից, հնարավոր չի գտնում պահպանել որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու նրա իրավունքը: Մինչդեռ, նկատի ունենալով, որ ՀՀ քր. օր-ի 200-րդ հոդվածի 1-ին մասը չի նախատեսում հատուկ սուբյեկտ և չի կապում արարքը հանցավորի զբաղեցրած պաշտոնի կամ նրա կողմից իրականացվող գործունեության բնույթի հետ, ինչպես նույն հոդվածի 3-րդ մասը, հետևաբար մնան օրենսդրական լուծումն անհասկանալի է (ընդ որում, ՀՀ քր. օր-ի 312-312.1-րդ հոդվածներով տվյալ պատժատեսակը նախատեսված չէ, ինչը տրամաբանական է թվում): Այդ կապակցությամբ գտնում ենք, որ նպատակահարմար է մաս փոփոխել ՀՀ քր. օր-ի 200-րդ հոդվածի 1-ին մասի սանկցիան՝ դրանով սահմանված պատժատեսակներից հանելով որոշակի պաշտոններ զբա-

դեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը:

Համեմատելով առևտրային կաշառքի որակյալ հատկանիշները ապօրինի օգտուներ ստանալու և տալու հետ կապված՝ պետական ծառայության դեմ ուղղված մի շարք արարքների (ՀՀ քր. օր. ի 311-312.2-րդ հոդվածներ) որակյալ հանցակազմերի հետ, հարկ է նշել, որ վերջիններում որպես պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանք դիտվում է դրանց առարկայի արժեքը: Մինչդեռ, առևտրային կաշառքի դեպքում դա նշանակություն չունի արարքի որակման համար: Այդ կապակցությամբ հարց է առաջանում, թե ապօրինի վարձատրության առարկայի չափը կարո՞ղ է արդյոք ազդել առևտրային կաշառք տալու կամ ստանալու հասարակական վտանգավորության աստիճանի վրա: Այսպես, տվյալ արարքի կատարմամբ առևտրային և այլ կազմակերպություններում ծառայության կամ որոշակի մասնագիտական գործունեության իրականացման սահմանված կարգն ապահովող հասարակական հարաբերություններին հասցվող վնասն արտահայտվում է դրանց բնականոն իրավաչափ ընթացքի խանգարմամբ, համապատասխան կազմակերպությունների և ինստիտուտների հեղինակագրկմամբ, դրանց նկատմամբ հասարակական վստահության նվազեցմամբ, քաղաքացիների իրավագիտակցության աղավաղմամբ՝ նրանց մոտ պատկերացում ձևավորելով անձնական կամ կոլեկտիվ շահերը օրենքի պահանջների շրջանցմամբ ապօրինի եղանակներով բավարարելու հնարավորության մասին, մրցակցության սահմանափակմամբ, ինչը խոչընդոտում է տնտեսական զարգացմանը: Կարծում ենք, որ տվյալ պարագայում արարքի հասարակական վտանգավորությունը պայմանավորվում է ոչ թե համապատասխան սուբյեկտի կողմից ստացվող ապօրինի վարձատրության չափով, այլ իր անձնական պահանջ-մունքները ծառայության շահերին կամ համապատասխան գործունեության խն-

դիրներին հակադրելու և իր ապօրինի շահերին նախապատվություն տալու հանգամանքով, ինչը հանգեցնում է նրա վարքագծի ձևափոխմանը: Ենթադրում ենք, որ այդ իսկ պատճառով օրենքում չի նախատեսվել առևտրային կաշառքի առարկայի այն նվազագույն չափը, որից պակաս դա տալու կամ ստանալու դեպքում արարքը չէր համարվի հանցավոր: Վերոգրյալից բխում է, որ տվյալ արարքի հասարակական վտանգավորությունն օրենսդիրը չի կապում դրա առարկայի արժեքի հետ: Դա տրամաբանական է թվում, քանի որ մեր կարծիքով կաշառքի առարկայի արժեքը չի կարող ազդել դրա հետևանքով առաջացող վնասի չափի վրա: Այսպես, կաշառատուի շահերի բավարարման համար ծառայողի կողմից թանկարժեք կաշառքի առարկա ստանալու դեպքում ծառայության շահերին դժվար թե ավելի մեծ վնաս պատճառվի, քան նույն գործողությունների (անգործության) համար նվազ արժեքավոր իր կամ պակաս չափով դրամ վերցնելու դեպքում: Օրինակ՝ գործարք կնքելու կամ թափուր հաստիքը զբաղեցնելու համար հայտարարված մրցություն կաշառքի դիմաց շահող ճանաչելով կաշառատուին կամ նրա ներկայացրած անձին՝ համապատասխան գործունեության իրականացման սահմանված կարգի հետ մեկտեղ խախտվում են նաև մրցույթի այլ մասնակիցների օրինական շահերը: Այդպիսի վնասը չի կրում նյութական բնույթ, չի կարող գնահատվել դրամային փոխարժեքով (և նույնիսկ գնահատելու հնարավորության դեպքում՝ հետևանքները դուրս են գտնվում ձևական կառուցվածք ունեցող առևտրային կաշառքի հանցակազմի շրջանակներից): Բոլոր դեպքում, օրենքով պաշտպանվող շահերի խախտման չափը (ծավալը) կախված չէ կաշառվողի կողմից ստացված արժեքների գնից, ինչը կարող է ազդել միայն կաշառատուի գույքային դրության վրա: Մինչդեռ կաշառման նպատակով կաշառատուի կրած նյութական ծախսերը տվյալ դեպքում չեն ընդգրկվում արարքի հետևանքով խախտվող հասա-

Քրեական իրավունք

րակական հարաբերություններին պատճառվող վնասի հասկացության մեջ և չեն հանդիսանում քրեաիրավական պաշտպանության ենթակա օրինական շահ: Այդ պատճառաբանությամբ նշված հարցում օրենսդրի դիրքորոշումը համարում ենք հիմնավոր:

Առևտրային կաշառքի առավել վտանգավոր դրսևորումն այն շորթմամբ ստանալն է (ՀՀ քր. օր-ի 200-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Տվյալ հանգամանքներում էապես բարձրանում է արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանը, քանի որ այդ պարագայում հանցավոր արդյունքին հասնելու համար մեղավորի դրսևորած վարքագիծն ավելի վճռական է և համառ: Տուժողի նկատմամբ գործադրվող հոգեկան բռնությունը ներգործում է նրա կամքի վրա՝ հարկադրելով նրան իր կամքին հակառակ տրամադրելու հանցավորին վերջինիս կողմից պահանջվող արժեքները կամ այլ օգուտները: Այդ դեպքում ծառայողի գրաված դիրքը և դրանից բխող լիազորությունները վերածվում են այլ անձանց վարքագծի վրա ապօրինի ներգործության միջոցի, որի շնորհիվ նա հնարավորություն է ստանում ուրիշների հաշվին բավարարելու իր ապօրինի գույքային շահերը:

Ինչպես հայտնի է, ՀՀ քր. օր-ի 182-րդ հոդվածով նախատեսված շորթման ինքնուրույն հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը բնութագրող արարքը բաղկացած է երկու տարրից՝ գույքային բնույթի պահանջ ներկայացնելուց և որոշակի գործողություններ կատարելու սպառնալիքից: Մինչդեռ, կաշառքի շորթումն ունի յուրահատուկ բովանդակություն և ամբողջությամբ չի նույնանում վերը նշված հոդվածում նկարագրված՝ սեփականության դեմ ուղղված շահադիտական ոտնձգության հատկանիշներին:

Կաշառքի շորթման հասկացության շուրջ քրեագետների մոտ միասնական կարծիք չկա: Մասնավորապես՝ տարածայնությունները կապված են տուժողի խախտվող կամ խախտման վտանգի են-

թարկվող շահերի իրավաչափության հետ: Հեղինակների մեծամասնությունը դիտում է շորթումը որպես պահանջ, որը զուգորդված է տուժողի օրինական շահերի խախտման սպառնալիքով կամ նրան այնպիսի պայմանների մեջ դնելով, որոնք սպառնում են նրա օրինական շահերի խախտմամբ³: Մյուսների կարծիքով, շորթումը կարող է զուգորդված լինել նաև օրինական գործողությունների կատարման սպառնալիքով⁴: Այդ կապակցությամբ ընդգծվում է, որ կաշառքն այնքան վտանգավոր հանցանք է, որ դա հանձնելու պահանջը՝ ցանկացած, ինչպես օրինական, այնպես էլ ապօրինի գործողությունների կատարման սպառնալիքով, անհրաժեշտ է շորթում ճանաչել⁵: Շորթման տարածական մեկնաբանությունն իրավացիորեն քննադատվում է՝ այն պատճառաբանությամբ, որ դա կհանգեցնեք հասարակ կաշառակերության և կաշառքի շորթման միջև առկա սահմանագծի ջնջմանը⁶:

Այսպիսով, հեղինակների մեծամասնությունը հակված է այն տեսակետին, որ կաշառատուի օրենքով պաշտպանվող շահերի խախտման վտանգի բացակայության պայմաններում կաշառվողի հակաիրավական վարքագծի (օրինակ՝ կաշառք տվողի կողմից թույլ տրված զանցանքները, ծառայության գծով բացթողումները թաքցնելու) համար կաշառք տալու դեպքում առկա չէ շորթման հատկանիշը⁷:

Շորթման չափանիշների վերաբերյալ քրեագետների տարածայնությունները շոշափում են նաև դրա դրսևորումները: Այսպես, որոշ հեղինակներն առաջարկում են որպես շորթում դիտել կաշառքի առարկան հանձնելու պահանջը, որը զուգորդված է տվողի օրինական շահերը խախտելու սպառնալիքով՝ նրա կողմից հրաժարվելու դեպքում⁸: Մեր կարծիքով, այդ տեսակետը ոչ լիովին է արտացոլում շորթման հասկացությունը՝ անտեսելով դրա քողարկված դրսևորումները, ինչպիսին է անձին դիտավորությամբ անբարենպաստ պայմանների մեջ դնելը:

Ի տարբերություն ՀՀ քր. օր-ի 182-րդ հոդվածով նախատեսված՝ սեփականությունում դեմ ուղղված ոտնձգությանը, կաշառքի շորթումը կարող է կատարվել ոչ միայն գործողությամբ, այլև անգործությամբ: Որպես շորթման ակտիվ դրսևորում կարելի է նշել, օրինակ՝ ուղղակիորեն արտահայտված, համապատասխան սպառնալիքով զուգորդված պահանջը, օրինական շահերը խախտող կամ դրանց խախտման վտանգ սպառնացող պայմանների ստեղծմանն ուղղված գործողությունները: Պատիվ վարքագիծ է՝ անձի օրինական պահանջը չկատարելը, նրա շահերին առնչվող գործին ընթացք չտալը, անգործություն դրսևորելը՝ այն դեպքում, երբ ծառայողը պարտավոր է գործել ի շահ տվյալ անձի: Ընդ որում, մեր համոզմամբ, շորթումն առկա կլինի նաև այն դեպքերում, երբ օրինական շահերին սպառնացող անբարենպաստ պայմանները ստեղծվում են շորթման ենթարկված անձի մերձավորի, այդ թվում՝ ցանկացած անձի համար, ում շահերին տուժողը կարևոր նշանակություն է տալիս (որպիսի հանգամանքը հաշվի է առնվել շորթման հանցակազմը նախատեսող ՀՀ քր. օր-ի 182-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայում): Կարծում ենք, որ տուժողի օրինական շահերի հասկացությունը պետք է ներառի նաև վերջինիս կողմից ներկայացվող կազմակերպության

շահերը:

Այդ կապակցությամբ հարկ է նշել, որ ՀՀ օրենսդիրը չի նախատեսել առևտրային կաշառքի (ինչպես նաև կաշառքի) շորթման սահմանումը, ինչը, մեր կարծիքով, բացթողում է՝ նկատի ունենալով, որ հատակ որոշվող չափանիշների բացակայությունը կարող է հանգեցնել տարակարծության՝ տվյալ հատկանիշով արարքը որակելիս, և խոչընդոտել օրենքի միատեսակ կիրառությանը: Կարծում ենք, որ ավելորդ չէր լինի լրացնել ՀՀ քր. օր-ի 200-րդ հոդվածը շորթման սահմանումն ամրագրող դրույթով՝ հետևյալ խմբագրությամբ. «Սույն հոդվածի չորրորդ մասում շորթում է համարվում կաշառքի առարկան տրամադրելու պահանջը՝ իր գրաված դիրքի հետ կապված այնպիսի գործողություններ (անգործություն) կատարելու սպառնալիքով, որոնք կարող են վնաս պատճառել անձի կամ նրա մերձավորի կամ նրա կողմից ներկայացվող կազմակերպության օրինական շահերին, ինչպես նաև այդ շահերը խախտող կամ դրանց խախտման վտանգ սպառնացող պայմանները դիտարկությամբ ստեղծելը, երբ անձը հարկադրված է տրամադրել կաշառքի առարկան՝ այդ շահերի խախտումը կանխելու կամ խախտված շահը վերականգնելու նպատակով»:

1. *Цагикян С.Ш.* Противодействие коррупции в Армении. СПб, Изд-во «Антарес», 2006, с. 115.
2. Уголовный кодекс РФ / ГАРАНТ. Информационно-правовой портал [Электронный ресурс] http://base.garant.ru/10108000/24/#block_2023.
3. *Здравомыслов Б.В.* Должностные преступления. Понятие и квалификация. М., Юрид. лит., 1975, с. 143. *Сичинава И.М.* Взятничество. Квалификация и состояние борьбы с ним // Закон и право. 2006. N 8, с. 11.
4. *Папиашвили Ш.Г.* Должностные преступления в теории уголовного права, законодательстве и судебной практике. Изд. Тбил. ун-та, Тбилиси, 1988, с. 226.
5. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления по советскому уголовному праву. Киев, Наук. думка, 1978, с. 218.
6. *Гордейчук С.А.* Преступления управлен-

- ческого персонала коммерческих и иных организаций. Монография. Волгоград: Перемена, 2000, с. 60.
7. *Лобанова Л.В., Камнев Р.Г.* Вымогательство взятки или коммерческого подкупа как основание освобождения от уголовной ответственности: проблемы законодательной регламентации и правоприменения // Российская юстиция. 2010, N3, с. 10-11. *Бабанин В.А., Сбоев Б.К.* Ответственность за взяточничество // Законодательство и экономика. 2004, N3, с. 52. ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: - Երևանի պետ. համալս. - Երևանի համալս. հրատ., Երևան, 2004, էջ 761:
8. *Горелик А.С., Шишко И.В., Хлупина Г.И.* Преступления в сфере экономической деятельности и против интересов службы в коммерческих и иных организациях.- Красноярск, Красноярский гос. ун-т, 1998, с. 196.

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF FRAUD IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

ARMEN GRIGORYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE YSU

The recent years' level, dynamics, structure of fraud in the Republic of Armenia are touched in the article. The objective and subjective factors resulting the commitment, quantitative and qualitative modifications of the mentioned criminal offence are also discussed. In the end, several practical recommendations concerning the prevention of fraudulent infringements of property committed against both individuals and legal entities are presented.

Keywords: fraud, quantitative growth, qualitative modifications, causes, prevention

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МОШЕННИЧЕСТВА В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

АРМЕН ГРИГОРЯН
АСПИРАНТ ЕГУ

Статья затрагивает уровень, динамику, структуру мошенничества в Республике Армения в последние годы. Также обсуждаются объективные и субъективные факторы, способствующие как совершению, так и количественному росту и качественным изменениям данного уголовного правонарушения. В конце концов, приводятся некоторые практические рекомендации, касающиеся превенции мошеннического посягательства на имущество, совершаемых по отношению физических и юридических лиц.

Ключевые слова: мошенничество, количественный рост, качественные изменения, причины, превенция

Բանալի բառեր - խարդախություն, քանակական աճ, որակական փոփոխություններ, պատճառներ, կանխում

ԽԱՐԴԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈՎԻԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Ժամանակակից աշխարհում սոցիալ-տնտեսական հարաբերություններում տեղի ունեցող փոփոխությունները հանգեցրել են շահադիտական հանցագործությունների քանակական կտրուկ աճի և որակական լուրջ փոփոխությունների: Սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունները, որպես կանոն, մեծ տեսակարար կշիռ ունեն հանցավորության ընդհանուր կազմում. այս օրինաչափությունը վերաբերելի է նաև Հայաստանի Հանրապետությանը: Հանցավորության մակարդակի ուսումնասիրությունից առաջին հերթին ակնհայտ է սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունների, այդ թվում՝ խարդախությունների քանակական աճը:

Աղյուսակ 1. Հանցավորության ընդհանուր մակարդակի, սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունների և խարդախությունների քանակական հարաբերակցությունը¹

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Գրանցված հանցագործություններ	8428	9271	14339	15477	16572	15776	18333
Սեփականության դեմ ուղղված	3674	4297	5578	5392	5802	5810	6475
Խարդախություն	432	406	738	862	737	892	991

Սեփականության դեմ ուղղված մյուս հանցագործությունների համեմատությամբ՝ խարդախությունը քանակական առումով զիջում է միայն գողությանը: Դա է պատճառը, որ տոկոսային առումով խարդախությունների կշիռը սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունների ընդհանուր կազմում կարող է փոքր թվաքանակությամբ սակայն բավական է միայն նշել, որ հաշվետու ժամանակահատվածում, ըստ տարիների, խարդախությունների դեպքերի քանակը գերազանցում է սեփականության դեմ ուղղված մյուս բոլոր հանցագործությունների թիվը միասին վերցված: Այսպես, 2007թ. խարդախությունները կազմել են սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունների մոտ 11,8%-ը, 2008թ.՝ 9,4%-ը, 2009թ.՝ 13,7%-ը, 2010թ.՝ 16%-ը, 2011թ.՝ 12,7%-ը, 2012թ.՝ 15,4%-ը և 2013թ.՝ 15,3%-ը: Հատկանշական է, որ խարդախությունների թվով տարածքային առումով առաջատար դիրքում Երևան քաղաքն է, ինչն ունի իր օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառները:

Ներկայացված տվյալներն, իհարկե, չեն կարող բացարձակ ճշգրտությամբ արտացոլել խարդախությունների իրական քանակական պատկերը, նախ այն պատճառով, որ դրանք ներառում են խարդախությունների մասին գրանցված բոլոր հաղորդումները, որոնց մի մասի կապակցությամբ քրեական գործի հարուցումը մերժվել է կամ քրեական գործը կարճվել է (հատկապես խոսքը վերջին 3-4 տարիների մասին է): Բացի այդ, խարդախությունը դասվում է լատենտայնության բարձր մակարդակ ունեցող հանցագործությունների թվին:

Լատենտային հանցագործություններ ասելով՝ հասկանում ենք քրեական օրենքով արգելված տարրեր պարունակող այն արարքները, որոնց մասին չեն տեղեկացվել իրավապահ մարմինները (չհաղորդված կամ անհայտ իրավախախտումները), կամ տեղեկացվել է, սակայն դրանք իրավապահ

Կրիմինալոգիա

մարմինների կողմից չեն արժանացել պատշաճ իրավական գնահատականի և արձագանքի (քողարկում): Հանցագործությունների մասին չհայտնելը համարվում է բնական, իսկ քողարկումը՝ արհեստական լատենտայնություն:²

Խարդախություններին բնորոշ է բնական լատենտայնությունը: Դա բացատրվում է նրանով, որ քննարկվող հանցագործությունից տուժողները շատ հաճախ իրենք են առաջնորդվում նյութական շահ ստանալու ձգտմամբ, մյուս կողմից՝ հոգեբանական առումով խարդախությունից տուժած անձինք ենթարկվում են լուրջ հոգեբանական ցնցման. բացի վիրավորվածության զգացումից, տուժող ունենում է նաև կատարվածում սեփական մեղքի և մարդկանց հանդեպ հիասթափության զգացողություն՝ կորցնելով ֆինանսական հարցերը լուծելու և մարդկանց ճանաչելու սեփական կարողության նկատմամբ հավատը:³

Սակայն վերջին տարիներին զգալի է նաև արհեստական լատենտայնության գործոնը. խնդիրն այն է, որ գրեթե համատարած է դարձել խարդախությունների դեպքերի կապակցությամբ քրեական գործերի հարուցումը մերժելու (հաճախ նաև՝ ի սկզբանե դեպքերը չգրանցելու) պրակտիկան՝ իրավահարաբերությունների քաղաքացիաիրավական բնույթ կրելու և հետևաբար՝ արարքում հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ:

Ինչ վերաբերում է խարդախությունների որակական հատակիչներին, ապա քրեական գործերի և վիճակագրական տվյալների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հաշվետու ժամանակահատվածում կայուն կերպով աճել է խոշոր և առանձնապես խոշոր չափերով կատարվող խարդախությունների դեպքերի թիվը: Մեկ այլ բացասական միտում է խարդախությունների կատարման ընթացքում փաստաթղթերի կեղծման և օգտագործման (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդված) դեպքերի կտրուկ և օրինաչափ քանակական աճը: Բացի վերը նշվածներից, հատկապես վերջին տարիների համար հատուկ է խարդախությունների կատարման ընթացքում համակարգչային տեխնիկայի և ծրագրերի օգտագործումը և որպես խաբեության միջոց՝ քաղաքացիաիրավական գործարքների կնքումը՝ հետագայում պարտավորությունները չկատարելու մտադրությամբ:

Հանցավորության պատճառներն այն հասարակական-հոգեբանական երևույթներն են, որոնք անմիջականորեն ծնում, վերարտադրում են հանցավորությունն ու հանցագործությունը՝ որպես իրենց օրինաչափ հետևանք, իսկ հանցա-

վորության պայմաններն այն երևույթներն են, որոնք իրենք իրենցով չեն ծնում հանցավորությունն ու հանցագործությունը, բայց նպաստում, հեշտացնում և արագացնում են պատճառի ձևավորումն ու գործողությունը:⁴ Ինչպես մյուս շահադիտական հանցագործությունների, այնպես էլ խարդախության դեպքում որպես ընդհանուր պատճառ հանդես է գալիս հասարակության սոցիալ-տնտեսական անբարենպաստ մթնոլորտը, իսկ ավելի կոնկրետ՝ աղքատությունը, գործազրկությունը, ֆինանսական ապահովվածության հատկանիշի հիմքով հասարակության անդամների բեռնացումը և այլն: Չնայած այս ընդհանուր օրինաչափությանը՝ խարդախությունն ունի իր յուրահատկությունը. այս հանցանքը հաճախ կատարում են նաև մշտական զբաղմունք, բարձրագույն կրթություն ունեցող անձինք: Հենց այս պատճառով է, որ արևմտյան կրիմինոլոգներն առանձնացնում են «սպիտակ օձիքավորների» (պաշտոնատար անձինք) և «կապույտ օձիքավորների» (առևտրային կազմակերպությունների ծառայողներ) կողմից կատարվող խարդախությունները՝ որպես բովանդակային առումով առավել բարդ քրեաիրավական և կրիմինալոգիական կատեգորիաներ:⁵ Որպես խարդախության կատարմանը նպաստող օբյեկտիվ պայման կարելի է նշել նաև տնտեսական գործունեության ազատականացումը, որի հետևանքով բարենպաստ նախադրյալներ են ստեղծվել առևտրային և ոչ առևտրային կազմակերպությունների հիմնադրման միջոցով հափշտակությունների կատարման համար:

Տեսական և գործնական մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում խարդախությունների կատարման ներանձնային կամ սուբյեկտիվ պատճառների ուսումնասիրությունը: Հիմնավոր է թվում այն տեսակետը, որ շահադիտական շարժառիթը՝ որպես հափշտակության կատարմանը դրող հոգեհուզական մեկնակետ, բավականին մակերեսային է հասկանալու համար հակաիրավական այդ արարքի սուբյեկտիվ բովանդակությունը: Շահադիտական հանցանքներ կատարող անձանց հիմնական հոգեբանական առանձնահատկությունը նրանց պահանջմունքային ոլորտի աղավաղվածությունն է:⁶ Մինչդեռ շահադիտական հանցանքների առավել խորքային հոգեբանական հենքը հանցավորի վախն է իր սոցիալական կարգավիճակի անվտանգության կապակցությամբ, սեփական Ես-ի և ինքնաընկալման արժևորումը:⁷ Միևնույն ժամանակ հարկ է առանձնացնել նաև վիկտիմոլոգիական տեսանկյունից որոշիչ նշանակություն ունեցող այն

հանգամանքները, որոնք նշանակալի դեր են խաղում անձի՝ խարդախությունից տուժելու հարցում. առաջին հերթին դա շահախնդրությունն է, որի հիմքում ընկած է առանց հասարակական աշխատանք կատարելու՝ ֆիզիկական և մտավոր ջանքերից խուսափելով ուրիշների հաշվին հարստանալու ձգտումը և երկրորդ՝ այդ անձանց իրավական տեղեկացվածության ցածր մակարդակը, որը դրսևորվում է գործող օրենքների չիմացությամբ, պաշտոնական փաստաթղթերից անտեղյակ լինելով՝ կեղծված իրականից տարբերելու անկարողությամբ, իրավական մշակույթի բացակայությամբ:⁸

Խարդախությունների կատարման տարածված եղանակների, դրանց պատճառների և կատարմանը նպաստող գործոնների ուսումնասիրությունը և որպես արդյունք՝ որոշակի օրինաչափությունների բացահայտումը նպաստակ ունի մշակելու և գործնական շրջանառության մեջ դնելու միջոցառումների այնպիսի համալիր, որը կնպաստի քրեական իրավախախտման այս տեսակի կրճատմանը: Հանցավորության կանխումն, առաջին հերթին, հասարակական հարաբերությունների կարգավորման կարևոր միջոց է, երկրորդ՝ սոցիալ-տնտեսական, կազմակերպական-իրավական և դատախարակական բնույթի միջոցառումների ամբողջություն, երրորդ՝ հանցավորության նախականխման այնպիսի մակարդակների համակցություն, որը ներառում է իրավասու պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց գործունեությունը:⁹

Հաշվի առնելով խարդախությունների քանակական սրընթաց աճը, դրա կատարման ընթացքում իրավախախտների կողմից կիրառվող մեթոդների ու միջոցների բազմազանությունը՝ այս հանցատեսակի կանխման գործում պետք է ներգրավվեն հասարակության բոլոր շերտերը: Խոսքն, առաջին հերթին, իրավապահ մարմին-

ների մասին է. կանխման գործում կարևոր դերակատարում ունի օպերատիվ-հետախուզական գործունեության զինանոցը, որը հնարավորություն է տալիս նախականիելու հանցագործությունները, որոնց հավանականությունը մեծ է ռիսկի խմբում ընդգրկված անձանց, հատկապես՝ նախկինում դատապարտված անձանց կողմից: Բացի այդ, անհրաժեշտ է բացահայտել խարդախությունների օրեցօր թարմացվող մեթոդները և իրազեկել հասարակությանը դրանց մասին: Այս առումով բազմիցս նշվել է իրավապահ մարմինների և զանգվածային լրատվամիջոցների փոխհամագործակցության ընդլայնման հրատապության մասին:¹⁰ Միջոցառումների համաձայնեցված իրականացումը պետք է նպաստակ հետապնդի արմատախիչ անելու նաև հասարակության՝ խարդախության և խարդախների նկատմամբ ունեցած դրական, հիացական վերաբերմունքը:¹¹

Քանի որ խարդախության օբյեկտիվ կողմի բովանդակությունը հանցավորի ներգործությունն է տուժողի հոգեբանության վրա՝ ուղղված նրա կամքն ու վարքագիծն իրեն հարմարեցնելուն, ուստի առավել ուշադրություն պետք է սևեռել վիկտիմոլոգիական կանխման վրա: Այս առումով դժվար է գերազանհատել տեղեկատվության նշանակությունը, որը կարող է վերաբերել խարդախության առավել տիպական դրսևորումների բոլոր ասպեկտներին՝ չափազանց ձեռնառու պայմաններով գործարք առաջարկող անձին, նախկինում նրա իրականացրած գործունեությանը, առավաճառքի կամ մատակարարման շրջանակներում առաջարկվող ապրանքների ու ծառայությունների որակին և այլն: Խաբեության գոհ չդառնալու համար անհրաժեշտ է միշտ ստուգել, լրացնել և սառը բանակախության պրիզմայով զննահատել առկա տեղեկատվությունը:

1. Վիճակագրական տվյալները տրամադրվել են ՀՀ ստիխանության տեղեկատվական կենտրոնի կողմից:

2. **Горьянов К.К.** Латентная преступность в России: результаты исследования и меры борьбы // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. материалов международного семинара. М. ВНИИ МВД, 1993, с. 21.

3. **Бартол К.** Психология криминального поведения, СПб., 2004, с. 274.

4. Криминология. М., 1994, с. 137.

5. **Larry J. Siegel** Criminology, Ninth Edition, 2006, p. 146-147.

6. **Еникеев М.И.** Юридическая психология с основами общей и социальной психологии: Учебник для вузов. М., 2005, с. 304.

7. **Антонян Ю. М., Еникеев М. И., Эминов В. Е.** Психология преступления и расследования преступлений, М. 1996, с. 165, 174, 198.

8. **Лимонов В. Н.** Мошенничество: уголовно-правовая и криминологическая характеристики. Учебное пособие, М., 2000, с. 26.

9. Личность преступника и предупреждение преступлений. Сб. научных трудов. М. ВНИИ МВД СССР, 1987, с. 103.

10. **Томин В.Т.** Использование средств массовой информации в борьбе с преступностью. Учебное пособие. Горький, 1976, с. 50-65.

11. **Стрижов Е. Ю.** Нравственно-психологические детерминанты мошенничества. Автореферат дисс... доктора юридических наук. М., 2011, с. 42.

MAIN THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES OF STATE SERVICE IN THE STAFF OF HUMAN RIGHTS DEFENDER (OMBUDSMAN) OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

**RUSTAM MAKHMUDYAN
HEAD OF THE ORGANIZATIONAL-LEGAL DEPARTMENT
OF THE JUDICIAL DEPARTMENT OF THE RA,
ASSISTANT OF THE CONSTITUTIONAL LAW CHAIR
OF THE FACULTY OF LAW OF THE YSU, PhD IN LAW**

Taking into account that the amendments and supplements to the law which entered into force in 2011 were not fully applied in the Defender's staff, by reason of making them subject to regulation of another legislative act and which to the best of our belief are ineffective mechanisms, we think that relevant legislative amendments should be made. In our opinion it would be appropriate to make supplement to the law of the Republic of Armenia "On Human Rights Defender", by adding a Chapter entitled "State Service in the Staff of the Human Rights Defender and the Defender's Staff", wherein the legal relations with respect to the state service and the legal acts regulating thereof would be enshrined in details, especially when such regulation is provided for by the Law of the Republic of Armenia "On Prosecutor's Office".

Of course in such conditions separate legal acts should be adopted by the Defender regarding the training, attestation and class rank granting procedures. Moreover, class ranks should serve as class ranks of the state service based on the current hierarchy of positions in the staff.

As an alternative suggestion might serve the adoption by the National Assembly of the Republic of Armenia of a separate law entitled "On State Service in the Staff of Human Rights Defender", where as opposed to the latter, all the procedures regarding the legal status of the Defender's staff and its employees should be given in a more detailed manner.

Keywords: Human rights defender (Ombudsman) of the Republic of Armenia, Ombudsman's Staff, Ombudsman's institut, state service

ОСНОВНЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ В АППАРАТЕ (ОМБУДСМЕНА) ЗАЩИТНИКА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

**РУСТАМ МАХМУДЯН
НАЧАЛЬНИК ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОГО УПРАВЛЕНИЯ
ДЕПАРТАМЕНТА РА,
АССИСТЕНТ КАФЕДРЫ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК**

Автор считает, что учитывая поправки и дополнения закона, вступившего в силу в 2011 году, не были полностью применены аппаратом Омбудсмана, вследствие их становления предметом урегулирования другого законодательного акта, который, по нашему твердому убеждению, является неэффективным механизмом, и потому должны быть сделаны соответствующие законодательные изменения. Автор считает, что было бы более уместным сделать дополнение к «Закону об Омбудсмене», дополнив в закон главу под названием «Государственная служба в аппарате Омбудсмана и аппарат Омбудсмана», где подробно закрепят правоотношения, связанные с государственной службой и регулирующие их правовые акты, тем более, что такое регулирование предусмотрено «Законом о прокуратуре РА».

Конечно, в таких условиях, Омбудсменом должны быть приняты отдельные правовые акты об обучении, аттестации и о процессе присуждения ранга (званий). Кроме того, звания должны быть как звания государственной службы, исходя из существующей штатной иерархии.

Заменой предыдущему предложению может быть то, что Национальное Собрание может принять отдельный закон под заглавием «О Государственной службе в аппарате Омбудсмана» где в отличие от предыдущего, будут детально изложены все те процедуры, которые относятся к правовому статусу аппарата Омбудсмана и его персоналу.

Ключевые слова: Защитник прав человека (Омбудсмен), Аппарат Омбудсмана, Институт Омбудсмана, государственная служба

Բանալի բառեր - Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպան, Պաշտպանի աշխատակազմ, Պաշտպանի ինստիտուտ, պետական ծառայություն

ՀՈՒՆԻՐԱ 2014 6 (180)

ՀԱՍՏԱՏՎԱԿ
Ի ՀԻՄՆԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Rustam MAKHMUDYAN
*Head of the organizational-legal department
of the Judicial Department of the RA,
Assistant of the Constitutional Law Chair of the Faculty of Law
of the Yerevan State University,
PhD in Law*

**MAIN THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES
OF STATE SERVICE IN THE STAFF
OF HUMAN RIGHTS DEFENDER (OMBUDSMAN)
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA**

The institution of Human Rights Defender (hereinafter referred to as “Defender”) plays a particular role among the intrastate mechanisms for the protection of human rights and fundamental freedoms. Guided by the fundamental principles of lawfulness, social co-existence and social justice, the latter protects the human rights and fundamental freedoms violated by the state and local self-government bodies and their officials.

Having regard that in accordance with Article 30.2 of the Constitution of the Republic of Armenia citizens shall have the right to equal access to public service in conformity with law, and taking into account the fact that the service in the Staff of the Human Rights Defender of the Republic of Armenia (hereinafter referred to as “Defender’s staff”) is a type of public service, the principles and organizational procedure of public service prescribed by law should apply to it as well.

Moreover, according to the constitutional norm everyone shall have the right to receive assistance of the Humans Right Defender on the grounds and in the manner prescribed by law for the protection of his or her rights and freedoms. And as it is simply impossible to ensure such protection alone, the Defender forms a staff.

Since the first day of the establishment of the Defender’s institution the staff thereof with its legal status has been subjected to substantial contextual changes. It particularly refers to the type of service in the staff, as well as to the

legal status of the staff employees.

The study of international practice shows that almost in all democratic states the service performed in the Defender’s (Ombudsman’s) staff is a state service, and the employees are state servants. Particularly, in Sweden, Spain, Lithuania, Estonia the status of Ombudsman’s staff is very clear, though in these countries the legal status of the staff hasn’t been clearly enshrined by law, but even in that case no problematic situations with respect to it have occurred so far, which cannot be claimed with regard to the Republic of Armenia.

The situation in the system of state service of the Republic of Armenia entirely changed, when the National Assembly of the Republic of Armenia adopted the Law1 of the Republic of Armenia “On Public Service”, as a result of which the content of the concept of public service is defined in a clearer and more comprehensive manner. Besides, the given law enshrines that “The law shall also apply, inter

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

alia, to persons holding positions provided for by the list of positions of public service in the Staff of Human Rights Defender”. Though an attempt had been made to clarify the legal status of the Defender’s staff before the adoption of the mentioned law, the abovementioned provision was the first to be prescribed at the legislative level.

Our studies witness that the solution to the discussed issue may be given generally in two ways: a) through legislative amendments, b) by making clarifications in the law enforcement practice. But before addressing that question, it should be mentioned that subject to the requirements for improving the state administration system, nowadays proper organization of and reforms within the state service stand at the forefront of attention. The political and economic reforms currently in process in our country require making changes in the state service which is considered as an inseparable component of statehood, so that the state apparatus would be able to perform its functions in modern conditions.²

Though it is difficult to unequivocally classify the Defender’s staff as a state body, however, taking into account that the Defender is a public-legal institution, it is more appropriate to use the term of “public service”. Public service is the exercise of powers conferred upon the state by law, and besides the state and community services, it also includes state and community positions.

The disputes regarding the concepts of “state service” and “state servant”, taking into account their institutional meaning, still continue. According to these opinions, state service includes all the employees of not only state bodies, but also those of different state offices and organizations.³

All types of public service included in the law of the Republic of Armenia “On Public Service” are in this or that manner regulated not only by the mentioned law, but also by other legislative and sub-legislative acts, with the exception of the Defender’s Staff, with respect to which it is undoubtedly necessary to clarify the provisions enshrining its legal status.

Service in the Defender’s staff and the legal status of the staff employees are somehow similar to the service in the staff and the legal status of staff employees of the National

Assembly of the Republic of Armenia. Thus, state service in the staff of the National Assembly is a type of state service and the state servant of the staff is a person holding a position provided for by the list of positions of state service (except for the temporary vacancies) or put in the short-term personnel reserve of state service. And the law of the Republic of Armenia “On Public Service” defines the state service as a professional activity, aimed at solving issues and performing functions conferred upon the state bodies by law.

Based on our definition, the legal status of the Defender’s staff may be described as a complex of rights and obligations conferred upon the staff by law, which ensures or contributes to the ordinary flow of the Defender’s activities.

The amendments regarding the legal status of the Defender’s staff have undergone two stages:

The Defender’s staff had by law been defined as a state office, without addressing in any manner the legal status of its employees,

The status of both the Service and its employees had been regulated by law; however nowadays there is no clarification at all.

The legal status of the Defender’s staff formed on 1 March 2004 was not very clear. The law simply prescribed that for the purpose of ensuring the Defender’s activities the Defender shall form a staff. The Defender’s staff shall implement the juridical, organizational, scientific-analytical, informative aspects of the Defender’s activities.

The Defender’s staff is a state office, which has a seal with the image of the state’s Coat of Arms and its name.

The biggest problem of the staff during the first stage was the fact that by the former edition of part 4 of Article 23 of the Law of the Republic of Armenia “On Human Rights Defender” it was only mentioned that “*The Defender’s staff employees are not civil servants and work on the basis of temporary employment contracts*”. The provision with such content caused a problem every time an employee of the Defender’s staff transferred to another system of state service, as his or her status was not clear, and even when employed in that Service it was not clear what Service it was

made equivalent to. Of course some lawyers (both scientists and practical) constantly state that the absence of the clarification of the legal status of the Defender's staff is an issue, however, no amendments have been made throughout many years. Moreover, by the joint efforts of the Civil Service of the Republic of Armenia and the Government of the Republic of Armenia a draft law had been put into circulation, by force of which the employees of the Defender's staff should have been classified as civil servants, but, however later it was rejected as by former Defender's initiative the draft law had been sent to the Venice Commission for the purpose of obtaining professional conclusion. By the conclusion of the mentioned Commission it turned out that the adoption of the draft law would not only endanger the independence of the Ombudsman's institute, but would also contradict both the general idea of Paris principles, and the principles of the classic model of similar institutes. Besides, from our point of view, the draft could not be adopted by two other reasons:

Legal, social and other guarantees prescribed for the civil servants by the law of the Republic of Armenia "On Civil Service" were entirely different from the guarantees conferred upon the employees of the Defender's staff, including those of immunity, for not being interrogated as a witness and others, and

If the employees of the Defender's Staff were classified as civil employees, the objective consideration of the letters of complaint of the citizens against the Civil Service of the Republic of Armenia would cause doubts, for during the consideration of the lawfulness of this or that activity of the body or its official appointing the mentioned employees, the factor of dependency would always exist.

The second stage of the legal status of the Defender's staff was conditioned by the amendments to the law of 2010, as a result of which the Defender's staff was defined as a state governance institution not without legal status, where state service referred to as Service in the Staff of Human Rights Defender is performed.

Based on the logic of the concept of state service prescribed by law, the State Service in

the Staff of Human Rights Defender is a professional activity carried out in the Defender's Staff with a view to ensuring the exercise of the powers conferred upon the Defender with the Constitution of the Republic of Armenia and this Law. With the exception of the activities related to the technical maintenance functions, the professional activity in the staff is state service, and the employees holding relevant positions in the staff are state servants.

As opposed to the former definition prescribed by law, by the amendments it was mentioned that separate units of the Defender's staff may be established in marzes.

At first sight the abovementioned formulations seem to have given answers to all the questions of enshrining the legal status of the Defender's staff, while there are still a lot of gaps and contradictions.

For example, according to the new Article 23.1 added by the same amendments to the law, the provisions of the Law of the Republic of Armenia "On Judicial Service" shall apply to the relations connected with the state service in the Defender's staff insofar as these in themselves apply to the state service in the Defender's staff and do not contradict this Law.

When applying the provisions of the Law of the Republic of Armenia "On Judicial Service" to the relations connected with the state service in the Defender's staff:

Judicial service shall imply state service in the Staff of the Defender;

The powers conferred upon the head of the judicial department shall be exercised by the head of the Defender's staff;

The powers conferred upon the Council of Courts' Chairmen of the Republic of Armenia and the President of the Court of Cassation of the Republic of Armenia shall be exercised by the Defender;

The powers which the President of the Court of Cassation of the Republic of Armenia exercises acting on the opinion of the Council of Courts' Chairmen of the Republic of Armenia, shall be exercised solely by the Defender.

However, the logic of the abovementioned amendments to the law is unclear first of all because it is not clear why the legislation on

judicial service should apply to the Service in the Defender’s Staff, or whether there are so many similarities and generality between the powers and functions. To the best of our belief, the application of the given legislation to the service in the Defender’s Staff and its employees is not convincing and substantiated, though certain standards for the scope of application have been provided for, however, these standards apply only in cases when the legislation on judicial service contradicts the provisions of Law. It is obvious that though there are no such contradictions to the Law, however, the issues of the service in the Defender’s staff remain unsolved.

By analyzing the provisions of the Law of the Republic of Armenia “On Judicial Service” it becomes clear that the current structural units of the Defender’s staff should correspond to the structural units of judicial department, administration body of the judicial service- to the judicial department, and the status of employees —to the status of department’s employees, while no clarification has been given so far. Besides according to part 6 of Article 4 of the Law of the Republic of Armenia “On Public Service”, *Discretionary position is an appointive position, and the official holding that position shall adopt decisions and coordinate the implementation thereof within the scopes of liabilities vested in him or her in accordance with the Law of the Republic of Armenia. Any official holding the discretionary position may be replaced as a result of a change in the distribution of political powers.*

The given definition is followed by the statement that besides positions held in other bodies, the position of Advisors to the Human Rights Defender of the Republic of Armenia and that of Press Secretary are also considered as discretionary positions within the meaning of this Law.

It should be noted that the term of discretionary position within the system of the judicial service is not used in any manner; therefore, based on the provisions of the Law of the Republic of Armenia “On Public Service”, we can state that the legislation on judicial service does not apply to the Advisors to the Defender and Press Secretary.

The next reason is that the transitional provisions of the Law of the Republic of

Armenia “On making amendments and supplements to the Law of the Republic of Armenia on Human Rights Defender” a list of activities was envisaged, which in case of being carried out chronologically, would have resulted in the introduction of all the procedures of judicial service in the Defender’s staff. Particularly it referred to the issuance and authentication of passports of positions and, then to the training, attestation and granting of class ranks, meanwhile besides the authentication of passports of positions, nothing else has been carried out. The problem is that, for example, the first training of state servants should have been held in the Defender’s Staff since the first day of the sixth month following the entry⁴ of the law on the discussed amendments into force, however, already two years have passed and no training has taken place so far. Of course, the Defender’s Staff is trying to “justify” this with the fact that relevant amounts haven’t been allocated from the state budget, but, in our opinion it may not serve as justification, as the procedure of training of the employees of the Staff of National Assembly of the Republic of Armenia is organised individually, by concluding contracts with the relevant institutions and making relevant payments. In our opinion, the training process in the Defender’s staff might be organised even with the assistance of international human rights organisation.

As a first step, taking into account that the powers of the Council of Courts’ Chairmen of the Republic of Armenia are identified with the Defender’s powers, the Defender should have adopted relevant acts with respect to the training process, attestation and granting of class ranks. This is substantiated with the fact that on 25 August 2006 the Council of Courts’ Chairmen of the Republic of Armenia adopted the decision N 06N “On the procedure for holding training of judicial servants”, as well as on 17 October 2006- decision N05L “On the procedure for assessment of the activities of judicial servant”⁵, by force of which all the procedures were subjected to legal regulation.

That is, the failure to allocate certain amounts from the state budget does not mean that it is impossible to develop and adopt standards of procedures.

Again returning to the content of amendments and supplements, it should be mentioned that if up to now it would have been possible to organise the training of employees of the Defender's staff in the RA Judicial school SNCO, by force of law of the Republic of Armenia "On Justice Academy" entering into force since 1 September 2013, such opportunities do not exist anymore, for the Academy does not carry out such activities. Thus, in accordance with point 3 of part 1 of Article 3 of the Law of the Republic of Armenia "On Justice Academy", *the Academy shall organise and carry out the training of judicial servants, state servants of the staff of Prosecutor's Office and judicial bailiffs.* In this case nothing is mentioned regarding the training of employees of the Defender's Staff.

Some mathematical calculations were done in the law with respect to the salaries of the employees of the Defender's staff, taking the compensation to judicial servants as a base rate, which was then multiplied by the prescribed coefficients, thus defining the amount of the salary.

It is extremely important that the accession to the Defender's staff be carried out according to the prescribed procedures (through written and oral exams), certain trainings be held in order to ensure the skills of the staff employees, as well as the social safeguards prescribed by law be ensured by the Defender. And the recommendations regarding the solution to the mentioned issues should correspond to the main principles of the public service mentioned in Article 6 of the Law of the Republic of Armenia "On Public Service", for example, the stability of public service, legal equality of public servants before law, publicity of public service, equal access to the public service for the citizens in accordance with their professional knowledge and working abilities, the skills of public servants, the legal

and social security of public servants and so on.

In order to avoid such approaches, as well as to maintain the reputation of institutions dealing with the protection of human and citizen's rights, we suggest the following.

Taking into account that the amendments and supplements to the law which entered into force in 2011 were not fully applied in the Defender's staff, by reason of making them subject to regulation of another legislative act and which to the best of our belief are ineffective mechanisms, we think that relevant legislative amendments should be made. In our opinion it would be appropriate to make supplement to the law of the Republic of Armenia "On Human Rights Defender", by adding a Chapter entitled "State Service in the Staff of the Human Rights Defender and the Defender's Staff", wherein the legal relations with respect to the state service and the legal acts regulating thereof would be enshrined in details, especially when such regulation is provided for by the Law of the Republic of Armenia "On Prosecutor's Office".

Of course in such conditions separate legal acts should be adopted by the Defender regarding the training, attestation and class rank granting procedures. Moreover, class ranks should serve as class ranks of the state service based on the current hierarchy of positions in the staff.

As an alternative suggestion might serve the adoption by the National Assembly of the Republic of Armenia of a separate law entitled "On State Service in the Staff of Human Rights Defender", where as opposed to the latter, all the procedures regarding the legal status of the Defender's staff and its employees should be given in a more detailed manner.

1. The law adopted on 26 May 2011
2. See RA Administrative Law, manual, by joint edition of Professor G. Danielyan, PHD of Law, YSU edition. Yerevan, 2012, p. 232.
3. For more details see *Бахрах Д.Н.* Административное право, Часть Общая, М.,

1993, с. 97. *Манохин В.М.* Советская государственная служба, М., 1966, с. 20, etc.

4. The mentioned law entered into force on 6 January 2011, that is, it should have been implemented on the 1st of July.

5. The mentioned decisions are available at www.court.am website.

**CONTRADICTIONS BETWEEN
THE INSTITUTE OF CITIZEN RIGHTS,
ACCORDING TO CONSTITUTION OF ARMENIAN SSR OF 1978 AND
INTERNATIONAL STANDARDS**

**LEVON SHAKHPARYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW
OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE RA**

Considerable changes took part in the world at the second part of 20th century in the field of human rights: internationalization, globalization, socialization. Having compared the Institute of Citizen Rights in Constitution of Armenian SSR of 1978 with the former one a legal and technical progress took place. Substantial development was also noticed in the position of citizen; generalization of the framework and contents of the main rights took place. The principles of citizen's legal situation were also stated. However, the official soviet legal conception didn't accept division of the citizen rights to natural and positive ones. Consequently, the ideology of inalienability of the rights and inborn talent that is peculiar to international law was strange for it. The system of human rights interstate defense wasn't developed. The individual didn't have an opportunity to defend from infringing legislation. Individual rights were humiliated. An opportunity to turn to international structures of human rights defense wasn't determined. The constitutional solutions adopted in the issue of comparison of international and interstate rights and the international human right became a provision with consultation character for legal creation.

Keywords: internationalization, globalization, socialization, infringing legislation, underestimation of individual rights, interstate system of rights defense, international defense of rights, priority of interstate right.

**ПРОТИВОРЕЧИЯ МЕЖДУ ИНСТИТУТОМ ПРАВ ГРАЖДАНИНА
ПО КОНСТИТУЦИИ АРМЯНСКОЙ ССР 1978г.
И МЕЖДУНАРОДНЫМИ СТАНДАРТАМИ**

**ЛЕВОН ШАХПАРЯН
АСПИРАНТ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА**

Начиная со второй половины 20-го века в сфере прав человека произошли существенные изменения: интернационализация, глобализация, социализация. Институт права гражданина в Конституции Армянской ССР 1978г., в сравнении с прежним, имела правовой технический прогресс. В статусе гражданина было заметно также содержательное развитие, имело место расширение рамок основных прав и содержания. Были закреплены также принципы правового статуса гражданина. Но советское официальное понятие права не признавало раздвоение прав гражданина на естественные и положительные. Следовательно, идея неотчуждаемости прав человека от прав, присущих международному праву и обделенности человека правами с рождения, была чужда для него. Система внутригосударственной защиты прав человека не была достаточно развита. Индивидум не имел возможности защищаться от правонарушающего законодательства. Личные права были ущемлены. Возможности обращения к международным структурам защиты прав человека не было предусмотрено. Принятые конституционные решения по вопросам соотношения международных и внутригосударственных прав, международное право человека превратили в положение, носящие рекомендательный характер для правотворчества.

Ключевые слова: интернационализация, глобализация, социализация, правонарушительное законодательство, недооценка личных прав, внутригосударственная система защиты права, международная защита прав, приоритетность внутригосударственного права.

Բանալի բառեր - միջազգայնացում, համընդհանրացում, սոցիալականացում, իրավախախտ օրենսդրություն, անձնական իրավունքների թերազնահատում, իրավունքների պաշտպանության ներպետական համակարգ, իրավունքների միջազգային պաշտպանություն, ներպետական իրավունքի առաջնայնություն

ՀՈՒՆԻՍԻ 2014 6 (180)

ՀԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ՀՀ ԳԱՍ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ՀԽՍՀ 1978 ԹՎԱԿԱՆԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱՅՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ

ԵՎ ՄԻՋԱՉԳԱՅԻՆ ՉԱՓՈՐՈՇԻՉՆԵՐԻ ՀԱԿԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մարդու իրավունքների տեսանկյունից ՀԽՍՀ 1978թ. Սահմանադրությունը գնահատելիս պետք է նկատի ունենալ մի շարք գործոններ: Այդ գործոններից կարևորը համաշխարհային մասշտաբով մարդու իրավունքների ինստիտուտի էվոլյուցիան է: 20-րդ դարի 2-րդ կեսից աշխարհում տեղի ունեցան էական տեղաշարժեր մարդու իրավունքների ոլորտում: Եթե մինչ այդ մարդու իրավունքները գոյություն ունեին որպես ներպետական իրավական համակարգերի բաղադրատարր, ապա դրանից հետո տեղի ունեցավ մարդու իրավունքների միջազգայնացումը, իսկ այնուհետև՝ համընդհանրացումը: ՄԱԿ-ի գործունեության շնորհիվ ձևավորվեց և սկսեց գործել մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքը: Այդպիսով, 20-րդ դարի երկրորդ կեսից մարդու իրավունքների նկատմամբ հարգանքը վերածվել էր նորագույն շրջանի միջազգային իրավունքի հիմնական սկզբունքներից մեկը:

20-րդ դարի 2-րդ կեսից աշխարհի սահմանադրական օրենսդրությունները որդեգրեցին սոցիալական պետության հայեցակարգը: Առաջ եկավ նաև մարդու իրավունքների զարգացման նոր ուղղություն. «Մարդու իրավունքների ընկալումը որպես բարոյական, այլ ոչ թե միայն քաղաքական կամ սոցիալական արժեք: Մարդու իրավունքները ձևափոխվում են իրավական համակարգի հիմքային սկզբունքի, ներառվում են իրավաբանական աշխարհայացքում»: 'Դրան ի պատասխան խորհրդային քաղաքական իրավական միտքը ձևակերպեց զարգացած սոցիալիզմի տեսությունը և համաժողովրդական պետության հայեցակարգը: «ՀԽՍՀ 1978թ. Սահմանադրությունն արտացոլում էր խորհրդային հասարակության զարգացման նոր փուլը՝ զարգա-

ցած սոցիալիզմի փուլը, որ նշանակում էր խորհրդային պետության վերածում պրոլետարիատի դիկտատուրայի պետությունից համաժողովրդական պետության, ինչն ուղղակիորեն ամրագրված էր Սահմանադրության մեջ: Այդ կապակցությամբ ԽՍՀՄ Սահմանադրության մեջ մտցվեց «ժողովուրդ» հասկացությունը: Ժողովուրդը հայտարարվում էր իշխանության սուբյեկտ: Չնայած պետության համաժողովրդական բնույթի մասին պնդմանը, Սահմանադրությունը չէր կորցնում իր դասակարգային բնութագիրը: Սահմանադրության էության այդպիսի մեկնաբանումն ընդունված էր քաղաքական և պետաիրավական գրականության մեջ, քանի որ պրոլետարիատի դիկտատուրայի գաղափարը վերափոխվել էր բանվոր դասակարգի առաջատար դերի մասին գաղափարով»:

Չուտ իրավատեսական կարգավիճակում 1978թ. Սահմանադրությունն առաջընթաց էր արձանագրել 1937թ. Սահմանադրության համեմատ: Առաջին հերթին, ինչպես նշում է Ֆ. Թոխյանը «Պետություն - քաղաքացի» փոխհարաբերությունների սահմանադրական ինստիտուտի տեղի և դերի, նշանակության բարձրացում էր: Եթե 1937թ. Սահմանադրությունն այդ ինստիտուտի կարգավորումն իրականացնում էր 8-րդ գլխում, ապա 1978թ. Սահմանադրությունը դրան նվիրել էր 2-րդ բաժինը, որը կոչվում էր «Պետությունը և անհատը»՝ երկու գլուխներով՝ «ՀՍՍՀ քաղաքացիությունը: Քաղաքացիների իրավահավասարությունը» (5-րդ գլուխ) և «ՀՍՍՀ քաղաքացիների հիմնական իրավունքները, ազատությունները և պարտականությունները» (6-րդ գլուխ): Բացի իրավատեսական առաջադիմությունից 1978թ. Սահմանադրությամբ քաղաքացու կարգավի-

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանութիւն

Պետութեան եւ իրավունքի պատմություն

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

88

ճակում նկատվում էր նաև բովանդակալից զարգացում: Առաջին հերթին պետք է նկատի ունենալ, որ տեղի էր ունեցել հիմնական իրավունքների շրջանակի և բովանդակության ընդլայնում: Քաղաքացու իրավունքները «1978թ. Սահմանադրության մեջ էլ ավելի խորացվել, կատարելագործվել ու զարգացել են: Դրա վկայությունն են՝ երաշխավորված աշխատանքի իրավունքը, որ լրացվել է մասնագիտության և աշխատանքի տեսակ ընտրելու իրավունքով, նամակագրության գաղտնիության մասին հողվածը լրացվել է հեռախոսային խոսակցությունների և հեռագրական հաղորդումների գաղտնիության ապահովման կետերով և այլն... Հռչակվել են մեծ թվով նոր իրավունքներ ու ազատություններ (առողջության պահպանության իրավունք, բնակարանի իրավունք, գիտական, տեխնիկական և գեղարվեստական ստեղծագործության ազատություն և այլն): Նոր իրավունքների ու ազատությունների ընդհանուր թիվը տպավորիչ է՝ այն հասնում է 10-ի»³: Դրանց թվում էին «կուլտուրայի նվաճումներից օգտվելու իրավունքը, պետական և հասարակական գործերի կառավարմանը, համապետական և տեղական նշանակություն ունեցող օբեկտների և որոշումների քննարկմանն ու ընդունմանը մասնակցելու իրավունքը (ենթադրում էր նաև համաժողովրդական քվեարկությունը), պետական և հասարակական կազմակերպություններին առաջարկություններ ներկայացնելու և քննադատելու իրավունքը, ամուսնության և ընտանիքի նկատմամբ պետական հոգատարության իրավունքը, քաղաքացու անձը հարգելու պետական մարմինների ու պաշտոնատար անձանց պարտականությունը, պետական մարմինների գործողությունները զանգատարկելու (նաև դատական կարգով) իրավունքը, ապօրինի գործողությունների հետևանքով պատճառված վնասի հատուցում ստանալու իրավունքը: Սահմանվել էին նաև քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների նոր երաշխիքներ՝ տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական, կազմակերպական, իրավաբանական և այլն⁴:

Միաժամանակ ամրագրվել էին սահմանադրական նոր պարտականություններ, որոնք չկային 1937թ. Սահմանադրության մեջ: «Դրանց թվում են՝ այլ քա-

ղաքացիների իրավունքներն ու օրինական շահերը հարգելու, բնությանը հոգատար վերաբերվելու, նրա հարստությունները պահպանելու, պատմական հուշարձանների և մշակութային մյուս արժեքների պահպանման նկատմամբ հոգատարություն, երեխաների դաստիարակության պարտականությունները»⁵: Բացի կոնկրետ իրավունքներից, 1978թ. Սահմանադրությունն ամրագրում էր քաղաքացու իրավական վիճակի սկզբունքները՝ իրավահավասարությունը, լիիրավությունը, իրավունքների և պարտականությունների միասնությունը:

Մինչև ԽՍՀՄ 1977թ. Սահմանադրության, այնուհետև ՀԽՍՀ 1978թ. Սահմանադրության ընդունումը, 1976թ. ԽՍՀՄ-ը վավերացրեց ՄԱԿ-ի 1966թ. մարդու իրավունքների վերաբերյալ դաշնագրերը, սակայն առանց «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» դաշնագրի 1966թ. լրացուցիչ արձանագրության: Դրանով իսկ ԽՍՀՄ համար ևս պարտադիր դարձան մարդու համընդհանուր իրավունքների սկզբունքները՝ ամրագրված մարդու իրավունքների միջազգային բիլում: Որպես այդպիսիք գրականության մեջ առանձնացնում են հետևյալ սկզբունքները⁶. ա) մարդու իրավունքներն անօտարելի են և պատկանում են նրան ի ծնե, բ) մարդու իրավունքները համընդհանուր են՝ հիմնված յուրաքանչյուրի իրավահավասարության և յուրաքանչյուրի համար երաշխավորվածության սկզբունքների վրա, գ) մարդու իրավունքները բարձրագույն սոցիալական արժեք են, դրանց հարգանքը, պահպանումը և պաշտպանությունը պետության պարտականությունն է, դ) մարդու իրավունքների և ազատությունների իրականացումը չպետք է խախտի այլոց իրավունքները, ե) մարդու իրավունքներն անհամատեղելի են խտրականության հետ, զ) ազատություն⁷:

Խորհրդային պաշտոնական իրավահասկացությունը չէր ընդունում քաղաքացու իրավունքների երկատու մեթոդը բնականի և պոզիտիվի: Հետևաբար, մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքին բնորոշ իրավունքների անօտարելիության և ի ծնե օժտվածության գաղափարը խորթ էր նրա համար: Այդ խորթությունը սոսկ տեսական նշանակություն չուներ, այլև հանգեցնում էր բավականին

տխոր սոցիալ-իրավական հետևանքներ: Այն, ինչ առավելություն էր բնական իրավահասկացողության համար, իր հերթին թերություն էր խորհրդային իրավահասկացողության և քաղաքացու կարգավիճակի ինստիտուտի համար: Չէ՞ որ բնական իրավունքի տեսությունը գտնում էր, որ գրված իրավունքից բացի, կար չգրված, բարոյական իրավունքը, որը բխում էր մարդու էությունից և որին պետք է հետևի գրված իրավունքը: Օրենսդրությունը կարող է նաև շեղվել բնական իրավունքից, հետևաբար անհատը պետք է ունենա իրավական հնարավորություն պաշտպանվելու իրավախախտ օրենսդրությունից՝ այն վիճարկելու միջոցով: Սակայն 1966թ. լրացուցիչ արձանագրության չվավերացնելը ԽՍՀՄ քաղաքացիներին գրկեց մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային կառուցակարգերին դիմելու հնարավորությունից: Այդպիսով մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքը ԽՍՀՄ-ի իրավական համակարգի համար դարձավ միայն իրավաստեղծագործության ընթացքում խորհրդատվական նշանակություն ունեցող դրույթների ամբողջություն:

Իր հայեցակարգային հիմքով քաղաքացու կարգավիճակը պայմանավորված էր պոզիտիվ իրավական պատկերացումներով: Խորհրդային սահմանադրությունները նսեմացրել էին անձնական իրավունքները, դրանց իրավական երաշխիք ճանաչելով միայն օրենքը, ինչպես նաև դատախազությունը և դատարանը: Իրավախախտ օրենսդրության հնարավորության և անկախ դատական իշխանության բացակայության պայմաններում այդ երաշխիքները շատ թույլ ուժ ունեին: «Իրավունքի աղբյուրը նորից մնում էր պետությունը, այլ ոչ թե ինքը՝ քաղաքացին, ինչը հիմնավորվում էր անշեղորեն գերակշռող իրավունքի պոզիտիվիստական մեկնաբանությամբ»⁸:

Պետաիրավական վարչաձևում տեղի ունեցած լուրջ փոփոխություններին զուգընթաց պետությունը դեռևս մնում էր հակաժողովրդավարական, իսկ քաղաքացու իրավունքները՝ աղճատված: «Չնայած լուրջ տրանսֆորմացիային իրավունքի տեսության և խորհրդային օրենսդրության մեջ ԽՍՀՄ-ում քաղաքացիների իրավունքները և ազատություն-

ները կրում էին հռչակագրային բնույթ՝ կուսակցական բյուրոկրատիայի կողմից իշխանության մենաշնորհացման պայմաններում: Անհրաժեշտաբար հասունանում էր կուսակցական ընտրանու քաղաքական գաղափարախոսության փոփոխման հարցը, որն արդեն չէր համապատասխանում ժամանակի ոգուն և գուպում էր պետության ու հասարակության սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական զարգացումը: Քանի դեռ պետության գլխին կանգնած էին ԽՍՀՄ դեկավարները, գերիշխում էր այլ կուսակցությունների, մարդու իրավունքների և իրավական պետության գաղափարների բացահայտ բննարկման ոչ հրապարակային արգելքը, ցանկացած փոփոխություն օրենսդրության մեջ մնում էր կուսակցական բյուրոկրատիայի գաղափարական պլանների իրականացում, այլ ոչ թե կոնկրետ քաղաքացիների շահերի և իրավունքների»⁹:

1978թ. Սահմանադրությամբ նախատեսված քաղաքացու իրավունքների իրավական հայեցակարգը խոցելի էր մարդու իրավունքների ներպետական պաշտպանության համակարգի թերզարգացվածության պատճառով, ինչպես նաև միջազգային և ներպետական իրավունքների հարաբերակցության հարցում: «Պետական իրավունքի ձևափոխումները Խրուշչովի և Բրեժնևի կառավարման տարիներին չշոշափեցին դրա էությունը: Պետաիրավական ինստիտուտները, չնայած որոշ ժողովրդականացմանը, նախկինի պես ամրագրում էին կոմկուսի իշխանությունը, անտեսում մարդու, նրա իրավունքների և ազատությունների առաջնայնությունը: Երկրում գործում էին «իրավական» մեխանիզմներ, որոնք իրականում չէին ապահովում խոսքի, մամուլի, խղճի, քաղաքական գործունեության ազատությունները»¹⁰: 20-րդ դարի վերջերին արևմտյան աշխարհում կային մարդու իրավունքների պաշտպանության բազում ինստիտուտներ՝ մարդու իրավունքների պաշտպան, մարդու իրավունքների հանձնաժողով, դատական համընդհանուր պաշտպանության իրավունք և հատկապես վարչական արդարադատություն¹¹, որոնցից ոչ մեկը նախատեսված չէր խորհրդային պետաիրավական համակարգում:

«Բրեժնևյան բյուրոկրատիայի քա-

Պետութեան եւ իրավունքի պատմութիւն

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

90

դաբականության մեջ և գործողություններում նկատվում էր ակնհայտ երկակիություն: Մի կողմից ծավալվում էին դատավարություններ՝ ուղղված այլախոհների դեմ, հարյուրավոր դիսիդենտներ ազատագրվում էին, ուղարկվում հոգեբուժարաններ, իսկ շատերն արտաքսվում էին երկրից: Մյուս կողմից տարվում էր զիջումների քաղաքականություն երկրի ներսում ծավալված ազատական տրամադրությունների և արևմուտքի հասարակական կարծիքի ճնշումների ներքո: ԽՍՀՄ-ը վավերացրեց ՄԱԿ-ի 1966թ. Մարդու իրավունքների պակտը, իսկ 1975թ.՝ Հելսինկյան փաստաթուղթը, սակայն այդ փաստաթղթերը երկրում իրավաբանական ուժ ձեռք չբերեցին¹²: Պատճառն այն էր, որ խորհրդային իրավական դոկտրինան չէր ընդունում միջազգային պայմանագրերի որպես ներպետական իրավական համակարգի տարր և միջազգային իրավունքի առաջնությունը ներպետական իրավունքի նկատմամբ: ԽՍՀՄ 1977թ. Սահմանադրության 29-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ «Մյուս պետությունների հետ ՍՍՀՄ-ի հարաբերությունները կառուցվում են սուվերեն հավասարության, ուժ գործադրելուց կամ ուժով սպառնալուց փոխադարձ հրաժարման, սահմանների անխախտելիության, պետությունների տերիտորիալ ամբողջականության, վեճերի խաղաղ կարգավորման, ներքին գործերին չմիջամտելու, մարդու իրավունքների ու ազատությունների հարգման, ժողովուրդների իրավահավասարության և իրենց բախտը տնօրինելու իրավունքի, պետությունների համագործակցության, միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքներից ու նորմերից, ՍՍՀՄ-ի կնքած միջազգային պայմանագրերից բխող պարտավորությունների բարեխիղճ կատարման սկզբունքների պահպանման վրա»: Ինչպես տեսնում ենք, սահմանադրական այդ նորմը թվարկում էր նաև «կնքած միջազգային պայմանագրերից բխող պարտավորությունների բարեխիղճ կատարման սկզբունքը»: Այդ սկզբունքը միջազգային իրավունքի ամենահին սկզբունքներից է, առանց որի գործադրման անհնարին է միջազգային իրավունքի գոյությունը: «Հավատարմությունն ստանձնած միջազգային պարտավորություններին վճ-

ռական նշանակություն ունի, քանզի դրանից է կախված միջազգային իրավունքի նորմերի իրագործումը»¹³:

Նման սահմանադրական լուծումը, այսինքն՝ միայն նշված սկզբունքի վկայակոչումը, անորոշ էր, որովհետև սահմանադրական կարգավորումը չէր նախատեսում միջազգային և ներպետական իրավական համակարգերի փոխգործակցության ձևերի իրավական կարգավորումը՝ միջազգային իրավունքի անմիջական կամ միջնորդավորված գործողության հիմնահարցը, երկուսի միջև կոլիզիաների լուծման եղանակները, դրա իրավական միջոցները և այլն:

Վերակառուցման շրջանի խորհրդային սահմանադրական և միջազգային իրավական դոկտրինաներն ընդունում էին միջազգային իրավունքի նորմերի իրականացումը, կիրառումը ներպետական իրավունքում¹⁴: Այդ դոկտրինաներն առանձնացնում էին ներպետական իրավունքի միջոցով միջազգային իրավունքի իրացման և կիրառման երեք ձև՝ ա) միջազգային պայմանագրերի կատարման նպատակով նոր օրենսդրական ակտի հրապարակում կամ գործող օրենսդրության մեջ փոփոխությունների և լրացումների կատարում (տրանսֆորմացիա կամ ինկորպորացիա), բ) միջազգային պայմանագրերի կիրառման կարգը սահմանող ակտի ընդունում, գ) ազգային օրենսդրության մեջ հատուկ հղումները (վկայակոչումները) միջազգային պայմանագրերին, որոնք իրավասու մարմիններին կողմնորոշում են համապատասխան պայմանագրերի նորմերի կատարմանը¹⁵:

Ներքին իրավունքում հղումների կիրառումը խորհրդային պրակտիկայում լայնորեն տարածված էր: Գործնականում կային դրա երկու տեսակները՝ միջազգային պայմանագրերի համալիր կիրառում (միջազգային և ներպետական նորմերի համատեղ կիրառում) և առաջնային կիրառում: Վերջինս հասկացվում էր որպես միջազգային և ներպետական իրավունքների կոլիզիայի լուծման ձև, սակայն միայն հղման առկայության դեպքում: Խորհրդային դոկտրինան չէր ընդունում միջազգային նորմը ներպետական իրավունք ներմուծելու ընդհանուր դոկտրինան կամ անմիջական գործողությունը, առանց հղումների: Նույ-

նիսկ վերջիններս առկայության դեպքում, համարում էր, որ վկայակոչումը կամ (հղումը) չի ներմուծում միջազգային նորմը ներպետական իրավունք այլ միայն բնութագրում է երկու իրավական համակարգերի փոխհարաբերությունները դրանց կիրառման գործընթացում: Նույնիսկ վերակառուցման շրջանի խորհրդային իրավական դոկտրինան քննադատորեն էր վերաբերվում, «բուրժուական պետությունների» սահմանադրական այն նորմերին, որոնցով միջազգային պայմանագրերը հայտարարվում էին ներպետական իրավական համակարգի տարր, սահմանվում էր միջազգային իրավունքի առաջնությունը ներպետականի նկատմամբ¹⁶:

Մարդու իրավունքների ոլորտում 20-րդ դարի 2-րդ կեսից աշխարհում տեղի ունեցան էական տեղաշարժեր՝ միջազգայնացում, համընդհանրացում, սոցիալականացում: ՀՖՍՀ 1978թ. Սահմանադրության քաղաքացու իրավունքների ինստիտուտը նախորդի հետ համեմատած ուներ իրավատեխնիկական առաջընթաց: Քաղաքացու կարգավիճակում նկատվում էր նաև բովանդակային զարգացում. տեղի էր ունեցել հիմնական իրավունքների շրջանակի և բովանդակության ընդլայնում: Ամրագրվել էին նաև քաղաքացու իրավական վիճակի սկզբունքները՝ իրավահավասարությունը, լիիրավությունը, իրավունքների և պարտականությունների միասնությունը:

Սակայն խորհրդային պաշտոնական իրավահասկացությունը չէր ընդունում քաղաքացու իրավունքների երկատուրք բնականի և դրականի: Հետևաբար, մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքին բնորոշ իրավունքների անօտարելիության և ի ծնե օժտվածության գաղափարը խորթ էր նրա համար: 1978թ. Սահմանադրության քաղաքացու իրավունքների ինստիտուտը խոցելի էր մարդու իրավունքների ներպետական պաշտպանության համակարգի թերզարգացվածության պատճառով: Անհատը չունէր իրավական հնարավորություն պաշտպանվելու իրավախախտ օրենսդրությունից: Նսեմացվել էին անձնական իրավունքները, դրանց իրավական երաշխիք ճանաչելով միայն օրենքը, ինչպես նաև դատախազությունը և դատարանը: Իրավախախտ օրենսդրության հնարավորության և անկախ դատական իշխանության բացակայության պայմաններում այդ երաշխիքները շատ պույլ էին:

Սահմանադրական օրենսդրությունը չէր նախատեսում մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային կառուցակարգերին դիմելու իրավունքը: Միջազգային և ներպետական իրավունքների հարաբերակցության հարցում որդեգրած սահմանադրական լուծումները մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքը վերածել էին իրավաստեղծագործության համար խորհրդատվական նշանակության դրույթների:

1. *Глухарева Л.И.* Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). М., 2003, с. 143.
2. *Վաղարշյան Ա.Գ.* Հայաստանի սահմանադրական զարգացման որոշ հիմնահարցեր - ԵՊՀ, Եր. համալս. հրատ., 2003, էջ 62-63:
3. *Թոխյան Ֆ.Պ.* «Քաղաքացիների սահմանադրական ստատուսի զարգացումը Հայկական ՍՍՀ-ում (1920-1980թթ.)», ՀՍՍՀ ԳԱ փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտ - Եր., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1987, էջ 102:
4. Նույն տեղը, էջ 103-180:
5. ՀՖՍՀ 1978 թ. Սահմանադրության 58-67 հոդվածները:
6. Մարդու համընդհանուր իրավունքները բնութագրվում են որպես մարդու բնույթին հատուկ իրավունքներ, առանց որոնց նա չի կարող գոյություն ունենալ որպես մարդկային էակ: *Сандос А.Х.* Общепризнанные права человека. Под ред. И.И. Лукашук, М., 2002, с. 18-19.
7. Ազատության սկզբունքի համաձայն՝ բոլոր մարդիկ ծնվում են ազատ և ունեն հետևյալ հիմնական ազատությունները՝ ազատության իրավունք, ազատություն ստրկությունից և անազատ վիճակից, ազատություն կամայական կալանքից, ձերբակալությունից և վտարումից, ազատություն անձնական և ընտանեկան կյանքին կամայական միջամտությունից, ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունք: *Сандос А.Х.* Международное право прав человека. Отв. ред. Б.Н. Топорнин, М., 2002,

с. 91.
8. *Глушкова С.И.* Права человека в России. М., 2006, с. 236.
9. *Глушкова С.И.* Права человека в России. М., 2006, с. 237-238.
10. *Վաղարշյան Ա.Գ.* Հայաստանի սահմանադրական զարգացման որոշ հիմնահարցեր - ԵՊՀ, Եր. համալս. հրատ., 2003, էջ 61:
11. *Сандос А.Х.* Международное право прав человека. Отв. ред. Б.Н. Топорнин, М., 2002, с. 123-134; *Абдулаев М.И.* Права человека и закон: Историко-теоретические аспекты. СПб., 2004, с. 200-228.
12. *Վաղարշյան Ա.Գ.* Հայաստանի սահմանադրական զարգացման որոշ հիմնահարցեր - ԵՊՀ, Եր. համալս. հրատ., 2003, էջ 61:
13. *Քաղարշյան Վ.Վ.* Միջազգային իրավունք, Եր., Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 2002, էջ 100:
14. *Игнатенко Г.В.* Взаимодействие внутрисударственного и международного права. Свердловск, 1998, с. 4-16.
15. Международное право / Под ред. Н.Т. Булатовой, М., 1987, с. 64.
16. Международное право / Под ред. Н.Т. Булатовой, М., 1987, с. 63.

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանութիւն 91

THE PURIFICATION OF LEGAL INCONSISTENCY REGULATION FROM INTERPRETATION TOOLS

GEVORG HAKOBYAN

**POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW OF NAS OF THE RA**

Considering the modern opinions about concurrence of norms in the theory, the author analyses the concept of the concurrence of norms and compares them with a redefined concept of legal inconsistencies. As a result, it comes out that the concurrence of norms is not a tool of regulation of legal inconsistencies and thus shall be removed from its inventory.

Keywords: collision of norms, concurrence of norms, lex specialis, lex generalis

ОЧИЩЕНИЕ УРЕГУЛИРОВАНИЯ ПРАВОВЫХ НЕСООТВЕТСТВИЙ ОТ ИНСТРУМЕНТОВ ТОЛКОВАНИЯ

ГЕВОРГ АКОПЯН

**АСПИРАНТ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА**

В работе автор анализирует концепцию конкуренции правовой нормы и сравнивает с концепцией правового несоответствия. В итоге автор приходит к выводу, что правовая конкуренция это не регулирующий инструмент правового несоответствия и соответственно должна обчиститься с его инструментария.

Ключевые слова: очищение инструментов урегулирования решений правовых несоответствий от конкуренции норм

Բանալի բառեր - իրավանորմերի բախում, իրավանորմերի մրցակցություն, կոլիզիա

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ԻՐԱՎԱՆՈՐՄԵՐԻ ԲԱՏՄԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՍԱՔՐԱՉԱՏՈՒՄԸ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԻՔԱԿԱԶՄԻՑ

Իրավական անհամապատասխանությունների խնդիրը, որը նաև հայտնի է նորմերի կոլիզիա, բախում, հակասություն և մի քանի այլ անվանումներով, ժամանակակից իրավագիտության խնդիրներից է: Այս խնդրին են դասում նաև հատուկ և հասարակ նորմերի փոխհարաբերությունում դրանցից մեկին մատասպատություն տալու հարցը:

Օրինակ՝ պրոֆեսոր Ա. Ֆ. Չերդանցկը նորմերի «մրցակցության» ներքո նկատի ունի ընդհանուր և հատուկ նորմերի փոխհարաբերությունը: Ըստ նրա՝ այդ նորմերն ունեն տարբեր բովանդակություն, բայց կոչված են կարգավորելու միևնույն փաստացի իրավիճակները²: Ա. Ֆ. Չերդանցկը մրցակցությունը համարում է կոլիզիա. ըստ նրա՝ «մրցակցությունը կոլիզիայի մասնավոր տեսակ է»³:

Սենք այս տեսակետը հերքում ենք: Կարծում ենք, որ հատուկ և հասարակ նորմերի փոխհարաբերությունն իրականում ընդամենը մեկնաբանման գործիք է և իրավական անհամապատասխանությունները կարգավորելու հետ կապ չունի:

Որոշ ասհմանումներ և դրույթներ

Հետևյալ արտահայտությունների ներքո նկատի ունենք հետևյալ իմաստները՝

- Իրավական նորմերի անհամապատասխանություն - իրավական նորմերի պահանջների (պարտավորություն, կամընտրություն կամ արգելք) հակադրու-

թյուն, մի իրավիճակ, որտեղ այդ պահանջներն ուղղված լինելով միևնույն հասարակական հարաբերության կարգավորմանը, իրար փոխբացառում են, քանի որ այդ պահանջները նորմատիվ պահանջներ են, ապա նրանք միասնաբար վավեր են և միասնաբար ձևականորեն գործում են, քանի դեռ դրանցից մեկը կամ մի քանիսը անվավեր չեն ճանաչվել⁴:

- Իրավունքի մեկնաբանություն - իրավանորմերի և դրանց փոխհարաբերության իմաստի բացահայտումը:

- Իրավանորմերի մրցակցություն - հատուկ և հասարակ նորմերի փոխհարաբերությունը, ինչպես դա նկատի ունի Ա. Ֆ. Չերդանցկը:

- Իրավանորմի անվավեր ճանաչումը կոնստիտուտիվ ակտ է⁵:

Իրավանորմերի մրցակցության տարբերությունն իրավական անհամապատասխանությունից

Իրավունքի մրցակցության որևէ դասական կանոն իրավական անհամապատասխանությունների կարգավորման միջոց չէ:

Այս պնդումը հիմնավորելու համար անհրաժեշտ է պարզել, թե ինչ է հատուկ նորմի և ընդհանուր նորմի փոխհարաբերությունը, և ընդհանրապես, ի՞նչ է նշանակում ընդհանուր նորմ և հատուկ նորմ:

Իրավանորմերի մրցակցությունն անհրաժեշտաբար իրավական անհամապատասխանություն չէ, և ոչ էլ բացառվում է նրա այդպիսին լինելը. այն իրավանորմերի մեկնաբանության միջոց է, որով բացահայտվում է իրավանորմե-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

րի կարգավորման առարկան և կարգավորման ծավալը:

Պատմականորէն *lex specialis derogat legi generali*՝ հատուկ նորմը փոխարինում է ընդհանուրին, կամ համանման գործիքներն իրավունքի կառուցվածքը բացահայտելու գործիք են եղել⁶: Իզուր չէ, որ իրավանորմերի մրցակցությունը որոշ հեղինակներ դիտարկում են որպէս իրավանորմերի փոխկապակցման անհրաժեշտ միջոց⁷:

Պատմականորէն իրավանորմերի մրցակցությունը ձևավորվել է Հին հռոմէական իրավունքում: Ժամանակի ընթացքում խառնվելով հասարակական հարաբերությունների կարգավորման առանձնահատկությունների և կարիքների, ինչպէս նաև քաղաքական նկատառումների հետ՝ իրավանորմերի մրցակցության կանոնները ձեռք են բերել տարբեր կառույցներ և տեսական իմաստներ. մի դեպքում նախապատվությունը տրվել է հատուկին, մյուսում՝ հասարակին⁸: Որոշ դեպքերում հատուկ և հասարակ իրավանորմերի փոխհարաբերության անվան ներքո կարգավորվել են լրիվ այլ սկզբունքներ: Օրինակ՝ ընդհանուր նորմին նախապատվություն տալու կանոնը, որը ձևակերպվել է որպէս *generalia specialibus non derogant*, ամերիկյան իրավունքում պարզապէս նշանակում է, որ ժամանակագրական կերպով հաջորդող ընդհանուր նորմը չի ազդում նախորդող հատուկ նորմի վրա, քանի դեռ բավարար հստակությամբ դա չի նշված ընդհանուրում⁹. այս իմաստը, ինչպէս կարելի է նկատել յուրահատուկ է կոնկրետ իրավական համակարգին և կոնկրետ իրավիճակին:

Կամ օրինակ՝ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքում ընդհանուր իրավանորմի և հատուկ իրավանորմի փոխհարաբերությունը կառուցվել է՝ ըստ իրավական ակտի ընդհանուր և հատուկ մասերի փոխհարաբերության, և ձևակերպվել է որպէս իրավական անհամապատասխանության կարգավորման կա-

նոն¹⁰:

Մյուս կողմից՝ տեսությունում երևույթը նույնականացվել է իրավական անհամապատասխանությունների կարգավորման իրավանորմերի հետ, այդ թվում՝ գերակայության սկզբունքի հետ (*lex superior*). օրինակ՝ Է. Վրանետը նշում է, որ *specialis, generalis* և *superior* իրավանորմերի կոնֆլիկտների լուծման կանոնները պետք է դասակարգվեն որպէս ստորադաս մեկնաբանման կանոններ. ըստ տրված կանոնների նորմի ընտրությունը ոչ թե հենց նշված կանոնների ուղղակի կիրարկման արդյունք է, այլ օրենքը փոփոխելու իրավագործման դրսևորում¹¹, որի հետ մենք համաձայն չենք իրավունքի մրցակցության հարցի համատեքստում:

Խնդիրն այն է, որ իրավական անհամապատասխանության կարգավորումն իրավունքի մրցակցությանը նույնացնել պետք չէ, իսկ *lex superior* կանոնը հենց իրավական անհամապատասխանության կարգավորման կանոն է, որը դրսևորվելով գերակայության սկզբունքի ձևով¹² պահանջում է, որ ավելի բարձր և ավելի ցածր իրավաբանական ուժ ունեցող իրավանորմերի միջև անհամապատասխանության դեպքում պետք է գործի ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող նորմը. *lex superior* կանոնն ինքնին ենթադրում է կոնստիտուտիվ տարր, մինչդեռ *specialis* և *generalis* կանոններն ինքնին կոնստիտուտիվ չեն:

Մեկնաբանման գործիքի՝ անհամապատասխանությունների կարգավորումների գործիք ներթափանցելը հավանաբար պայմանավորված է եղել իրավանորմերի մեկնաբանության պրոցեսում իրավական անհամապատասխանության խնդրին հանդիպելու հետ: Բանն այն է, որ այդպիսի իրավիճակում նորմերի իմաստների վերաբերյալ սեմանտիկ տեղեկատվության անորոշությունը կարող է առաջացնել վեճ, թե իրականում տրված դեպքում այդ նորմերի փոխհարաբերությունն իրավական անհամա-

պատասխանութիւնն է, թե ոչ, և առանց սեմանտիկ կամ լրացուցիչ ենթադրվող իմաստի՝ իրավանորմների տրամաբանասինտակտիկ իմաստով փոխհարաբերությունը կարող է ստեղծել իրավական անհամապատասխանութեան պատրանք: Առանց այդպիսի հատուկ իմաստների իրավանորմների փոխհարաբերությունը, որտեղ իրավանորմները կարգավորում են միևնույն հասարակական հարաբերությունը փոխբացառող ձևով, իսկապես իրավական անհամապատասխանութիւնն է: Սա հավանաբար այն պատճառն է, որ իրավանորմների մրցակցութեան կանոնները ներթափանցել են իրավական անհամապատասխանութիւնների կարգավորման տիրույթ:

Երբ բերում են հատուկ և ընդհանուր նորմների փոխհարաբերութեան օրինակներ, նկատի են ունենում, օրինակ՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածը, որի համաձայն. «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի և կրոնի ազատութեան իրավունք. այս իրավունքը ներառում է իր կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու ազատութիւնը և դրանք ինչպես միանձնյա, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ և հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով, քարոզչութեան, արարողութիւնների, պաշտամունքի և ծեսերի միջոցով արտահայտելու ազատութիւն»:

2. Մեփական կրոնը կամ համոզմունքները դավանելու ազատութիւնը ենթակա է միայն այնպիսի սահմանափակումների, որոնք սահմանված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակութիւնում՝ ի պաշտպանութիւն հասարակական անվտանգութեան, հասարակական կարգի, առողջութեան կամ բարոյականութեան կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատութիւնների¹³»:

1-ին մասի նորմն ընդհանուր նորմ է, որը նկարագրում է ազատութիւնը, իսկ երկրորդ մասի նորմը հատուկ նորմ է, որը տալիս է այդ ազատութեան սահմանա-

փակումների շրջանակը: 1-ին և 2-րդ մասերը չեն «բախվում», որովհետև երկրորդն առաջինի հայեցակարգային և իմաստային շարունակութիւնն է:

Կամ օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի համաձայն. «Սպանութիւնը՝ ապօրինաբար մեկ ուրիշին դիտավորութեամբ կյանքից զրկելը» է, որի համար նախատեսված է որոշակի X պատիժ:

Նույն օրենսգրքի 106-րդ հոդվածում սահմանված է. «Մոր կողմից ծննդաբերութեան ժամանակ կամ դրանից անմիջապես հետո, ինչպես նաև հոգեճնշող վիճակում կամ մեղսունակութիւնը չբացառող հոգեկան խանգարման վիճակում նորածին երեխայի սպանութիւնը...»¹⁴, որի համար սահմանված է Y պատիժ:

Առաջինն ընդհանուր նորմ է, երկրորդը՝ հատուկ, որովհետև հարաբերվում են հանցագործութեան ընդհանուր և տիպային տեսակները (genus/species)¹⁵: Բացի տրամաբանասինտակտիկ իմաստից, առկա է նաև սեմանտիկ իմաստ¹⁶:

Գրանք չեն բախվում իրար, որովհետև փոխլրացվում են տեսական գիտելիքով, ըստ որի՝ օրենսդիրը երկրորդը դիտել է որպես տարբերվող հանցակազմ, ինչպես նաև *ex hypothesi* բացառել է, որ նույն հարաբերութեան վրա երկու նորմերի սանկցիաները միաժամանակորեն կիրառելի են: Ենթադրվող իմաստները տրամաբանասինտակտիկ նորմատիվ միութի բերելու դեպքում կառաջանա բացառութիւն. 104-րդ հոդվածի սանկցիայի վերջում, օրինակ՝ կավելանա «բացառութեամբ 106-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքից» արտահայտութիւնը, ուստի 104-րդ և 106-րդ հոդվածների փոխհարաբերութիւնը կկարգավորվի ոչ թե ենթադրաբար, այլ բացահայտ. առաջին նորմի մեջ տրամաբանասինտակտիկ իմաստով չի ենթադրվի երկրորդ նորմի առկայութիւնը, առաջին նորմի սանկցիան չի տարածվի այն հասարակական հարաբերութիւնների վրա, որտեղ առկա է մայր, դեպքը տեղի է ունենում ծննդաբե-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

րութեան ժամանակ կամ անմիջապէս հետո, ինչպէս նաև հոգեճնշող վիճակում, և եթէ արարքը կատարվում է մոր կողմից նորածնի հանդէպ:

Այս եզրահանգմանը գալիս ենք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ և 106-րդ հոդվածների իրավասեմանտիկ մեկնաբանության միջոցով, և մասնավորապէս՝ տվյալ դեպքում այդ մեկնաբանությունը *lex specialis derogat legi generali* մեկնաբանական գործիքի կիրառման արդյունք է: 106-րդ հոդվածը կիրառելիս 104-րդ հոդվածի սանկցիան չի կիրառվում ոչ թէ որովհետև այն չի գործում, ոչ թէ անվավեր լինելու պատճառով, այլ որովհետև այն չի տարածվում 106-րդ հոդվածով կարգավորվող հասարակական հարաբերությունների վրա:

Համանման սեմանտիկ մեկնաբանություն է իրականացրել նաև Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանը ՄԳՈ-1000 գործում՝ «ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի 3-6-րդ մասերի, ինչպէս նաև 42-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերի համադրված վերլուծությունը վկայում է, որ ՀՀ Սահմանադրությամբ՝ ժամանակի մեջ իրավական ակտերի գործողության կանոնակարգումը հիմնվում է այն տրամաբանության վրա, որ իրավական ակտերի հետադարձ ուժով գործողության մերժումն ընդհանուր կանոն է, իսկ այդ ակտերի հետադարձ ուժով գործողության հնարավորությունը՝ բացառություն ընդհանուր կանոնից»¹⁷:

Մեկ այլ օրինակ՝ *eiusdem generis*-ը, ընդհանուր կանոնը, որը նկարագրում է որոշակի յուրահատուկ պայմաններ, նկատի ունի նաև այլ նմանատիպ պայմաններ, որոնք թվարկված չեն¹⁸:

Այս բոլոր օրինակներում գործ ունենք լրացուցիչ ենթադրյալ ենթադրվող տեղեկատվության հետ, որը նորմի բառացի իմաստը փոխընդհանուր է իրավասեմանտիկ լրացուցիչ տեղեկատվությամբ:

Այսպիսով, իրավանորմերի մրցակցությունը վերաբերում է իրավանորմերի

կարգավորման ծավալի որոշմանը, մինչդեռ իրավական անհամապատասխանությունը, ինչպէս նշվեց վերևում, վերաբերում է նորմերի կարգավորման ծավալների համընկնման իրավիճակներին:

Մրցակցության կանոններն իրավական անհամապատասխանությունների կարգավորման կանոններ չեն և չեն կարող ինքնաբերաբար պարունակել իրավագործան դրսևորում: Եվ եթէ մեկնաբանման կանոնների միջոցով հնարավոր է լինում բացահայտել նորմերի իմաստը և հասկանալ, որ միևնույն իրավիճակի վրա հնարավոր կիրառում ունեցող նորմերից մեկում ենթադրաբար բացառվել է տվյալ իրավիճակի կարգավորումը, այսինքն՝ իրականում նորմերի սեմանտիկ իմաստը բացառում է իրավական անհամապատասխանության հնարավորությունը, ապա իրավական անհամապատասխանության եզրահանգելու հիմքեր չկան. մեկնաբանության միջոցով ստացված արդյունքը կլինի լիովին համապատասխանող: Իսկ եթէ մեկնաբանության արդյունքում հանգում ենք իրավական անհամապատասխանության, ապա իրավիճակը մեկնաբանությամբ չի լուծվում, այն պետք է լուծել կոնստիտուտիվ ակտի միջոցով:

Այսպիսով, վերոգրյալը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ իրավանորմերի մրցակցությունն իրավական անհամապատասխանությունն չէ, ոչ էլ նրա կարգավորման գործիք է:

Իրավանորմերի մրցակցությունը մեկնաբանության գործիք է և պետք է ծառայեցվի իրավանորմերի մեկնաբանությանը: Հետևապէս հատուկ և հասարակ նորմերի փոխհարաբերությունում դրանցից մեկին մատասպատվություն տալու որևէ կանոն պետք է գործածվի որպէս իրար չփոխբացառող նորմերի մեկնաբանման հնարք, այլ ոչ թէ ծառայի իրավական անհամապատասխանությունը կարգավորելուն:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Черданцев А.Ф.* Толкование права и договора. 2003. Москва.
2. *Зенина М.А.* Колизии норм права равной юридической силы, понятие, причины, виды, РАП 2009, Москва.
3. Kelsen H., Kelsen H. Pure Theory of Law. The Lawbook Exchange Ltd Clark 2005 New Jersey
4. S. Zorzetto, The Lex Specialis Principle and its Uses in Legal Argumentation. An Analytical Inquire, Eunomia, Revista en Cultura de la Legalidad, No 3, September 2012 - February 2013, online: <<http://eunomia.tirant.com/?p=1164>>.
5. Jean-Louis Halpérin, Lex posterior derogat priori. Lex specialis derogat generali. Jalons pour une histoire des conflits de normes centrée sur ces deux solutions concurrentes, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, 2012, 80 (3/4), p. 353-397.
6. E. Vranes, Lex Superior, Lex Specialis, Lex Posterior – Zur Rechtsnatur der “Konfliktlösungsregeln”, ZaΦRV 65 (2005) MaxPlanck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, www.zaoerv.de/65_2005/65_2005_2_a_391_406.pdf?>.
7. Duhaime Legal Dictionary, Generalia Specialibus Non Derogant Legal Definition, Dunheim.org, online: <<http://www.duhaime.org/LegalDictionary/G/GeneraliaSpecialibusNonDerogant.aspx>>.

8. Oxford Dictionary of English, 3rd ed., 2012 by Oxford University Press.
9. «Իրավական ակտերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2002 թվականի ապրիլի 3-ի ՀՕ-320 օրենք, ՀՀՊՏ 2002.05.21/15(190) Հոդ.344, ԱԺ.05.12.2013,ՀՕ-146-Ն դրությամբ:
10. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Nov. 4, 1950, Europ.T.S. No. 5; 213 U.N.T.S. 221., հայերեն տարբերակը՝ Կոնվենցիա մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին՝ փոփոխված 11-րդ արձանագրությամբ, նոյ. 4, 1950, ՀՀՊՏ 2002.06.05/17(192) Հոդ.367:
11. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, 18.04.2003, ՀՕ-528-Ն, ՀՀՊՏ 2003.05.02/25(260) Հոդ.407, ԱԺ.05.12.2013,ՀՕ-147-Ն դրությամբ:
12. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի՝ ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի դիմումի հիման վրա՝ «Իրավական ակտերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 78-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 3-րդ մասի 3-րդ պարբերության՝ Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով 2011թ. նոյեմբերի 29-ի ՍԳՈ-1000 որոշում, ՀՀՊՏ 2011.12.07/65(868) Հոդ.1612:

1. Ուսուրեն տարբերակում՝ «конкуренция»:
2. *Черданцев А.Ф.* Толкование права и договора. 2003. Москва, с. 43-45, 171-173.
3. Նույն տեղում, էջ 44:
4. Իրավական անհամապատասխանության հայեցակարգը՝ հեղինակինը:
5. Kelsen H., Kelsen H. Pure Theory of Law, The Lawbook Exchange Ltd Clark 2005 New Jersey, p. 159-160.
6. S. Zorzetto, The Lex Specialis Principle and its Uses in Legal Argumentation. An Analytical Inquire, Eunomia, Revista en Cultura de la Legalidad, No 3, September 2012 - February 2013, online: <<http://eunomia.tirant.com/?p=1164>>, p. 62.
7. *Зенина М.А.* Колизии норм права равной юридической силы (понятие, причины, виды) РАП 2009. Москва, с. 12.
8. *Jean-Louis Halpérin*, Lex posterior derogat priori. Lex specialis derogat generali. Jalons pour une histoire des conflits de normes centrée sur ces deux solutions concurrentes, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, 2012, 80 (3/4), p. 353-397.
9. Duhaime Legal Dictionary, Generalia Specialibus Non Derogant Legal Definition, Dunheim.org, <<http://www.duhaime.org/LegalDictionary/G/GeneraliaSpecialibusNonDerogant.aspx>>.
10. Իրավական ակտերի մասին Հայաստանի Հանրապետության 2002 թվականի ապրիլի 3-ի ՀՕ-320 օրենքի 24-րդ հոդվածում, ՀՀՊՏ 2002.05.21/15(190) Հոդ. 344, ԱԺ, 05.12.2013, ՀՕ-146-Ն դրությամբ:
11. *E. Vranes* Lex Superior, Lex Specialis, Lex Posterior – Zur

Rechtsnatur der “Konfliktlösungsregeln”, ZaöRV 65 (2005) MaxPlanck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, www.zaoerv.de/65_2005/65_2005_2_a_391_406.pdf?>, p. 405.
12. «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 1-ին մասում:
13. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Nov. 4, 1950, Europ. T.S. N5, 213 U.N.T.S. 221, հայերեն տարբերակը՝ Կոնվենցիա «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին»՝ փոփոխված 11-րդ արձանագրությամբ, նոյ. 4, 1950, ՀՀՊՏ 2002.06.05/17 (192) Հոդ. 367:
14. ՀՀ քրեական օրենսգրքում, 18.04.2003, ՀՕ-528-Ն, ՀՀՊՏ 2003.05.02/25 (260) Հոդ. 407, ԱԺ 05.12.2013, ՀՕ-147-Ն դրությամբ:
15. Ուրիշ երկրի օրենսդրությունում նույն օրինակը Ա.Զորգետտյի հիշատակված ստեղծագործություններում:
16. Նույն տեղում, էջ 68:
17. ՀՀ սահմանադրական դատարանի ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի դիմումի հիման վրա՝ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 78-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 3-րդ մասի 3-րդ պարբերության՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով 2011թ. նոյեմբերի 29-ի ՍԳՈ-1000 որոշմամբ, ՀՀՊՏ 2011.12.07/65 (868) Հոդ. 1612:
18. Oxford Dictionary of English, 3rd ed., 2012 by Oxford University Press.

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ՊԱՏԱԿԱՆ ԻՆՏԵՆՍԻՎՈՒԹՅՈՒՆ
97

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄ ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԱԾԸ (ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2013 թվականի նոյեմբերի 29-ին

դռնբաց դատական նիստում, քննելով Արթուր Վարտանովի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 06.06.2013 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Արթուր Վարտանովի ընդդեմ Մարինա Եգիևայի, երրորդ անձ ՀՀ «Կենտրոն» նոտարական տարածքի նոտար Էմմա Շաբոյանի՝ ժառանգությունն ընդունած ժառանգ ճանաչելու, ըստ օրենքի ժառանգության իրավունքի վկայագիրը մասնակի անվավեր ճանաչելու և անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջների մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Արթուր Վարտանովը պահանջել է 1/2-րդ մասով անվավեր ճանաչել ՀՀ «Կենտրոն» նոտարական տարածքի նոտար Էմմա Շաբոյանի կողմից 26.08.2011 թվականին Մարինա Եգիևայի անվամբ տրված ըստ օրենքի ժառանգության իրավունքի վկայագիրը, իրեն ճանաչել Բենիամին Շահինյանին պատկանող ժառանգական գույքը ներկայացման իրավունքով ընդունած ժառանգ և ճանաչել իր սեփականության իրավունքը Երևանի Արարատյան փողոցի թիվ 29 հասցեում գտնվող 61,65 քմ մակերեսով օրինական շինությունների 1/2-րդ մասի և 200 քմ մակերեսով ընդհանուր սեփականություն հանդիսացող հողամասի 1/6-րդ մասի նկատմամբ:

Երևանի Շենգավիթ վարչական շրջանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր Ա. Կուբանյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 29.03.2013 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 06.06.2013 թվականի որոշմամբ Արթուր Վարտանովի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 29.03.2013 թվականի վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Արթուր Վարտանովը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Մարինա Եգիևան:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը, սխալ մեկնաբանելով, չի կիրառել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1188-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, որը պետք է կիրառեր, կիրառել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1217-րդ և 1221-րդ հոդվածները, որոնք չպետք է կիրառեր, խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 1-ին կետը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ չի հետազոտել գործում

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ԴԱՍԱԿԱՆ
ԻՋԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

առկա ապացույցները, որի արդյունքում անտեսել է, որ իր մորեղբորը պատկանող ժառանգությունն ընդունելու մասին ինքն օրենքով սահմանված ժամկետում և կարգով դիմում է ներկայացրել ժառանգության բացման վայրի նոտարին:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է նաև, որ հայցապահանջը վերաբերել է ոչ թե ներկայացման իրավունքով ժառանգմանը, այլ ժառանգման իրավունքին ընդհանրապես:

Վերաքննիչ դատարանը հստակ չի մեկնաբանել, թե միաժամանակ մահացած անձանց ժառանգներն իրավունք ունեն ստանալու միայն իրենց ուղղակի իրավանախորդին պատկանող ժառանգական զանգվածը, թե նաև այն ժառանգական զանգվածը, որն իրավանախորդն իրավունք ունեի ստանալու իր հետ միաժամանակ մահացած անձից:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է նաև, որ եթե օրենքը և օրենսդիրը ժառանգական զանգվածից հասանելիք բաժնեմաս են մատչատեսուծ ժառանգատուից ավելի վաղ մահացած ժառանգի իրավահաջորդների և ժառանգության բացումից հետո մահացած ու ժառանգությունն ընդունել չհասցրած ժառանգի իրավահաջորդների համար, ապա ինչ պատճառաբանությամբ ժառանգությունից պետք է զրկվեն այն անձանց իրավահաջորդները, ովքեր մահացել են ժառանգատուի հետ միաժամանակ և նրանից ժառանգելու իրավունք են ունեցել:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 06.06.2013 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ հայցը բավարարել կամ գործն ուղարկել նոր քննության:

2.1 Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Վճռաբեկ բողոքն անհիմն է և ենթակա մերժման, քանի որ բացակայում է Արթուր Վարտանովի՝ իր մորեղբոր ժառանգությունն ընդունելու իրավական հիմքը՝ օրենսդիրը հստակ սահմանել է, որ այն անձինք, ովքեր մահացել են ժառանգատուի հետ միաժամանակ և նրանից ժառանգելու իրավունք են ունեցել, ապա նրանց իրավահաջորդները ժառանգությունը կարող են ընդունել, եթե նրանց իրավանախորդը ժառանգատուի մահվանից առաջ է մահացել (ժառանգում ներկայացման իրավունքով) կամ ժառանգատուի մահվանից հետո է մահացել (ժառանգության տրանսմիսիա): Մինչդեռ սույն գործով մնան փաստերը բացակայում են, հետևաբար հայցվորը զրկվում է ժառանգությունից:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) Երևանի Արարատյան փողոցի թիվ 29 հասցեում գտնվող ընդհանուր սեփականության իրավունքով գույքագրված 200քմ մակերեսով հողամասի վրա առկա շինություններից 61,65քմ մակերեսով օրինական շինությունը սեփականության իրավունքով որպես առանձին միավոր գույքագրված է Բենիամին Շահինյանի անվամբ (1-ին հատոր, գ.թ. 5).

2) Բենիամին Շահինյանը 23.01.2011 թվականին մահացել է: Նույն օրը մահացել է նաև նրա հարազատ քույրը՝ Լարիսա Վարտանովան: Բենիամին Շահինյանը երեխաներ և կին չունի, իսկ ծնողները մահացել են (1-ին հատոր, գ.թ. 9-10).

3) ՀՀ Արարատի մարզի Չորակ համայնքի Բաֆիու փողոցի թիվ 15 հասցեում գտնվող բնակելի տան և տնամերձ հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը կատարվել է Լարիսա Վարտանովայի անվամբ (1-ին հատոր, գ.թ. 47).

4) 02.02.2011 թվականին Արթուր Վարտանովը հայտարարություն է ներկայացրել ՀՀ

Դատական պրակտիկա

«Մասիս» նոտարական տարածքի նոտարին իր մոր՝ Լարիսա Վարտանովայի «մահից հետո մնացած ժառանգական գույքն ըստ օրենքի ընդունելու մասին» (1-ին հատոր, գ.թ. 12).

5) 05.02.2011 թվականին Արթուր Վարտանովը հայտարարություն է ներկայացրել ՀՀ «Շենգավիթ» նոտարական տարածքի նոտարին իր մոր՝ Լարիսա Վարտանովայի «մահից հետո մնացած և ըստ օրենքի ներկայացման իրավունքով իրեն հասանելի ժառանգությունը, ժառանգական գույքն ամբողջությամբ» ընդունելու մասին (1-ին հատոր, գ.թ. 11).

6) ՀՀ «Կենտրոն» նոտարական տարածքի նոտար Է. Շաբոյանը Բենիամին Շահինյանի քրոջը՝ Մարինա Եգիևային 26.08.2011 թվականին ըստ օրենքի ժառանգության իրավունքի վկայագիր է տվել Երևանի Արարատյան փողոցի թիվ 29 հասցեում գտնվող 61,65քմ մակերեսով շինության և 200քմ մակերեսով ընդհանուր սեփականություն հանդիսացող հողամասի նկատմամբ (1-ին հատոր, գ.թ. 13):

4.Վճռաբեկ դատարանի պատճառարանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկ վերանայման ենթարկելը բխում է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման գործառույթից և գտնում, որ սույն գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումները կարևոր նշանակություն ունեն նմանատիպ գործերով միասնական դատական պրակտիկա ձևավորելու համար:

Սույն բողոքով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված է հետևյալ իրավական հարցը.

ուլքեր են հրավիրվում ժառանգման մեկը մյուսից հետո ժառանգելու իրավունք ունեցող անձանց նույն օրը մահանալու դեպքում:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1221-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ մինչև ժառանգության բացումը մահացած ըստ օրենքի ժառանգի բաժինն անցնում է նրա երեխաներին (ներկայացման իրավունքով ժառանգություն) և նրանց միջև բաշխվում է հավասարապես:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1185-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ժառանգությունը կատարվում է ըստ կտակի և ըստ օրենքի:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1187-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ժառանգությունը բացվում է քաղաքացու մահից հետո:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1188-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ **ժառանգության բացման ժամանակը քաղաքացու մահվան օրն է**, իսկ նրան մահացած ճանաչելու դեպքում՝ այդ մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու օրը, եթե այլ օր սահմանված չէ վճռում: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե նույն օրը մահացել են այն անձինք, ուլքեր իրավունք ունեին ժառանգել մեկը մյուսից հետո, նրանք մահացած են ճանաչվում միաժամանակ: Ժառանգությունը բացվում է նրանցից յուրաքանչյուրից հետո և **ժառանգման են հրավիրվում նրանցից յուրաքանչյուրի ժառանգները**:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1190-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ըստ կտակի և ըստ օրենքի **ժառանգներ կարող են լինել ժառանգության բացման օրը կենդանի**, ինչպես նաև ժառանգատուի կենդանության ժամանակ ստղմնավորված և ժառանգությունը բացվելուց հետո կենդանի ծնված քաղաքացիները:

Նշված հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ մեկը մյուսից հետո ժառանգելու իրավունք ունեցող անձանց նույն օրը մահանալու դեպքում նրանք **մահացած են ճանաչվում միաժամանակ** և ժառանգման են հրավիրվում **նրանցից յուրաքանչյուրի** ժա-

ռանգները՝ **Ժառանգության բացման օրը կենդանի**, ինչպես նաև ժառանգատուի կենդանության ժամանակ սաղմնավորված և ժառանգությունը բացվելուց հետո կենդանի ծնված քաղաքացիները:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Բենիամին Շահինյանը և նրա հարազատ քույրը՝ Լարիսա Վարտանովան, մահացել են միաժամանակ՝ նույն օրը: Այսինքն՝ Բենիամին Շահինյանի ժառանգության բացման ժամանակ Լարիսա Վարտանովան կենդանի չի եղել: Նման պայմաններում վերջինս չէր կարող հանդիսանալ Բենիամին Շահինյանի ինչպես ըստ կտակի, այնպես էլ ըստ օրենքի ժառանգը:

Հետևաբար սույն իրավահարաբերությունների նկատմամբ կիրառելի չէ որպես հայցապահանջի իրավական հիմք վկայակոչված ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1221-րդ հոդվածի 1-ին կետը, քանի որ նշված հոդվածը կարգավորում է **մինչև ժառանգության բացումը մահացած** ըստ օրենքի ժառանգի բաժինը նրա երեխաներին անցնելու (**ներկայացման իրավունքով ժառանգություն**) և նրանց միջև բաշխելու հարցը, որը **մինչև ժառանգության բացումը մահացած** ըստ օրենքի ժառանգի երեխաներին իրավունք է վերապահում ժառանգելու իրենց իրավանախորդին հասանելիք այն բաժինը, որը նրան կհասներ կենդանության օրոք:

Հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի վերը նշված վերլուծությունը՝ Բենիամին Շահինյանի մահվանից հետո ժառանգման ենթակա էին հրավիրման **միայն նրա ըստ կտակի կամ ըստ օրենքի ժառանգները**:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Դատարանը, մերժելով Արթուր Վարտանովի հայցը՝ ներկայացման իրավունքով իր մորեղբոր ժառանգությունն ընդունած ժառանգ ճանաչելու և սեփականության իրավունքը ժառանգական գույքի նկատմամբ ճանաչելու պահանջների մասին, իսկ Վերաբնիչ դատարանը, մերժելով այդ վճռի դեմ Արթուր Վարտանովի բերած վերաբնիչ բողոքը, թույլ չեն տվել ինչպես նյութական, այնպես էլ դատավարական իրավունքի վկայակոչված վերը նշված խախտումները, քանի որ ճիշտ մեկնաբանելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1187-րդ, 1188-րդ, 1217-րդ, 1221-րդ հոդվածները՝ հանգել են հիմնավոր եզրակացության առ այն, որ որպեսզի Արթուր Վարտանովը ներկայացման իրավունքով ժառանգեր մորեղբոր ժառանգությունը, նրա մայրը պետք է մահացած լիներ մինչև եղբոր մահանալը:

Վերոնշյալ հիմնավորմամբ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 1-ին կետի 1-ին ենթակետով նախատեսված՝ Վճռաբեկ դատարանի՝ դատական ակտը օրինական ուժի մեջ թողնելու լիազորությունը սույն որոշման պատճառաբանություններով:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը մերժել: ՀՀ վերաբնիչ քաղաքացիական դատարանի 06.06.2013 թվականի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ:
2. Արթուր Վարտանովից հօգուտ Հայաստանի Հանրապետության բռնագանձել 60.000 ՀՀ դրամ՝ որպես ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 31.07.2013 թվականի որոշմամբ հետաձգված պետական տուրք:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Թեւավոր խոսքեր

Արդարությունը բարձրագույնն է բոլոր առաքինություններից:

ՑԻՑԵՐՈՆ

Արդարացիության գաղափարն անհերքելի է. այն աճում է բարոյական օրենքներից, բանականության օրենքներից և մասսաների բուն կյանքից. արդարացիությունը մի բառ է, որը լի է կյանքի բաբախյունով:

Ա. ԲԱՐԲՅՈՒՍ

Կարելի է արդարամիտ լինել՝ մարդասեր լինելով միայն:

Լ. ՎՈՎԵՆԱՐԳ

Լինել լավ մարդ՝ նշանակում է ոչ միայն անարդարություններ չանել, այլև այդ բանը չցանկանալ:

ԴԵՍՈՎԻՏ

Արդարացիության չափանիշ չի կարող լինել ձայների մեծամասնությունը:

Ֆ. ՇԻԼԼԵՐ

Արդարամիտն այն մարդը չէ, որն անարդարություն չի կատարում, այլ նա, որը, հնարավորություն ունենալով անարդարացի լինելու, չի ցանկանում այդպիսին լինել:

ՍԵՆԱՆԴՐ

ՀՈՒՆԻՍ 2014 6 (180)

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արվյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am

ՂԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանություն